

JEZIČNIK,

ali

OTEC MARKO POHLIN

pa

VALENTIN VODNIK.

Spisal

J. Marn.

XIV. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1876.

JEZIČNIK,

ali

OTEC MARKO POHLIN

pa

VALENTIN VODNIK.

Spisal

J. Marn.

XIV. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Milic.

1876.

*

V Arabje pušavi
Se tičik rodi,
V odljudni gošavi
Sam za-se živi itd.

Kakor v Arabije puščavi — bilo je prejšnje stoletja v slovenskem slovstvu, in — kakor v odljudni goščavi — bilo je v preteklem še za P. Marka Pohlina, dokler se ni prikazal Valentin Vodnik. Bil pa je Vodnik učenec Pohlina. Vendar — svést si, da reki svetega pisma: Učenec ni čez učenika; učencu je zadosti, da je kakor njegov učenik; popolnoma pa bode vsak, če je kakor njegov učenik itd. — veljajo v gotovem smislu le o Učeniku, kateri je prišel od Boga (Jan. 3, 2); napredoval je vedno v učenosti in hodil verno za zvezdicami prave véde in umetnije ter postal nam otec dobre proze in lepe poezije slovenske. Prekosil je jako jako nekdanjega učenika svojega. Doveršivši svoje delo je pa tudi potolažen vzkliknil o svojih naslednikih:

Incessere novi: veteres migrate colonos.

Vam, dragi učenci! je rasti, meni pa giniti, umikati se in — umakniti. In res, prirasli so novi, mladi Slovenci, jeli obdelovati domače slovstveno polje, in radostni obhajamo sedaj god oživiljene Slovenije. En zarod poganja prerojen ves nov. In kaj bi vesel ne bil stari učenik tacihi mladih učencev! — Vzgleđ sem vam dal; posnemajte in doveršujte ga. Pravijo sicer, da sedanji svet je brez značaja. To pa ni rés. Ima značaj ima, toda — slab značaj. To je terst, ki ga veter maja simo tamo. Takov ni bil Vodnik. Kar je opeval v prvih pesmicah, to je dokazoval v zadnjih spisih svojih. — Znana je bila že nemila njegova osoda, kar jamejo nekoji — dijaci ne — divjaci nagajati mu učeniku. Vodnik — užaljen — preneha v nauku, pogleda mило po šoli, in kedar omolkne vse, resno spregovóri:

Fortuna non mutat genus.

*

„Kar sem, to sem; Slovenec sem, Slovenec ostanem; Slovenec v sreči, Slovenec v nesreči“. — In prav to je, česar sedanji vetrasti svet ne umé in uméti ne more; o čemur pa želim za Vodnikom slovenski učenik, da bi umévali in v dejanji dopolnovali vsi moji pravi učenci slovénski, katerim posvečen bodi vzlasti XIV. moj v bridkem letu spisovani Jezičnik. V bridkem stanu je vbadal in vpiral se Vodnik netruden vse dni in pridobil si tako, da ga preslavljamo po smerti: torej poje Prešern, da — kakor slovečega imena tič Fenis:

Tak pevic se trudi,
Samoten živi,
Še v slavi, ki zgrudi
Ga smert, prerodi.

*

V Ljubljani, 1876.

J. M.

14. listna knjiga župnega registra str. 177:
 Die 13. hujus [Aprilis 1735] nocte sub horam 10. natus est
 die 14. baptizatus est Antonius fil. leg. Joannis Georgij
 Puhlin et Mariae Annae Conjugum ex Suburbio. Levantibus
 eum praeobiti Antonius Christianus et Illustriissima Domina
 Francisca de Bartenthal. per Mathiam Certanz

Otec

Marko Pohlin.

I.

Slovstvo slovensko se loči v staro in novo. Staro se je pričelo bilo v IX. veku po duhovnih redovnikih ali menihih, in je napredovalo največ po duhovnikih nekaj v glagolici, nekaj v cirilici, nekaj pa v latinici, najprej v cerkvenih, potem tudi v državnih rečeh. Vspeh je bil po raznih krajih različen, dokler so se po tiskarstvu žive narečja hitreje povzdigati jele v knjigo, in so poenjávala prejšnje književne govorice. Književni ali bukovski jezik je bil po naših krajih latinski; njega je izpodrinil potem nemški, in tega izpodriva sedaj slovénski.

Dasi novoslovensko slovstvo po znamenitih Brezniških spominkih sega morda celó v IX. vek, in v naslednjih ni brez književnega sledú, pričelo se je znatno vendar še le v XVI. stoletji po novoverstvu; toda — osoda njegova skoro da bila je tudi osoda slovstva novoslovenskega, vsaj med Slovenci. Prepovedovano je propadalo, dokler so se ga usmiliti spet duhovni redovniki ali menihi, in sicer najnižje verste t. j. Kapucini, na pr. Vipavski pater Janez Kerstnik od sv. Križa (1691 — 1707), p. Hipolit Novomeški (r. 1684, u. 1722), p. Rogerij Ljubljanski (1731. 1743) itd. — Med redovniki, kateri so v skerbi za naše ljudstvo po samostanih vzbujevali ter poživljali knjigo njegovo, zaslovel je najbolj Pater Marko Pohlin.

Pohlin Marko, sin ^{Antonia} Antona meščana, je rojen bil v Ljubljani 13. aprila l. 1735, hodil v latinske šole k Jezuitom, vstopi l. 1755 v samostan k bosim Avgustinjanom v Mariabrunnu poleg Dunaja imenovan Pater Marcus a. s. Antonio Paduano, doverši ondi vse nauke bogoslovne, postane redovni pridigar v Ljubljani, od koder se podá l. 1775 na Dunaj redovniškim bogoslovcem za učitelja; l. 1781 pride za prednikovega namestnika (supprior) spet v Ljubljano, postane l. 1784 okrajni tajnik,

l. 1791 prednikov namestnik na Dunaju, kjer je, od l. 1794 duhovni voditelj samostanskim novincem v Mariabrunnu (ad Fontes Marianos), za boleznijo v nogah umrl 5. februarja 1801.

Mnoge službe in dostojnosti njegove že kažejo, da otec Marko ni bil vsakdanji človek. To se spozná tudi iz njegovih mnogoterih pisanj, kajti pisaril je toliko in o tako raznih stvaréh, da pred njim v slovenskem slovstvu nikdo ni tolikanj, in da nekteri celo pravijo, da se z njim začenja nova t. j. tretja doba slovenskega pismenstva, ker dozdej so bile razun slovnice in slovarjev vse pisanja le duhovske obsége, odslej so pa začeli tudi deželske ali posvetne reči pisati. In k temu je P. Marko (prav za prav zvacni od imenov. Marka, in je v imenovavnega ravno tako povzdignjen, kakor očé) veliko pripomogel, čeravno od druge strani tudi marsikaj zmedel, ali morebiti bolj prav reči popačil (Metelko). — V tem oziru se je verlemu Patru dokaj že oponašalo, in res malo dobička za naše slovstvo bi bilo, ko bi hotel kdo vse njegove pisanja po samezu pretresovati. Pisaril je po latinski in laški, po nemški in slovenski, in spravil je na dan knjig kacij XX, v rokopisu zapustil kacij X. Sam je bukve svoje bil zaznamnjal v „Bibliotheca Carnioliae“, ktero je l. 1862 na svetlo dalo zgodovinsko društvo Kranjsko. Iz pisatve naslovov njegovih bukev že vsak lahko sódi, kolika je bila njegova učenost v slovenščini. Vendar naj se ponatisnejo tukaj, da se prav spozná njegova vsestranska delavnost ter da se po nekterih vzlasti jezikoslovnih prvi slovenski učenik Vodnikov v svoji lastni podobi pokaže Slovencem.

»P. Marcus a S. Ant. Paduano . . . praeter . . . a) Bibliothecam Carnioliae evulgavit: b) Abezedika. Lab. 1765, in 8. c) Molituvne bukuvze. Ibid. 1767, in 32. saepe saepius et Graecii, et 1792 octava editione Viennae recusus precum libellus. d) Kraynska Grammatika. Lab. 1768, in 8. quam secunda editione emendatiorem reddidit. Ibid. 1783 impressam. Verlegt Lorenz Bernbacher, bürgl. Buchbinder unter der Trautsche. Adjumentum Poëseos Carniolicae mansit in Ms. editum Vien. apud Trattner 1798, in 8. e) Limbar med ternjam, seu devotio ad S. Aloysium cum vita S. Joannis a S. Facundo. Vien. apud Kaliwoda 1768, in 12. f) Ta male Katekismus Petra Kanisiusa, addita in fine vita Ss. Hermagorae et Fortunati. Vien. apud Kaliwoda 1768, in 12. g) Marianske Kempensar. Lab. 1769, in 12. h) S. misl sa mertve moliti. Ib. 1769, in 12. i) Popisuvanje shivljenja S. Floriana, Ss. Jannesa inu Paula, S. Donata inu S. Emigdija. Ib. 1769, in 12. k) Dyjanje lepeh zhednost. Ib. 1771, in 12. l) Sveti postni Evangelyumi. Ib. 1771, in 8. m) Pet Ss. Petkov, mesza Sushza, additur vita S. Isidori agricolae et B. Nothburgae ancillae. Ib. 1774, in 12. n) Usakdane kruh, tuje te male molituvne bukuvze. Ib. 1777, in 32. o) Vertit in carniolicum kaiserl. Patent von der Militärbeschreibung und Meldzetteln. Lab. 1771, in Fol. p) Bukuvze za rajtenge. Ib. 1781, in 8. q) Mathia Schönberga oppravk tega zhloveka. Ib. 1781, in 8. r) Tu malu besedishe, sive parvum Dictionarium trilingue. Ib. 1782, in 4. s) Jannesa Nepomuc. Tschupicka Pridege na Nedele zhes leitu. Vien. typ. Christiani Grosser 1785, in 8. t) Bild und Wahrheit, das ist: Vorstellung der heil. Messe, ein Gebethbuch. Apud eumd. 1785, in 32. cum iconibus ligno incis. Crobat vertit in carniolicum.

u) Kmetam sa potrebo inu pomozh. Viennae apud eumd. 1789, in 8. v) Glossarium Slavicum. Ibid. 1792, in 4. w) Patroni menstrui, praeprimis pro Ordine S. P. Augustini, cum. ejusd. regula pro Fratibus et Sororibus germanica. Ib. 1793, in 12. x) Uganke. Ibid. 1788, in 12.

Habet et praeter ista plura in Mss. typum et typi sumtus offerentem expectantia. a) Te odperte ali odklenene dure, 1768 seu Janua linguae Carniolicae. b) Psalmov Davidovoh Buqve k' usezhhiernemu shpoganju. c) Kraynska Kro-neka kratkega popisovanja use shlaht spomina urednezh rezhy, katire so se kadej na slavenski semli — pergodile, quod in germanicum versum Kalendario per annos inseri coeptum: Kurzgefasste chronologische Beschreibung denkwürdigster Begebenheiten, wie immer das hochlöbl. Herzogthum Krain betreffend. d) Dictionarium magnum latino-germanico-Carniolicum a litteris ABC. compactum in 4. usque ad alphabeti Aaa, exposit. cessavit ulterius scribere eo, quod desperavit unquam eum Maecenatem acquisitum, qui tam vasti, sed perfecti operis edendi suppetias ferat. e) Chronicon Ordinis Augustiniani ab an. 355 usque ad moderna tempora in 4. compactum Partib. II. f) Interpretatio carniolica Auctorum Graecorum pro exercitatione scholae graecae Labaci. g) Memoria Academiae Operosorum Labacensium a. 1781 die 5. Martii renovata. h) S. Avr. Avgushtina Enchiridion, sa eno skushno, koku se puste nauki visokeh shol po Kraynsku dapovedati, v leytu 1781 na Kraynske jesik prestavlen. i) Encyclopedia scientiarum et artium tradendarum et addiscendarum. Systema Systematum. j) Petnajst pergajnajozheh arrezhy, ali premislekov: sakaj se more Katholshka Vira usem sedanem viram naprejulezhi, versio germanica. k) Compendiaria commemoratio ortus, progressusque conventus Augustinianorum Discalceatorum ad S. Josephi Labaci ad vias regias, ejusque Virorum illustrium etc. Ms. et reperitur in Vol. II. Protocolli ejusd. conventus transcripta, cujus extractum allegat P. Marianus in suae Austriae sacrae T. V. l) Svetega Pisma starega Testamenta perve Moyseve Buqve is reslaganjam S. Texta. Viennae 27. Aprilis 1778 a. Censura Viennensi: Imprimatur meruit; Labaci tamen necdum licuit prelo subicere. Contemplatus sum (ait) cum Eccl. 44 omnes labores hominum et industrias animadverti patere invidiae proximi: sicut et illo se solatur:

»Pro meritis male tractarunt Agamemnona Graji.«

II.

Pisariti je otec Marko jel l. 1765, in že l. 1768 pride pervikrat na svetlo slovnica njegova. — Pervo slovnico o našem jeziku slovenskem je v latinščini spisal bil Adam Bohorič: Arcticae horulae succisivae de Latina Carniolana Literatura — Witebergae 1584; drugo P. Cap. Hipolit: Grammatica Latino-Germanico-Slavonica — Labaci 1715, ktera je ponemčena prišla na dan v Celovcu 1758; in tretjo je kar po nemški spisal p. Marko z naslednjim obširnim naslovom: „Kraynska Grammatika, das ist: Die crainerische Grammatik, oder Kunst die crainerische Sprach regelrichtig zu reden, und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande, und zum Nutzen derjenigen, so selbe erlernen, oder in selber sich vollkommntlicher üben wollen, bey ruhigen Stunden mit besonderem Fleisse verfasset zum Behuffe der Reisenden mit etwelchen nützlichen Gesprächen versehen und mit vollkommener Genehmhaltung hoher Obrigkeiten zum Druck befördert hat P. MARCUS, a S. Antonio Pad. des uralten Eremiten Ordens der

Augustiner Discalceaten Professor Priester bei St. Joseph auf den Landstrassen. Laybach, gedruckt bey Joh. Friedr. Eger, Landschaftl. Buchdr. Im Verlag bey Lorenz Bernbacher, Burgerl. Buchbinder. 1768.“

Znamenit je predgovor, v katerem kaže svoje jezikoznanje (ali — brodje) in razodéva svojo kranjsko gorečnost in delavnost z ozirom na prejšnje in tedanje pisatelje slovenske. Ker se vsak presoja najbolje iz lastnega dejanja in nehanja, naj se ponatisne predgovor, toda razum bolj značajnih odstavkov po slovenski:

Jezikoljubivi čitatelj!

Vsak pravi jezik ima svojo hvalo, slavo in korist. Človeštvo obrača si ga v prid, razodéva po njem svoje misli ter vekovitosti izroča reči. Zastarelo prenavlja v besedah, in novo zapušča preteklosti v spisih. Nobenemu jeziku ne smé se odrehati hvala in korist, sicer bi človek kazal, da hoče bivati v babilonski zmešnjavi, ali med pametnimi ljudmi živeti kot nespametna žival brez glasú, brez govora, brez razločnega jezika, ter le sim ter tje mermrati kaj brez razuma. Bolj previdne glave ne zaničujejo nobenega jezika; celo lahko spoznavajo njegovo korist in prednosti njegove. Mnogi si tedaj veliko prizadevajo naučiti se vsakršnih jezikov.

V čisljih imam pa tukaj le jezik naše dežele, ker sem sam naložil si breme, na korist očetovini in v popravo skoraj skozi in skozi pokvarjenega kranjskega, ali — da ga imenujem po njegovem prvotnem naslovu, ilirskega jezika sestaviti pravo slovnico. Ktere prednosti pa ima kranjski jezik? Prašam, ker se mu noče pustiti celó nobena prednost. Toda — kako hočejo iz števila navadnih jezikov pregnati celó oni jezik, kateri že po starosti svoji tolikanj sloví? Vsaj je ilirščina koj o razdelitvi ljudski po vesoljnem potopu po Jafetu Noetovega sina naslednikov priselila se v to deželo. O da bi še vedno kakor takrat vsa ta dežela bila enega jezika in enega govora! Tedaj bi se kranjski jezik gotovo ne čislal tako malo.

Se li zaničuje morda zato, ker se govori v tako majhni deželi, ki jo obsega vojvodstvo Kranjsko? Kdor ga zaničuje iz tega vzroka, ta v zemljepisji ni kaj izveden, ker nič ne vé o prostrani Iliriji; vsaj so razposeljene te ljudstva od vzhoda do zahoda, od morja do morja. Kranjcem se oponaša: Kranjec najde se po vsem svetu. Kedar se pa gre za jezik, tedaj nočejo nič vediti o njih po svetu. Temu nasproti je vendar spričano, kakor zemljepisci omenjajo, da se v nedopovedljivo mnogih pa velikih krajih čuje kranjskemu podoben jezik tako, da bi se veči del svetá zvati mogel Ilirija. (Nato našteva dežele ob severju in jugu, ob zapadu in vzhodu, po Evropi in Aziji, koder prebivajo Slovani, od morja do morja.)

Pervi materin jezik se vé da ni povsod ostal kaj čist, temuč se je v tako raznih deželah več ali manj zatajil ali prelikal po mlajših, kakor so bliže ali dalje selili se od perve svoje matere, in so namesto čistega in dobrega jezika naučili se dokaj divjega, terdega in ptujega narečja.

Vsi ti selovanci so prebivali v Dalmaciji in v tako imenovani Iliriji. Odtod sta selila se Čeh in Leh, Pemcev in Poljcev očaka, in puščala sta potoma povsod ljudi svojega jezika in kraje svojega imena v spominj, da sta nekaj bila tukaj, in da bi preselitev ne pretergala vzajemnosti ter sorodnega domačinstva. »Und so wurden sie insgemein Illyrier oder Slaven, oder sonderheitlich hier Crainer, Kraynzi, in dem Dalmatien am nächsten gelegenen Lande wohnende, dort Wenden, oder Windische Slavenci: das ist: die glorreichen; itzt Sclavonier Saklavoni Sklavoni: die Feindwürger; itzt Mährer Moravzi die Bezwingen; bald Böhmen Bojemi die fürchterlichen; bald Pohlen Pojlaki die Feldlägerer, und wieder anderstwo Bayerling Vojarji die Feldfürsten; wieder anderstwo Pomerer Pomurjani die Seevölker; und so anderstwo Moscoviter Moshkowiti: Klopfmänner, und Reussen Reflajeni die Zänker, oder weit ausgebreitete u. s. f. benamset.

Allein nicht nur die Völker, sondern auch die Orthschaften, wo sie vorüberzogen, haben von ihnen einen Namen ihrer Sprache angenommen, also heisst in Rasszien Stuhlweisenburg Belegrad: Constantinopel Zsargrad, das ist Kayserburg. Die Hauptstadt in dem Steuermarkt Gradez ein Schloss oder Vestung, Leipzig Lipeza, die berufene Handelsstadt in Sachsen. Die erste Vorstadt in Wien, so man aus Krain kommt, hat von den Crainern den Namen Widen bekommen, weil sie ankommende einander fragten: videsh Dunej? ware die Antwort: videm, und als sie in ihr eigenes Wirthshaus kommen, fragten sie: kolku Kraynzov, hat die Vorstadt bis heutigen Tage den Namen Widen, und das crainerische Wirthshaus bey der Goldkrainzen den Namen.

Gewiss! die Ausdrückung der Worte crainerischer Sprache hat schon was besonders. Das einzige Wort Buh seye genug zur Zeugniß, worinn man die dreyeinige Gottheit so wunderbar ausgedruckt erblicket. Ein Wort dreyer Buchstaben ist: Buh. B ist der erste unter den Mitlauteren. Damit kann man auf Gott dem Vater den Ursprung aller Dingen verfallen. Der zweyte ist u, er wird aber in der Abänderung in o verändert, wodurch man so wundersam in das grösste Geheimniß unsers Glaubens geführt wird: Das Wort ist Fleisch worden, und hat in uns gewohnet. Endlich der dritte ist h ein Athembuchstabe, und eben darum ein figürliches Zeichen Gott des heiligen Geistes, der, weil er von seiner Natur unsichtbar ist, hat in Gestalt einer Taube über den Sohn Gottes sich sehen lassen, also wird auch das h in der Abänderung in g versetzt, so oft das u in o veränderet wird, damit desto leichter das Wort gehöret, und das Geheimniß erkennet würde, was Gott heissen solle.«

Dalje! Tudi se je doslej dvomilo nad pravilnostjo kranjskega jezika, pričujoča slovnica kaže nasprotno. Zopet častna prednost jezikova! Vem pa še več tacih, izmed kterih ena je, da je papež Hadrijan II. svetemu škofu Cirilu v posebnem papeževskem pooblastilu dovolil v ilirskem, kakor v latinskem in gerškem jeziku, brati sv. mašo, moliti duhovske dnevnice, da, opravljati vso službo Božjo v omenjenem jeziku. To delajo še dan danes ilirski duhovniki.

Pogleda naj se tudi na korist, ktero donaša jezik duhovski in deželski gosposki, ako se pogovarja s kmetom v njegovem jeziku, ter ga bolje naklanja k pokorščini do cerkve in deržave. Zeló napačno je, ako kdo s Kranjci govori po nemškutarsko (deutschcrainerisch) in se ne razume lahko, ali pa bi treba bilo, da se vsi vaščanje učijo nemščine za voljo svoje gosposke.

Šolska mladina se zdaj ne priganja tolikanj k latinščini, kot k izvoljeni nemščini. O da bi se poprijemala tudi prave kranjščine, ker boče jej po dokončanih šolah vmes v tem jeziku skrbeti za lastni blagor, pa tudi drugim v prid. To smo zanemarjali; torej ni čudo, da nas ptujci v naši deželi zasmehujejo ter nam očitajo, da besede krademo, češ, da jih, ker nimamo lastnih, na pósodo moramo jemati iz drugih, ali da se v ptujih krajih sramovati moramo svojega jezika, in da se vernivši domu vedemo, da smo celó pozabili svoj materin jezik. Nikar se ne sramujmo, predragi rojaki! svojega maternega jezika; ni tako slab, kakor si ga mislite. Rim, glava vsem narodom, je njegovo vrednost prav posebno počislal, kajti je v Vatikanski knjižnici postavil dve podobščini, eno svetemu Cirilu, eno pa svetemu Hieronimu, le zato, ker sta lastne čerke sestavila jeziku ilirskemu. In cesar Karol IV. je dal cesarsko povelje, v katerem se volitnim knezom ukazuje, naj svoje sinove dajo podučevati vzlasti v ilirskem jeziku.

Daleč so zabredli z našim jezikom, da se zdí, da ga hočejo med učenimi celó odpraviti in zatreti. Bog varuj! Kaj bo počel potem neučeni? Temu priti v okom je prvi pomoček slovnica, drugi popoln slovar, ki ga že tudi pripravljam in ga očetovini na korist dodelati hočem, ako me bo le kdo podpiral. Brez teh dveh perutnic si jezik ne more pomagati navkviško. Vnanji ga bodo vedno prezirali in domači ga ne bodo nikdar znali.

Slovnica je res kaj dober pomoček ohraniti jezik. Naš tako blagi, tako koristni, tako sveti jezik je v nadvojvodini Kranjski za nekaj let tako upadel, da bi ga stari Kranjci komaj še poznali. Kaj je temu vzrok? Med drugimi to, ker ni bilo nobenega ravnila, nobene slovnice, po kateri bi se pravilnost bila mogla poiskati, ali naj bi se bila skazovala. Mnogi, ali da rečem prav, vsi so zdihovali po kaki slovnici. Jaz se vé da tudi.

O drugih jezikih vseh so vidili, da pride skoro vsako leto kaka nova slovnica na svetlo. Celó v Lubinu (Lübben) v dolnjih Lužicah (kdo bi si mislil?) nam je nedavno, t. j. v minulem letu 1761 M. Jan Bogoljub Hauptmann v osmérki izdal hvalevredno Vindiško slovnico. Kranjska pa naj bi tičala vedno v sili gorečih željá in v tolaži dobrega upanja pod mernikom nepotrebnih ali morda celó nemogočih reči. Čez toliko časa je skoraj vsak obupal, da se spravi kranjski jezik v pravila. Tudi mene je težko stalo. Toda ljubezen do domovine in do maternega

jezika mi je polahkala ves trud in pregnala vse težave. Vjunačil sem se storiti vsaj to, česar doslej ni še storil noben rojak. Če me kdo prekosi, dobro! veselilo me bo, da sem s svojim delcem spodbudil druge skazovati se v boljšem delu. Da bi se le nihče, ki kaj takega namérja, iz praznih vzrokov ne dal ostrašiti. Nalašč poskusi naj se! Meni je prav; palmica visí še v sredi, le po njej, kdor si upa narediti kaj boljšega. Rad pustim tudi ta častni venec. Dosti mi je, da sem rojake svoje vnel tolikanj, da bolje skerbijo in se ponašajo za svoj jezik.

Dobro vém, da ta moja slovnica pride pred oči mnogim ostrim knjižnim sodnikom, ali da bolje rečem, v roke mnogim zabavljivcem. Vsem vse ne bo dopadlo v njej; nekaj vidilo se jim bo staro, nekaj novo, izmišljeno, in nikdar slišano, ali bode celo zaverženo, češ, da je hrovaško. Vsak se bo prevzetoval v svojih mislih, se spotikal o čem, in kaj grajati hotel. Pa saj ne pravim, da je to delo popolno brez pomanjkljivosti; to in le to hočem pa reči, da sem storil toliko, kolikor dozda ni še storil nobeden: žal mi je le, da nisem mogel storiti toliko, kolikor bi si bil želel. Bodi toraj dobro, dokler ne pride kaj boljšega.

Kar je bilo mogoče, sem storil, in sem celo slovniške izraze, povém naravnost, stvaril samolastno. Je li to kaj napačnega, da sem poslužil se prava, ki sem podedoval ga po našim prvem očetu Adamu: rečém po splošnji volji in njihovi lastnosti dajati imena. Zvezdogledi, oni, ki iznajdujejo nove otoke, in umetniki imajo to pravico, svoje novo delo, novi otok, ali zvezdo zvati po novem imenu, in nov slovničar ne bi smel beséd izobraževati iz korenin, ktere reč in lastnijo reči pokažejo in pojasnijo.

Poslednjič, kar se tiče govora in izreke, v tem se nisem ravnal po nobenem gotovem kraju. V tej reči posnemam učenjake in jezikoslovce, ki besedo ceniti in rabiti znajo. Šola daje pravilom obstanek. Govoriti svojevoljno, kakor se komu zdí, to kvari besedo med ljudstvom. Ni se treba bati, da bi prosti človek branil se dobre in prave besede, ali da ne bi je razumel. Um in pamet mu bosta spoznati pomagala, česar poprej ni znal dopovedati. Temu se bodo nekteri smejali, pa to me ne briga, kajti mislim si vedno: Zabavljivec je veliko, kakor norcev povsod dosti. Takemu opravljanju oditi je težko celo v najboljših stvaréh. To je vzroka premalo, da popuščali bi slavne in poštene prizadevanja. Kdor brez vzroka zaničuje kak jezik ali kako besedo, in zasmehuje govornika, pa le trohice o slovnici ne razume, tak zasluži, da ga žvižgaje opsuje ves pametni svet. Ti pa, jezikoljubni čitatelj! sprejmi to moje delce blagovoljno, kajti sestavil sem ga z najboljšim srcem; tako sem jaz, tako boš tudi ti potem dosegel svoj namen. Zdravstvuj.

III.

Za predgovorom so na posebnem listu vdete nelično natisnjene in slabo razlagovane pismena cirilske in glagolske. — Slovnica Markova t. j. Kraynska Grammatika ima tri dele:

A) Od beffedne fazhetnoste (Wortforschung). V tem razlaguje čerke samoglasne in skupglasne, iz katerih naraščajo zložje (floshe, Sylben), besede, govor. Besedam, ki so moškega, ženskega ali nobenega spola, prideva se beseda spolska (Artikel). Štetve so samuene, dvojne, mnoge. Sklonov štejeta Bohorič in Hipolit šest, na tanko po latinščini (vocativus: ô ti mosh, o ozha; ablativus: od tiga mosha, od tiga ozhéta); Marko pa sedem, in sklon t. j. prigba 1. mu je imenuvavc, 2. rodnik, 3. dajavc, 4. tožnik, 5. vekavc, 6. zmaknik, 7. spremuvavc.

Sklanje t. j. prestavnoste so tri, in moški I. samostavniki se pregibljejo pa sklanjalu 1. Ta Krayl, 2. Fant, 3. Ta Roh ali ruh, tega roga — rogoval; ženski II. po sklanjalu 1. Ta Krayliza, 2. Zhednost, 3. Skerb; in srednji III. po izgledu 1. Serze, 2. Oblizhje. — Pridevniki ali prilogi — perftavne beffede — se spreminjajo po spolu: Ta brumne, ta brumna, tu brumnu, tega brumnega; v sodnji ali primerjavni stopnji (nagglihavnek): brumnejshe, -ega; v tretji ali presežni: narbrumnejshe; bel, narbel gluh. — Števniki so števila poglavitne: stu, jefar, miliar; zaporedne: rajmo stu, samo stu, jefarske, miliarske; rezdejlivne. — Zaimek t. j. perdevk v ednini: jest, ti, on; v dvojini: ma me ma, va ve va, ona one ona; taiste, une, katire-a-u; kedu, gdu, kaj, kir-a-u; moj, kajfen-a-u.

Glagol — beffeda zhasna — ima čas prične, pretečene, perhodne; naklone ali viže (vifhe). Sprege t. j. prekladnost se po končnicah (-am, -em, -im) v določnem sedanjiku razločujejo tri, in v I. se pregibljejo po spregalu 1. Dam, dal, dan, dati; v II. po spregalu 1. Lubem, lubil, lublen, lubet ali lubiti, in 2. Berem, bral, bran, brati; v III. po spregalu 1. učim, učil, učen, učiti. Potem pripoveduje nekaj od glagolov nepravilnih, sostavljenih (unrichtigen, abfönderlichen u. unabfönderlichen) itd. — Za glagolom ima nauk od predloga, prislovov, medmetov in veznikov t. j. spredneh, stranskeh, v' mejs postavljenih, in vežejočeh besedi. Po vsem tem tole:

Allgemeine Anmerkung.

Aus diesen 7. Theilen der Rede kann man leichtlich bemerken, wie sehr nothwendig es seye, sowohl im Schreiben, als Lesen und Reden, des rechten Grunds und Mundart sich befeissigen, ansonsten wird man niemals die Schreib- und Redrichtigkeit in der Sprache einführen. Der Anfang leidet Gewalt. Lässt man sich Anfangs mit dem Sudeln befriedigen, werden immer die alten Fehler, ach leyder! so viel unleidentliche Fehler! haufenweise sich einfunden. Die Unrichtigkeit wird immer mehr überhand nehmen, und zu letzt auch den Lands-

kindern ihr eigene Sprach unbekannt, und etwa gar unbegreiflich vorkommen. Ist es nicht schon genug rauhes, und bäurisches in die Sprach nach und nach eingeschlichen, und hat ihr die ganze Annehmlichkeit benommen? Ist es nicht einmal Zeit, solchem Rasen Einhalt zu thun? Wie weit soll es denn noch gehen? Genug hier von diesen, weil es immer unter den Fehlern noch ferner einen Platz finden wird.

Nato ima nekako skladje t. j. slovarček, v katerem se v abecednem redu nahajajo nektare besede 1. koreninske (Wurzelworte), 2. odrašene t. j. izpeljane po natiku posamesnih obrazil na koreniko ali deblo, in 3. skupzložene t. j. sostavljene ali zložene, in sicer po vseh govornih razpolih.

B) Od skupskladanja teh bešfedy (Wortfügung). — Po kratki vpeljavi piše: »Ohne der ächten Wortfügung, welche nach den grammatikalischen Grundregeln soll eingerichtet seyn, ist jeder crainerischer Redner, Verfasser und Poet, nur vor einen unachtsamen Sudler und Schmierer zu halten, welcher seiner eigenen Muttersprach so große Unehre, durch sein rafendes Stimeln, und Verderben zufüget.« — Na to pravi, češ, da so pravila največ iz jezika samega (nach dem Grund der Natur), dasi so sim ter tje tlačansko posnete po drugih, o spolniku ali členu — ta, ta, tu; en, ena, enu: wird gar oft zierlich ausgelassen; im Nachdruck öffentlich gefetzt, — ter razlaguje po svoje besedoskladje spet po vseh besednih plemenih.

C) Od Dobropisnoste (Rechtschreibung). V tem delu ima naslednji Vorbericht: Gewiss! vieles wird erfordert die crainerische Sprach regelrichtig zu reden, ich stehe aber auch nicht ohne Grunde an, ob nicht ein mehreres zur regelmässigen Rechtschreibung erforderlich seye. Diess ist mein allersehnlichster Wunsch. Wer ist aber, der so richtig schrieb, und sich kein Bedenken machte nach eigener Willkuhr, und Gutdünkel etwas daher zu lallen, und etwas daher zu schmieren? Wer ist, der sich auch in ungebundener Rede, so richtig, und regelmässig verhielte, dass er ohne ungegründeter absonderlicher Redensart (Leßnorezhnost) und in unförmlicher Wortfügung (Naroberezhnost) sprechen thäte? Nur schade, dass man eine so Wortreiche Muttersprach habe, und will sich derselben nicht bedienen. Wie können es jene verantworten, die ihre eigene reine Sprache mit lateinisch - deutsch - wälsch - oder französischen Worten schmücken, oder verderben wollen. Diesen Schnitzer - und Fehlerschwall, dass er nicht weiter reiffe, Einhalt zu thun, soll seyn »Erstes Capitel. Von den Buchstaben (selber Lautung) und Rechtschreibung«. — Potem pripoveduje, da je Ilir Metod, kakor so zaznamjali Hermann, Febroni, Mosemann, sostavil hrovaške in ilirske čerke, ter v njih spraval na svetlo ilirsko biblijo; drugi pa menijo, da brat njegov Ciril, da se torej cirilske zovejo. V teh, piše Febroni, je na neznanske stroške deželnih stanov Kranjskih tiskano bilo sv. pismo, evangelije, lutrovska postila v Tibingu ali Avrahu na Virtemberškem. Na Kranjskem so vse posamne bile sežgane in zaterte. O koliko slavnejše bi Kranjcem bilo, da bi katoliško sv. pismo, ktero imam v rokopisu pri rokah, z nekterimi stroški hotli dati na svetlo! — Razun teh so še druge ilirske čerke, ktere je pa sostavil sv. Hieronim iz Stridona v Dalmaciji, ki se zovejo glagolitiške

itd. — Te pisma so dan danes popolnoma odpravljene, kar je l. 1553 Prim. Truber najpred biblijo tiskati jel z latinskimi čerkami, katerih so se poprijeli tudi Pemci, Poljci, Hrovatje, da ilirske čerke imajo le ilirski duhovniki v svojih mašnih bukvah, in so v rabi še v Carigradu, Bosni, Moskoviji ali na Rusovskem itd. —

Nato razklada latinsko čerkopisje po svoje, kjer pravi, da na pr. c rabi sem ter tje p. cirkuv ali cirqua; namesto dvoglasnega e piše se z repkom p. derfhe; l časih ll p. dalla, vola Wille, vólla des Ochfen; q redkoma: buque, qvas; f, fh in s, sh je pisal nasproti Bohoriču ravno narobe p. salu Schmeer, sad Frucht, shallam scherze, pa salu hübfch, sad hinterrucks, fhalliti betrüben; w zum Unterfchied der gleichthönenden Worten: wodem ich steche, bodem ich werde, sem wila ich hab geschlagen, sem bila ich war gewesen; y ali ybxonyre v enako razločevanje: fgvoni leite, fgvony er leitet; stojy, syn, krayl. — Potem razlaguje „kluke, snamèna — Accente o. Mundthöne, tu dolgu (beró), tu hitru favyanje (pèr, smèrt), pofhirk das Kürzungsstrichlein o. Mondchen (h', v', s'); ločila ali prepone na pr. pika, dve pike, fgurna pika; spodna pika! — V spevorečnosti (Thonsprechung) mu je pesemske dejl ali skok Reimglied, predahnenje Abschnitt, rajfh ali raja Reim, Vers, ki se narejajo po latinskih in družih na pr.

Pisheta, pure, raze, koshrune, kopune, telleta.

Kako se pesmice kujejo po kranjsko, razkazuje v nekterih zgledih, govori o mnogih pesniških svoboščinah, o nekterih prilikah in podobah, našteva pesnikom razne poganske malike po kranjski, sedmere čudesa na svetu, Katonov nauk od zhloveshkega faderfhanja — po nemški in slovenski. Naposled ima v pristavku nektare navadne pogo-vore v prid potujočim v jeziku kranjskem, nemškem in laškem na pr.

Crainerifch.	Deutsch.	Wälfch.
Gori! goril! moj	Auf! auf! mein	Sù! sù! Signor
Gospud!	Herr!	mio!
Pokaj?	Warum?	Perche?
— — —	— — —	— — —
Srezhno rajfho.	Glückliche Reise.	Felice viaggio.
— — —	— — —	— — —
Buh vas obari.	Behüt euch Gott.	A Dio Signore.

IV.

To so gledali Kranjci, kedar se je prikazala bila Pohlenova „Kraynska Grammatika“. Eni so jo hvalili ter se ž njo ponašali; eni pa so jo grajali in se je sramovali. Očitno je svojo sodbo o njej prvi spregovoril učenik Matija Čep (Mathias Chöp Sprachlehrer) na Dunaju ter je na posebnem listu do spisatelja še tisto leto 26. vinotoka dal natisniti. Malo let še le je, kar so jeli sploh nekoliko bolje čislati jezike,

pravi Dunajski jezičnik, in nemščina se je povzdignila k toliki lepoti in čistoti. O kranjščini se tega pač nihče ni nadejal. Vi pa ste storili, česar poprej še nobeden ni; delo vaše je dobro in kolikor mogoče pravilno. Palmica in častni venec sta torej vaša. Jaz bi si storiti kaj takega ne bil derznil, nikar že kaj boljšega. Vendar dovolite, da povém očitno svoje misli o gramatiki vaši, „ohne ein scharffichtiger Schrift-richter, noch ein niederträchziger Spötter zu heißen.“ —

Najprej mi ni všeč, kar pravite v predgovoru, da kranjski jezik je ilirski, in malo potem, da ilirščine hči je kranjščina! Brez sile se ne more terditi, kar pišete o Dunajskem predmestju „Wieden — Videm“ in ondodni kerčmi, ktera ima še dan danes v svojim znamenju „die Kohlkrainze“, ne pa „die Goldkrainze“. Ravno tako ne velja razlagovanje imena „Buh“. Koliko več bi koristili, da bi bili nemščino pisali nekoliko bolje! Morda tudi, ko bi razlaga na eni strani bila nemška, na eni kranjska. Nekatere besede so mnogim celó nerazumljive, sim ter tje neresnične. Marsikaj bi bili smeli opustiti itd. Sicer pa ne zamerite, in nikar se ne dajte ostrašiti. Le pogumno naprej! Vaša gramatika se na Dunaju kaj rada (mit Entzücken) bere. Le skoraj na dan s popolnim slovarjem, prej kot z biblijo, da se ne vkrade vanjo kaj pomot. Ne bodi vam žal, da se trudite iz ljubezni do domovine, v povzdigo njenega jezika. Deželi bote koristili, sebi pa pridobili čast in slavo, k čemur vam kaj rad srečo voščim.

Nato pride l. 1783 pater Markova „Kraynska Grammatika“ popravljena drugič na svetlo v malo čednejši obliki, z geslom iz sv. Avgušтина (De Civ. Dei 19, 7) o različni besedi, češ, človek rajši biva s psom svojim kot s človekom tujim, s katerim si — enaka po naravi, različna po jeziku — dopovedovati ne moreta tega, kar čutita. — Ta gramatika je zdaj drugič in popravljena prišla na dan, otec Marko pripoveduje v kratkem predgovoru, ker je prva bila pošlá in so le tolikanj po njej popraševali, in jaz sem brez pomišljanja to, kar sem v prvi še učenec v svojem maternem jeziku pregrešil, prezerl ali kakor si bodi premalo prav povedal, sedaj kot bolje izurjen in izkušen učenik popravil in brez prikrivanja priobčil drugim, da se hitreje in lože naučijo jezika. Nikakor v sramoto, v čast si štejem očitno popravljati sam sebe na splošno korist. Vsaj prva poskušnja nobena ni brez pomanjkljivosti; vaja delo doveršuje. Prijatli in znanci vidite, ktere reči sem zboljšal, kterih pa preurediti nisem mogel. — V še krajši vpeljavi hvalo daje slovničniki sami, češ, da njena veda je prava v podlago vsem drugim v vseh jezikih po pesnikovi hvalnici:

Frustra Doctores sine me coluere sorores.

Gramatiko prvo je ločil Marko Pohlin v tri dele, drugo pa že v pet, in ti so: I. Berôzhnoft (Rechtsprechung, Orthöpie); II. Savyanje

teh besedy (Tonmessung, Prosodie); III. Besedna fazhetnost (Wortforschung, Etymologie); IV. Skupskladanje teh besedy (Wortfügung, Syntaxis); in V. Dobropisnost (Rechtschreibung, Orthographie).

V I. delu pripoveduje o nekdanjih čerkah ilirskih, in vé, da Metod se pravi Strahóta, Ciril pa Zharha; da tega abeceda je Chyruleza, sv. Hieronima Stridonskega pa Glagolza (t. j. die berufene o. der Gelehrten Schrift), in da je v Vatikanski knjižnici, kakor spričuje Cikarella v življenji Siksta V., pod enim stebrom brati: Shent Hierolym sokup slavenskeh zherk; pod enim pa: Shent Chyrull sokup drugeh slavenskeh zherk. — Čerke so mu samoglasnèki in skupglasnèki, lôčne in nalôčne in po posebej zaznamnjanih določuje se pomen. Tako razločuje na pr. é, è, ê (ftrëshèza Dächel- oder Kappelakcent), ě (Schwanzel o. Cedil); ó, ò, ô, o; i, y; v, w; s, sh (s, š) in f, fh (z, ž), vendar malo dosledno, in po teh čerkah se lahko spozná pisava Markova. — Imenska beseda je ali lastna ali množna, samasvoja (Hauptwort) ali perstavna (Beywort). — V prestavnosti I. so mu sklanjala 1. Ta Krayl, 2. Fant, 3. Rog-ú-ova; v II. 1. Krayliza, 2. Perpovift, 3. Klóp; v III. 1. Serze, 2. Snamène. — Perstavna beseda: Brumn-a-u ima v drugi stopnji — perglihavnèk — Brumnejshe — v vseh treh spolih. — Številске besede so poglavitne (jefar, tisuzh, tisee), zaporedne (rajmno ftu, jefar, tisuzhe, tifhezhn), rezdejlivne in množitne. — Časna beseda loči čas „prizhn, pretezhène, prihodn“. — V prekladnosti I. služi mu spregalo: Sëkam — Bom sëkan; v II. 1. Stävem — Hvâlèm, 2. Bërem — Potrebûjem; in v III. Dejlim — Stojim. — Deležnik mu je beseda posredna (Mittelwort), predlog spređna, prislov polegbeseda, medmet v' mejs postavlena, veznik skupzvezliva. Na te osmere besedne razpole mora paziti, kdor hoče prav govoriti in pisariti, sicer porekó vedno o kranjskih pisateljih: »Per Aufonii fines fine lege vagantur« — da vsak ima svoje pravopisje in svojo slovnico, in da se, kakor njih očaki, s kterimi se tolikanj ponašajo, terdovratno nočejo ravnati po nobenih slovničnih in dobropisnih pravilih, marveč le po svoji lastni šegi in termi! Tudi je kaj dolgočasna in neprava pot, jezika učiti se po rabi, navadi ali izreki ljudski.

V pristavku razlaguje potem besede „koreninske, odrasene in skupstaknéne“ po končnicah in njihovih pomenih. Vmes našteva imena, ki se celoma ali deloma ločijo po spolu na pr.: Oče, mâtè; syn, hëy; brat, sêstra; pubèč, punca, mladenc, deklíč; stric, tetta; nêmc, nemškuta; mërjasc, svina; petelin, kokuš; dëdc, baba itd. — Na koncu III. dela ima iz prvega svojega predgovora ponatisnjeno razlaganje besede „Buh“; tolikanj pomenljivo se mu je zdelo. — V dopropisnosti prav živo ponavlja, da se pisatelj ne sme ravnati po ljudstvu in ne po nekdanjih

pisaleih, temuč po pravilih, ktere vse na tanko določujejo. Brez teh se ne more prav pisati, kar dokazuje po reku (Mat. 16, 26.) iz nekterih kranjskih pisarjev, ter opominja: »Aber! waren den diese Schriftsteller keine geistlichen, keine gelehrten Leute? Sie waren vielleicht wackere Theologen, wackere Philosophen, nur Grammatiker, nur Orthographen waren sie einmal nicht. Wer hat also aus allen obangezogenen recht? Keiner: nur die Regeln allein: welche ich ohngeacht so vieler Unrichtigkeiten doch aus eben diesen, und andern kraynerisch. Authoren, wie die Grammatik, und Orthographie gestudiret, und erlernet habe: dafs erwehnter Text grammatikalorthographisch also soll geschrieben seyn: Kaj pomaga zhlovku, aku be us voln svejt dobil, na svoji dushi pak be shkodo terpel? So schreibe ich, und kann mich für jeden Buchstaben rechtfertigen... Oder sollte man für die Krakauer eine, und für die Tyrnauer wieder eine andere besondere Grammatik, und Orthographie nieder schreiben, weil, obichop sie kaum einen Büchschenschuß von einander in der Vorstadt von Laybach wohnen, eine besondere Aussprache und Mundart haben? Ist nicht da die Grammatik nothwendig: die Lehrmeisterinn recht zu reden und zu schreiben?« —

Naznanivši vire, iz kterih naj zajema dobropisnost (Derivation, Analogie, Anomalie, Orthöpie itd.), kaže več besedi, ktere različnega pomena se skoro enako izrekujejo, vendar naj se v pisavi po lastnih čerkah dobro razločujejo na pr. dejli die Theille, dejly er theilet; gafim ich wade, gasim ich lösche; gôderna bâba gôdèrnâ brummet; jé er ist, jê er ist; kraj End, Ranft, kray Staat, Land; pëta die fünfte, pëta die Ferse, pejta gefungen, pejdta geht ihr 2; pyli getruncken, wyli geschlagen, bili gewesen, pili feile du; svët heilig, svejt die Welt, svjet ein Rath, svit Tagesanbruch, fvyt itd. — O preponah kaže „snamene tega perkrajshanja, te lozhitve; dolgè potéfaj Komma, potéfaj is sgórno piko Strichpunkt, kluge ali sërpi Einschließungszeichen, snamene tega odstavka Paragraph, tega noterupeluvânja Anführungszeichen, fa kaj spremisleti Gedankenstrich, zhérknya ali wêlish Anmerkungszeichen.

V spevorečnosti mu je pësmëska mira Reimmaafs, stih, rajsha, raja Reim, Verse; odseknost Apokoppe, svishatnost Hyperbole, smajshatnost Miofe itd. „Natur, Genie, und Übung machen auch in Krayn den geschicktesten Poeten, was sonst Mühe, und Kopfbrechen nicht zuwegenbringen“. Naposled ima imena nekterih malikov itd., ktere se nahajajo v pesništvu, „Katonôv Navk od zhlovëshkega saderhanja“ spet po nemški in slovenski, „Isokratov Govor k' Demonikusu, od dolhnuft“ po slovenski, Plinijev list do Pavlina po nemški, in nekte ne navadne pogovore v treh jezikih, kakor v I. Grammatiki Kraynski l. 1768. —

V.

Slovnica je prvi pomoček, da se jezik ohrani, drugi pa popolnoma slovar, ki ga že tudi pripravljam in ga očetovini na korist dodelati hočem, ako me bo le kdo podpiral. Brez teh dveh perutnic si

jezik ne more pomagati navkviško. Tako je besedoval otec Marko v predgovoru k svoji „Kraynski Grammatiki“ l. 1768, in je tovarše svoje vžgal tako, da so po njem kar hrepeneli ter hrepenenje to razodeli celó v Pisanicah l. 1779 v lastni pesmi: „Kraynska Dushella shelly tudi svoj Dikzijonarjum imeti,“ v kateri mati Krajna govori na pr.:

Lubizhki teh Modriz!

En' Besednishe vi mi marnu skup flosHITE,
De tega nimam jeft, Tu je she mene sram.
Vi bodite mofhji! vi mujo si vlamite,
Stopite urnu skup, ter pomgnite se;
To pravopisnost bersh med sabo vi sklenite,
V' ti mor'te narpoprej vi fastopiti se.

— — — — —
Synovi! Mate sem, Mater obwogatiti
Nekar o! nej nabo vash put vam pregrenak.
Synovi! Mate sem, Mater zhaftito f'ríti
Nekar o! nej nabo vash trud vam pretefhak.
Stopite skup, ter si naspruti pomagajte,
Šazhetek je tefhak, tu dellu bo lohku;
Stopite skup, ter le blagu si posvoj'vajte,
O vam je, more bit', tud' tu she preteshku?

Česar pa „Lubizhki teh Modriz“ skupno niso storili, učinil je hrabri otec Marko sam, ter dal l. 1782 na svetlo slovar s tem-le naslovom: „Tu malu **Besedishe** treh jefikov. Das ist: Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. Quod est: Parvum Dictionarium trilingue, quod conscripsit R. P. Marcus a S. Antonio Paduano Augustinianus Discalceatus inter Academicos Operofos Labacenfes dictus: **Novus**. Permissu C. R. Commiffionis Revifionis librorum. Laibach, gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Eger.“ — Z ozirom na njegovo pomenljivo glasilko: Collectis oritur Novus Academicus Operosus Labacensis — preslavlja tolikanj marljivega pisatelja nasprot trotom ali nemarnimi bučelam na drugi strani brat Jos. Pohlin, duhovni pomočnik pri sv. Štefanu na Dunaju, v distihih latinskih na pr.:

... Quot libros patria, longum fit dicere, lingua
Vulgaris, Gentis gloria Carniolae!
Carniolo per Te Mufas fermone canentes
Orbis miratur, prodigiumque putat . . .

Predgovor, v katerem se p. Marko kaže v vsi svoji šegavi učenosti, glasi se — prepisan v Gajici — takole: „Le en odgovor je ta predgovor, s' katirem se otšem unem koker en Kratérus odgovoriti, katiři so že poprej, predn so te bukve videli, veliku čez leta Dikcionarijum, čez njega besede, čez tehisteh zastopnost, inu branje veliku govoriti imeli. Mene ni tu govorjenje nekar v' ti narmajnsi reči ostrašelu. Le tolkajn več je mene užgalu, moje delu naprejšnati.

Tem bukvam be bil znal enu naznanu ime: Volnák dati, v' katiremu 24. pajnov polneh satovja, medú, voská, sterdú, zalôge, obnožne itdr., tuje: tolkajn besedi, katire je Krajnska čebela po Abecedikarski verstí skup znosila; al jest sem se rajši enega znanega, od več drugeh gorizetega imena Besediše, Bukve teh besedi prijel. Koker tudi res neč drugega niso. Al kaj je na imenu ležeče? Kolkukrat nas je že ta perve list eneh bukv fratal! Tu so teiste bukve, katire njih je že tolkajn toku močnu, toku dolgu, inu skorej brez usega upanja od cele dužele želelu. — Inu kaj? — Lè tu malu besediše? — Jeli tu muje urednu iz eno tako merveco vsega želne postreči? — Ha! Koku so pač spet visoke gorre le eno mišeko rodile! — Zakaj ne tu veliku? — enu popolnema besediše? — Zakaj? — ja! zakaj nek ne? — Zakaj se nise lubè Krajnc! že zdavnej poprej doliusedl, ter, koker be pihnel, en velik, en cel popolnema Dikcionarijum spisal? To čast be bil Tebi iz serca pervošil. — Inu mordej je že tudi merski edn od dvajstu lejt lesèm, kar smo začeli Krajnci latinske čerke špogati, začel; al kumej ABC spisal, se pak že tudi naveličal, ter use skupej naenkrat na kol obesel? Toku leže v' miru dostireh dobre misle, inu vole zakopane, ter ostanejo za vselej en nagodne sad, en skazen porod, en jalov pajn. Mačeca je preslaba bla. Nekar ena mišeka ni iz tega hribca na dan prišla.

Spod mojega čebelnaka je leta prična mala miš: tu majhenu delce, tu malu besediše perlezlu, kar je le vonder uselej bulše, ked neč. — Al le poterpljenje, le perpomoč, le podporno, inu čas, tok be utegnili močni levi, veliki sloni se roditi. S' časama ratajo jaki korenaki, katiri so se ked mali otroci rodili. Use se zna še zgoditi. Na dobri voli nobenemu namanka, enem še tudi na muji ne, le Kratkočasnoste, jegre, pojedne, sprehajanje, dolgočasnu pogovarjanje, inu obiskanje merski enem taiste čas, katir njim poleg dolžnust svojega stanu prestaja, temu delu, v' katirega so scer zalubljeni, oduzamejo. Noben dan nima brez čerke prejidti, per katiremu je glava od nature, in uka zatú, de je v' stanu tu ne le skuz volo, temuč še tudi skuz ubijanje te glave, inu v' dijanju zveršiti, inu na konc perpraveti.

Kaj je tega tolkajn treba? Tukej leži tu malu delu v teh treh v naši duželi navadneh jezikeh pred očmi. Jest vem: quantum distent aera lupinis, kaj usaka stvar zeno ceno ima: inu Ludji bistrega spoznanja tudi nabodo tega dela za kaj cel toku malega deržali, koker njemu na čelu zapisanu stoji itd." (*kaže, kakošne besede se v njem nahajajo itd.*)

Al dosti besedi je, katireh merski edn nazastope: katireh ta desetè še nekol šlišal ni. Tu se meni malu reče. — Kedu je taiste, katir, deslih be meni en jezik, navem koku dobro, znal, be meni vse besede svojega jezika zastopil, inu povedati v stanu bil? Nej meni kmalu

iz glave en Latinc pové, kaj se tu reče: Literae adespotaee etc. ali en Nemc. kaj se prave: Brodemen, nippen etc. Ta večé dejl more jidti svoj orakel, svoje besediše poprašati. Toku je le, inu zategavolo so tudi te bukve med ludi dane, de be Krajnci imeli, kam be hodili teiste besede iskati, katire, kader njih bero, ali šlišejo, nazastopejo. Use besede so iz veliko mujo koker use rože po gorri Hymettus, ali iz utisnened ali iz pisanah bukuv skupzbrane. Skuz te Erythace sem se jest oživel, ter moje pajne bogatu napolnil.

Per usemu temu neč mejn vonder enem ene, inu druge besede nadapadejo; al zakaj ne? — Ke Krajnske niso — so slovesam reči, ukradene — so Hrovaške, so Koroške, so Bezjaške, so — Kedu prave tu? — en Hrovat zares ne, ampak en tak, katir nazna nekar Hrovašku, nekar Krajnsku. O! kedurkol si kaj takega misle, tega prosem jest, kar narbel lepu morem, nej meni za naše Krajnske dužele časti volo kaj več bulši krajnskeh besedi pove, jest njih otšem v svojem u temu velikemu besedišu popraveti, inu perstaveti.

Še nekaj. Dosti besedi se narajma, katireh eni namorejo brati, po nobeni viži skupspraveti. Kaj morem jest zatú! Koker oni neč zatu namorejo, de jest naznam Turških, ali Kopteš čerk brati. Jest se njih tudi nekol nisem učil. Al Krajnci beró latinske čerke. Tsevedel koker Latinci Laške, ali Francoske liste. Narpoprej je treba v Kranêum hoditi, ter brati se učiti, kar se otše znati, scer ni neč od tega govoriti.

Te, inu take reči sem jest že večkrat šlišal brez use navole; ke vem, de se je tudi drugem imenitnejšem pisarjam toku godilu, katireh nigdar zadosti prehvalne pisanice so se skuz kup teh samu sebi zastopne dazdevajočeh vedomcov koker skuz ossklivne šibe ulekle. (Nato pové takim nemarnim zabavljivcem in preganjavcem — ropancem, navratnicam, Momusovim bratom, radovoljno slepim — nektere pikre, češ, kar je mož previdnih in umetnih, ti bodo že čislali moje delo. Curabit praelia Conon itd.)

„Naposled vošem jest vam delovne, inu od useh terpečnost proste Kompagije, use časti uredni Perjatli, Patrijoti, katiri si perzadevate Krajnske jezik, inu te umetnoste naše rojstne dužele pouzdigneti, inu useskuzi k večemu gorijemanju perpraveti, use dobru, ter prosem, pustite si iz mojem delam, inu posebno s tem mojem Komozisam postreči, katirega vam zdey tukej pomoliti to čast imam

Vaš

Podlošhne slufhabnek
P. Marka.

V' Lublani na 24. Velikega Serpana 1781.

Qui legis ista, tuam reprehendo, si mea laudas

Omnia, stultitiam: si nihil? Invidiam.

Tinnul. ad Bos in Lin.

VI.

Iz predgovora k malemu „Besedišu“ se vidi, kako je Pater Marka pisaril slovenski. Slovar je v veliki osmerki, brez številke na stranéh. Na zadnjem listu se bere: „Konz pervega dejla.“ — In res da pozneje z obema že omenjenima glasilkama (*Collectis oritur Novus..* pa: *Qui legis ista etc.*) na svetlo: „*Glossarium Slavicum in supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolici. Viennae, Literis Grosserianis. MDCCXCII.*“ Knjiga ta je v enaki obliki ter šteje 119 strani.

V predgovoru terdi, da je popustil misel, da vsi drugi jeziki izvirajo ali besede in njih pomene izjemajo iz jezika Ilirskega ali iz Slovanskega (Slavica, quae illa quidem posterior, excultior tamen est) ter misel, da Kranjščina je lastnih besedi bogata tako, da se jej ni treba šopiriti s ptujim perjem. Tako še nekteri ponosno ménijo, kakor oni povestničarji, kateri stare očake in njihove prvotne običaje pripisujejo svojemu narodu.

„Has ego Syrtes, et Charybdes cauto pede vitaturus, mediam ingressus viam, linguarum potius harmoniam, quam vernaculae nostrae Glossarium conspiciendum dare satago. Ducat, per me licet alter ab hac, alter ab illa lingua vocis cujusdam originem, mihi sufficiat, harmoniam, affinitatemve: consonantiam, mutuatamve rationem, nexumque hoc opere indigitasse. Verumenimvero, quod ad rem nostram facit, est notatu dignum: quod linguae nostrae primigeniae, et genuinae voces plerumque graecae sint originis; imo, ut Cl. Poppovitchius asserit: Multarum earum vocum, quae apud ipsos Graecos interiere, origo in Illyrica lingua est quaerenda, quod voce Hod etc. probat. Neque hoc aliarum linguarum celeberrimi Glossatores diffitentur, plures nempe voces ex Illyrica fuisse mutuatas, et in suam linguam assumptas. Et hoc decori, honorique linguae officiat? Minime gentium. Communis, et universalis Nationis consensio in quibusvis innoxiiis sancta, et religiosa esto. Lingua, ac Religio pari passu ambulant. Hocce nostro saeculo certe pares patiuntur vicissitudines. Heu! bona Numina! quot quantique publice, atque privatim in ea nobis eripienda desudant, atque elacubrant, quin melius quid in ejus, quod tenebamus, vicem offerant, proferantque... Paucis. In hoc opere sequentes Glossologiae generales regulas, quae ad linguarum harmoniam gubernandam assumptae referuntur, ita prosequor, ut et in pervestigandis linguae nostrae vocibus, quantum fas est, ab iis non deflectam... Radicum ergo potissimum in hoc Glossario ingeritur, et habetur ratio etc.“ —

Vmes pripoveduje, kako malo koristijo, kateri besede kujejo in pilijo brez ozira na njegovo — se vé da — „Kraynsko Grammatiko“! Razun tega našteva pravila, dasi ne po vse prava, po katerih se vjemajo besede celoma ali deloma, po tvarini in obliki, po čerkah in pojmi, kako se

izpeljujejo, primerjavajo in zamenjavajo, vstavljajo in izpahujejo ter razlikujejo. Poslednje pravilo se mu glasi: „Demum etymologiam omnium vocum ne quaeras cum Stoicis; quia vix possibile est unius, alteriusve vocis Etymologiam assequi, vel etiam effingere; imo quaedam linguae sunt propria.“ —

Posebne važnosti je knjiga, ktera je v rokopisu str. XIV predgovora ter 116 listov spiska hranila se v tukajšnji knjigarni, in jo je zgodovinsko društvo Kranjsko natisniti dalo l. 1862 z naslovom: „*Marci a s. Paduano Er. Aug. Disc. Ord. Prof. Bibliotheca Carnioliae*, in qua reperiuntur scriptores, qui vel ipsi, vel eorum opera in Carniolia primam lucem aspexerunt; vel alias in vel de Carniolia scripserunt, ordine alphabetico, seu ad formam bibliothecae pro alphabeti scrinia dispositi, pro varia ex iis et historica et critica, et chronologica notitia, atque eruditione capessenda. Collectis oritur Novus.“ Beilage zum Jahrgange 1862 der »Mittheilungen des histor. Vereins für Krain.« Redigirt von August Dimitz, k. k. Finanz-Concipient, Secretär und Geschäftsleiter des Vereins. IV. 63.

Vvod (Prooemium) ima na čelu geslo: Illud nihil valere ad rem cognoscendam arbitror, qualis fuerit ille, qui scripsit: honestissime tamen bonus creditur, cujus literis generi humano, posteritatisque consultum est. S. P. Augustinus Tom. VI. lib. de utilit. cred. c. 5. — Najprej razlaguje ime „Bibliotheca“ (repositorium, conclave, librorum scriptorumve collectio) ter pripoveduje, kaj ima v sebi, česa pa nima. „Bibliotheca Carnioliae . . liber est, in quo Auctores Patriae nostrae, eorumque codices impressi et Mss. exponuntur. Auctores inquam Patriae, quae olim, ut notum perspectumque est, non adeo, ut hodie, angustis limitibus circumferebatur; Auctores, qui vel ipsi, vel eorum partus ingenii in Carniolia, adsitise Carnioliae finibus lucem viderunt: vel in Mss. alicubi in Patria inediti latent. Hoc idem cl. Patriae nostrae Scriptores: Valvasorios, Thalbergios etc. me citius aliquomodo prolusisse fateor. Cur ego eos in texendo Eruditorum nostrorum catalogo presso non sequar pede? . .

Na to obžalovaje razklada, da delo ni popolnoma, da nima vseh pisalcev od starodavnih časov v sebi, da se je sicer sam trudil in vpiral; da so ga nekteri opovirali, nekteri pa podpirali, mimo domačinov sim ter tje bolje ptujci. Prav krepko naznanja namen, da je spisal to reč: „Volo hac Bibliotheca illud convicium compellere, quo Carniolos aliae quaedam viris suis doctis superbientes Nationes verbo: et quidam eorum Comentatores suis etiam scriptis onerant, quasi Patria nostra nullos, vel omnino raros progerminaret eruditos, defectu vel talentorum vel diligentiae, vel Mecaenatum: sive quod unum est, idemque ex inertia, paupertate aut literarum horrore. Volo inquam his foliis Auctorum Terrae vel linguae Patriae Cultorum, quorum opera jam non facile haberi possunt, oblivioni eripere. Volo et nostris et Patriae consulere, dum gloriam

Patriae, quae suos sibi genuit, aluitque scriptores, in iis conservatum eo." In tako našteva še druge namene, da sinovi in vnuki spoznavajo, čislajo, doveršujejo to, kar so predniki hvalnega storili ter spisali za domovino, da zbirajo in prebirajo njihove knjige, da jih hranijo in vsaj pisalce ohranijo v spominu, da spoštujejo verle pisatelje verstnike ter po moči podpirajo. So taki, kateri nabirajo knjige in vsi nori (*Bibliomania*) spravljajo v svoje shrambe, pa jih ne rabijo sami in tudi drugim v rabo ne dajo, kar ni hvale vredno (*Librorum Philautia*, si *prudencia et scientiarum spiritu non regitur, degenerat in maniam*).

Hotel sem, pravi proti koncu v predgovoru, po tvarini razrediti pisalce, toda — ker jih po njej spisujem v knjigi „*Encyclopaedia Scientiarum et Artium*“, porazstavil sem jih v tej po abecednem redu brez lastnega presojevanja: „ut abstinerem a crisi, de qua, ut de gustu, nec duo facile, idem formant iudicium, praeprimis morosi partuum suorum defensores, qui, quiquid ex eorum capite, vel manu prodit, Palladem esse putant: ex alieno nonnisi bubones posse prodire; cum non raro contra eveniat etc. . . Qui secundum carnem sunt, quae carnis sunt sapiunt; qui vero secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus sentiunt. . . Trahit sua quemque voluptas, sicut ad agendum, ita et ad scribendum: sicut ad probandum, ita ad respuendum etc. . . Mihi sufficiat, Scriptores Carnioliae, quos colligere potis eram, enumerasse primum. Sufficiat, sat superque sufficiat mihi, si iste conatus meus vel partem approbationis apud exteros tulerit, quam ejusmodi specimina aliarum Nationum apud Nostrates retulere.“

Ves vesel si o sklepu (*Coronis*) hvalo poje: „*Gaudet ad finem perducto opere operarius: peracta vindemia vinitor jubilat: agricola exultat collecta messe; gestirem et ego non mediocri voluptate, si votorum omnium metam hoc meo tentamine attigissem: si hoc conamine omne punctum tulissem. Hoc vereor*“ — vendar si poterka naposled na persi, češ, kdor zna bolje, široko mu polje, in sklene (po *Cic. de Fine l. I. c. 2.*): „*Mihi inquiring nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt, postquam hanc de Patria nostra notitiam et eruditionem dedi*“.

VII.

Iz dosedanjega opisovanja spozná lahko vsak, kako je pisaril Marko latinski, nemški, slovénki, in tudi že, kolike vrednosti je bilo njegovo jezikoslovje. Vendar naj se vsaj v nekterih zgledih še pokaže, kako je počenjal s pravico, katero je podedoval po prvem očetu Adamu, in kako je po svoji dobromušnosti stvarém koval imena ter posnemal časih nepristojno izraze po družih največ čeških knjigah.

Tu malu Besedishe treh jefikov l. 1782 na pr. ima (toda v sedanjem pravopisji): *Amgrem angehen attinet; amuzamem se sich*

annehmen defendere; ankeršt chirurgisches Instrument, Antichrist angistrum, Antichristus; anca Bedingnifs conditio, moje anca meines Standes meae conditionis; arreč Ursache, Ursprung causa, origo; aržat Sack saccus.

Barle, na barle auf den Schein apparenter; bašti traum sane, profecto; bayd Falte plica; bergamačka Murmelthier mus alpinus; besaga Satteltasche hippopera; besediše Wörterbuch dictionarium; besedniše Katheder d. Rechtsgelehrten cathedra advocatorum; besedorečnost Wohlredenheit rhetorica, eloquentia; bezlaj Flüchtling, Bezoarsteinn fugitivus, bezoar; birtah Vortuch, Schurz praecinctorium; blek Fleck commissura; Božak Jupiter; bradinstvu männliches Alter pubertas; buquestiskavc Buchdrucker typographus; buroviž, burovizda Burgermeister consul; burovž Pollarstern stella polaris; burovske kôla Heerwagen ursa major; butara Bürde onus.

Da fragmenta ganz und gar ad minimum usque; derpavsam se heftig kratzen scabere, scalpitare; deržaja Gebieth ditio; dešter zart, artig bellus, tener; dijanu je z' nami es ist geschehen actum est; dolidevam wiederlegen refutare; dolipisk Abschrift, Kopie antigraphum; doljudarem abschlagen abnegare, denegare; dvohomim zweifeln ambigere; dušepust Zügen agonía.

Ebéhtnèca Maria Verkündigung festum Annuntiationis B. V. M.; Efa pod komunam freches Weib mulier dissoluta; ernem wenden vertere; erzeg Kriegsheer exercitus.

Fajmaštr Pfarrer parochus; fajn, falenga, faler; falotj Trofsbube calo; favd, facanekel; fefla Schnattergans garrula; fehtam, ferbegam se; ferkolín Stutzer, ein kleiner Knab ostentator, parvulus; fermažia Malvasierwein vinum Malvaticum; figamož feiger Mann vir infidus; fingrat, firenk, firšt, fletn, flis, flisk, foglovž, folk, fovš, fovšija, fraj; frata mene es mislingt mir non succedit; friškove Richtplatz f. Weibspersonen locus supplicii; frišen, fundament; furbaria Hinterlist vafrities.

Gabreje Buchwald populetum; gantnar Weingerüst cantherius; garbin Nordwind africanus; glagole hohe Schule universitas, academia; glagolitske, glagólske von der hohen Schule academicus; glih, gmah, gnada; godernèca Murmelthier mus alpinus; governam, govt; gratam werden, gerathen fieri, uberius provenire, succedere: Gromač Jupiter deus tonans; Gruden Christmonat, December, Saturnus.

Hamba Hohn ludibrium; haramoč Heyduck pedes Ungaricus; hirangel Erzengel archangelus; hiroškof archiepiscopus; hlačam in Pump-hosen einhergehen braccatus incedere; hostelnek Haynpriester sacrificulus; hud böfs, zerriffen malus, lacer.

Jakujem, -kuvati bejahren affirmo, annuere; jakuvavc Jaherr assentator; javla se ist herauszunehmen colligitur; ihtiti se hegetzen singultire; imenavednost ethymologia; irperge.

Kanduht Leiche funus; kazin, kazinc Zeigefinger index; kerstirna Taufstein baptisterium; klubivost, klubu Trotz, Unwillen disgratie; kniž Graf comes; komatia verwirrte Dinge negotia varia, tricae; kozapersk Weinmonat october; kozarje Geishirtendorf capretum; koseze Wiesmähde pratum messorium; koštomaja der Turken Paradies regnum millenarium; Kròdè, eta Aeskulap idolum Slavorum; kšaft, — ujem testamentum, testor; kumram se, kunšt, kuštr.

Larma Lärm tumultus; lesasuk Drechseler torneator; lešerba Bauernampel lucerna; lih, lihkar, likof; limbar Lilie lilium, Limbarska gora; lintvern; listmarn, listmarnek schriftverständig, Student, Rechtsgelehrter legis peritus; lokovž, lubnu Lustgarten, Tempe; ludvina Nation natio; lukovca Sternwarte specula; lustovž Lusthaus pergula; likeb Schenk pincerna.

Mahtikast Hoheit altitudo, majestas; majolèka Porcellangeschirr vas fictile pictum uti Faenticum; makàvc Taucher intinctor; markec, markovc Marggraf marchio; marovt Student studiosus; mejstanos Burgermeister consul; menihovše Kloster monasterium; mevža zaghaft formidosus; mirkuca Aff simia; mirkucin Waldteufel aegipan; mirčun Messer, Viesierer; mitje Wucher, Zins census, foenus; modrina gelehrte Gesellschaft academia; modriše hohe Schule; modrica Musa; modrorečnek Wohlredner rhetor; mojškra Zofe, Kammerjungfer abra, cameraria; mordrir Mörder homicida; mrakanos Abendstern hesperus.

Nabore, -ta Unterjochter subjugatus; nadega Hoffnung, Erwartung, Unruhe expectatio, spes, inquietudo; nagelnove žebice Gewürznägel clavi aromatici; nahdam nachgeben cedere; nebahlad Wetterleichten corruscatio; nemškuta deutsches Frauenzimmer germana; nergam anschnarchen invehi in aliquem; nešterc, nečminer, nigdarsit, ništermeju; novaštvu erstes Schulrecht tyrocinium; novc nummus ungaricus.

Obahtnek März martius; obora Thiergarten vividarium; obraznekar Bildhauer sculptor; obstretna Mondeshof atmosphaera; Odamov kerhl Adamsapfel glandula gutturis; offernažnost Ausstaffirung adornatio; ogrilca Steinöl naphtha; okmaštr Hofmeister aulae praefectus; okroždel, -na Cirkel circulus; okulipernesem herumtragen, umbringen circumferre, enecare; opprežnek Propst praeses, praefectus; oslovšena Versammlung ungelehrter Leute rudium faex; osujak Merz Monat martius; očina priča Augenzeuge oculatus testis.

Padar Bader balneator; paglovč, -ovček Zwerg, Edelknab nanus, ephebus; pametva Unschuldiger Kinder Tag festum ss. Innocentium; paramuc ein 5. köpfiger Abgott idolum Slavorum; peklenc Höllengott Pluto; perečogn St. Anton Feuer, heisser Brand pustulae gangraena; pergacia Elixier laxativum; pod koš pojdem ich werde sterben moriar; podviz Anweiser, antescholanus; poltar Fischkasten cista piscatoria; pomirkač

Anfseher animadversor; porčehn Chor in der Kirche ambo, chorus; potepenu pismu abschlägige Antwort repulsa; prekaste oči übersichtig lusciosus, myops; preža Schauspiel comoedia; prosenc Janus, Jänner; Prove, -ta Vulcanus; pijanu ureme volle Metten ebriorum clamores; piti posoncu in die Runde trinken circum libare salutē.

Quádar alter Schlesier Quadus, Silesita; qvanta lyrisch Gedicht, Märchen aeolium carmen, anilis fabula; qvartavc, -tač, -topirc foliorum lusor; qvantač, qvasovc, -ovnek ineptus orator.

Radagost Idolum Slavorum, Mars; ratam p. gratam; ratne gospud Rathsherr senator; režimbaba Mutterkraut matricaria; rezvada, rezum n. razum; rečnik Redner orator; rinam iz smertjo mit dem Tode ringen agonizare; risanca gezogenes Rohr sclopus diductus; ris Leopard, risena Pantherthier; Rožlin Stadt Agram urbs Zagrabia, Sigmarswurz alcea.

Sajovc Cyclops; zamejstanos Burgermeister consul; samurogač Einhorn monoceros; zapavčnek Zeigefinger index; zapertje tega trupla adiarrhea; zaplečnek Laquay pedissequus; za zlo gorivzamem übel aufnehmen maligne interpretari; zavetnu dete an Kindesstatt angenommen adoptivus; zbornik Churfürst elector; zbroja Rüstung armatura; Selán Mercurius; serbat, serbatje Göttergetränk nectar; šafti kaum, schwerlich vix, difficulter; šap šapel Hirnbindel corona frontis; židane volje wohl auf, gutes Muthes bonae voluntatis; šircejte! šircejte potztausent eja, age; žlaferneca Ohrfeige colaphus; Šmarn dan Frauentag Marianus dies, — križ Himmelskreuz constellatio, Kreuzwurz pappus, — slak Polleykraut glechona; špižirna Speisekasten penus; šravf, šrunf, štavt, štiftenga, štima, štrafenga; štritentga; žvergoliše Orgel organum; Ziba Venus; skezá genug seyn sufficere; skuz hoja Durchgang transitus; slapot, slapotstvu legatus, legatio; slavka Austern ostrea, Slavkovje Stadt Austerlitz Slaucovium; znoj Schweiss, doch nicht von der Wärme, sudor ex angore, desiderio; spevorečnek Poet, Dichter počta; spisirna Kanzley cancellaria; starostnik Graf comes; sveta pēta Bethschwester tertiaria; zvik Gebrauch usus.

Tabore, -eta Vestungskommandant castellanus; tarout Quäler afflictor, tortor; tažnik Tröster; tekmenik Eiferer aemulator; teme, -na Grund, Wirbel auf dem Kopfe basis, pinnaculum, vertex; tepežkam frisch u. gesund geben, aufkindeln virgam offerre in festo Innocentium; terma Schedel durum caput; Tork Dienstag, dies Martis Mars; torka Kriegsgöttin Bellona; tranča Bütelhaus custodia publica; Triglav Götz Diana; Trojaci Dominica Trinitatis.

Vajd, vajda Pfleger praetor; uhule, -ta Pedant vanus ostentator; visokošolc Theologus, academicus; umejsk medium, brez umejska unmittelbar, iz umejskam mittelbar; vojska černa allgemeiner Aufstand rebellio; vonuzetje, vonuzetk Ausnahm exemptio; usačihernost Gemeinde, Universität; ušafanje Beschaffenheit affectio; učenust v' pameti theoria, v'

dijanju praxis; učirna Lehrstube musaeum; wodicijes Igel erinaceus; wogataj reicher Mann dives, praepotens; wytes Ritter Held, — cirqven Tempelherr. —

Caf Gerichtsdieners apparitor, lictor; cakar Gemeinschaft commercium, v' cakar hodem umgehen conversari; cavsam zurückkehren regredi. — Čar monarcha Russiae, Turciae; časnece Zeitung nova, acta; Čerig Insel Cypren; čez ramo o ja freylich ahabe! čiležn Drath, čiležnik Drathzieher; cifa Mutterhörner; Franse, gemeines Weib, cifast, cifrast; cijaz, cijazeti langsamer Bote, hart gehen, schwer tragen; cil, cir, col; cuké troll dich fort apage! —

VIII.

Qui legis ista, tuam reprehendo, si mea laudas
Omnia, stultitiam: si nihil? Invidiam.

Tako je na čelo zapisal tudi knjigi „Glossarium Slavicum“ l. 1792, kjer razkazuje prav posebno svoje čudovito jezikoslovje ter pojasnjuje besede naše iz hebrejskega in arabskega, iz gerškega in latinskega, iz romanskih in germanskih jezikov in celó narečij, na pr.:

Ajd, germ. Heyde, a gr. *α* privat et *ἰδω*, video, quasi caecus, non videns Deum in creatis. — Aldov, verbum vetus Illyricum, a verbo dam et al, q. d. hoc ego habeo, sed eo me privo, et Deo do, offero. — Arreč, vox genuina ex verbo as ur, Ursprung s mutato in r ob faciliorem enunciationem sequentis compositionis membri, nempe: reč, Sache, quod et germani habent Ursache. — Aržat a gr. *ἀριχος* vel *ἀρσιχος*, vas vimineum. — Ašteržel ab as, in die Höhe, et deržim.

Baba eine Puppe der Kinder; babem, babeca apud Carniolos habent duplicem significationem, nempe: Hebamme et Großmutter; babura, babuška, q. d. horribilis ut pediculus vetulae, a baba et uš. — Bâram vindicum verbum a germ. wahr, ist es wahr. Carnioli habent prašam: Croatae pitam. — Barovnice, melius borovnice a bor, ubi solent crescere. — Bevka, melius wewka a węł, albus; quia pediculi albi sunt, et pulices nigri. — Blagu, lat. bona: germ. Güter, vindis interamnensibus, ait Poppovitsch: bonum mobile aequae, ac immobile; Carniolis merx; Croatis pecus, uti latinis pecunia. Dialecti significationem variant, quia variis provinciis variae sunt opes populis. Carniolis negotiatoribus merces; Vindis cultoribus agrorum fundi; Croatis pecudum et jumentorum curatoribus pecora. — Božam, pobožam a Buh, iz Bogam tolažem. — Briul, Friul, lat. briulum, gall. breuil, ital. broglio, angl. broel, germ. Brühl. — Buque, germ. Buch, vide buka; quia veteres in corticibus arborum, fagi, betulae etc. scribebant, et talia folia compacta a buka vocabant bukve seu buque.

Cyrillus (Sanctus) Kyrul putant quidam a Romanis Irillus, et ad

pronuntiationem facilitandam ab aliis Cyrillus, quod Illyricorum fuerit Apostolus et Episcopus, ita vocatum; domi enim apud suos Constantinus vocabatur. Et hoc non abs re; quod literas illyricas suos docuerit, quae Cyrillicae, quasi Illyricae vocantur. Slavi eum suo idiomate Čarha, quod cum Čerka (litera) consonat, vocabant. Aberrant, qui a Cyrillo Illyricos fuisse dictos autumant; cum longe pluribus seculis ante nomen Illyricorum in orbe esset notissimum. Ex derivatione graeca *Κύριος* (Dominus) significaret Cyrillus, quasi parvus Dominus, et Illyrii Dominantes, potentes. Quod non esset absurdum ominari.

Dimla se meni, a dim, ut germ. habet proverbium: Es nebelt mir. — Dôb: hung. dub. Antiquis erat quercus bona arbor; quia primum mortalibus victum dedit ab hebr. tobh vel tov bonus; unde et dobr bonus a Slavis derivatum est; dobrava, silva quercina, utique a dôb. — Dovžekar, non a dolg (debitum), alias scribi deberet dolžekar; sed a dovêl, multum, et žveka garrit, blaterat fallendi causa. — Dvohomim, dvomim a dva et umim, sicut in lat. dubius inter duas partes positus.

Erbas, melius verbas, a verba; quia ex salicis viminibus corbes flectuntur. — Erja, etiam arja, a lat. ardeo, vel gr. *ἀρροιβή* aerugo. — Eč frater patris mei, probabilius ab oče permutato o in e, quasi očeč parvus pater.

Fèrja tertia pars cohortis: ferjanc ductor talis cohortis: ferjančeč diminutive, quasi subdux germ. Sergeante. — Frata vide ratam, cujus est contrarium, vel negativum. Tu njega frata, kar njemu narata. — Friškove a gr. *φρίξ*, ein Schauder, horror, qui praetereuntes occupat.

Gajam, simplex exolevit, in composito negativo nagajam est in usu. — Gluh ab uhu et gulem hebetor. Valesianis chlust auris. — Godernam, a godem, est onomatopoeia; quia in barbito gravi ludens murmurat potius, quam canit. — Gojzd a gost dicht. — Govedinar (vulgo goldinar) germ. ein Gulden; quia bovis figuram praesetulit haec veteris pecuniae species. — Graja, germ. super. ein Greinendes, a gr. *γραῖα* anus, vetula, quae cuncta carpere solent. — Grudem, lat. rodo, unde Grudn, priscis Slavis Krode Saturnus tempus edax rerum.

Hlače deducunt aliqui a latine caligae; sed verius ab antiquo lačem, slačem; prisci enim Slavi et Illyrii omnes caligabant pedes usque ad lumbos, ut etiam hodie gestant Croatae. — Hlepim a hleb litera leni in asperam mutata. Vaporem noviter pisti panis quoddam feminarum genus appetit odorare etc. — Hostel, ein Hayn, a hosta, est fanum in luo.

Jederce, a jed, quod nucleus ab animantibus edatur. — Jèrëb onomatopoeia, conclamans, convocans gregem. — Jèteka, germ. Hektik, lat. hectica, a jem, quia aegrum exedit. — Ihtem se: Austriaci dicunt hegetzen; est onomatopoeia.

Kaldov ab aldov, seu dar, et kôlem klati: germ. blutiges Opfer. — Kavarna Arrest a varijem; idem vocabulum et Moschovitae usurpant; germ. Kasserne: affine lat. caverna. — Kert a kryem, quod se sub humo abscondat. — Klavorn hebr. chala aegrotavit, q. chala varn, morbum metuens. — Klobasa in vocabulario Hung. Viennae 1554 impresso kolbas, gall. colebasse, Jonaskürbifs. — Kloš ab uš et kolem, quia dolenter mordet. — Kmet Polonis et Bohemis baro; gr. kamno laboro, kmetos elaboratus. — Koleduva ab okoli et dva; quia unus praecinere solet antiphonam et duo vel plures prosequuntur. — Kopriva a gr. κοπρία stercus quod ad sterquilinia crescunt. — Koštamaja ab ital. gusto mio. — Kraže in proverbium assumptum; križe kraže, qualia omnes linguae habent, ut germ. kribes krabes etc. — Krat consonat cum hunico kor tempus; sicut a Stund germ. ajunt itzund.

Lastovca conformiter quidem ad radicem graecam loquor, garrio, sed communius glastovca a glas, vox. — Lebam vindicum a germ. leben, wohlauf leben, schwelgen. — Leškačem, lešketam, a blisk prima litera absorpta. — Lisica a lisa, stria in fronte; alias a gr. ἀλίσκος capio, quasi astute capiens bestia. — Lykof, melius lijkop a lij et kop kauf, mercipotus habet Haltaus.

Malik conformiter ad radicem scribi deberet molik a môlem; quia vero molik adoretorem sonat, idolum per a scribendum recte jubetur; Hebraeis erat Moloch. — Maškara ab arabico mascara Spiel; nos ex materna lingua deducamus a mažem, quia personati primitus non erant larvati, sed variis coloribus facies pingebant, quod etiamnum plebs in pagis facere solet. — Mačoha (cynosbatus) a mačka, quia affricando vulnerat ut catus; vel per similitudinem ad novercam. — Mědved, huny. medve: a med (mel) quo libenter pascitur, et vad Hungaris fera etc. — Mejnam a mejn (minus) quia in permutatione pecuniarum plerumque ex una parte minor specietenus v. g. pro floreno 60 cruciferi acquiruntur et permutantur. — Mejsc a mejn (minus) vel mejnam, spreminam (muto), quia luna varia solet apparere; unde et Vindi mejnsec et mejsenc enuntiare cosuescunt. — Mešetar quasi v' mejs govoriti; v. mušetar, a muša vacca senescens efoeta ut kluza equus clitellarius, quia plerumque in venditione equorum assumitur. — Moj, antiquitus scripsere et mvoj, sicut tvoj et svoj etc. — Mojškra a moj et škric, quae conducuntur, ut telam in frusta conscissam in usum vestimentorum consuunt. — Mojstr, quasi moj sturnik, quod et in latino nempe magis instruit, et in germ. sonat a meist, id est: ab antiquo positivo meh v. mei (magnus, praestans) et er (ille) quasi dicas: ille est praestans, ego sum discipulus ejus. — Mokoš, quasi mokra kokuš.

Nadnyca, nadanica, a na et dan, diaeta. — Nejtilu, a nej permissivo et tily gliscat, succendatur. — Nėmc ob Asce Nec, ultima syllaba

retenta, litera m interjecta. Priscis germ. Nemet magnum sonabat. Wachter Nimis: Hung. Nemet. — Nevęsta, quasi nesciens virum.

Oblâda ex oblast, quasi oblast dam. — Ohrovť a germ. quasi auch Kraut. — Orjak, melius gorjak a gorra; ut mons gigas alios supereminet. — Ossebenek quasi ob sebi, ob svojem živí; sabenek hebr. sabal habitavit.

Pavc forte a palca, uti quidam scribunt palc: sicuti germ. Daum a Stamm, Stumpf derivatum putant. — Persegam, quasi k' persam, na perse segam; vel perst stegam, quorum utrumque jurantes facere consueverant. — Pirh, fors a pirje, quod varia inscribebantur ovis paschalibus; ex eadem ratione et pirkele, quasi acu pictum. — Podgana a pod germ. Boden et Gan, ambulare, Gang ambulatorium, ubi subtus morantur glires: Hung. patkan. — Pomada quasi pomaža a mažem ungo. — Povajncam quasi v' ajn (v' njega) zijam. — Pridega a pridem ut lat. concio a cieo. — Prôsenc a sencé; quia Janus bifrons figuratur.

Raj, quod kray, ditio, regnum, k absorbto. — Rajkel Radelführer; porajkel germ. Reitel, Packreitel. — Ravš, kavš, propria sunt linguae carniolicae, qualia verba omnis lingua habet, uti germ. Zick Zack etc. — Repr a rep, quia est quasi cauda adjecta ad grossum, et caudam leonis referebat; repenčem quasi caudam extendere et girare. — Rog prima syllaba latinae vocis cornu retrograde versa: vel germ. Horn, unde et quidam Carnioli enuntiant rôh pro rôg.

Zakon, Illyr. lex; quia primariae leges in voluntaria obligatione et limitatione consistebant. Vetus et novum testamentum longissimo tempore abhinc zakon vocabantur, quia Deus foedus cum suis adoratoribus iniit. — Zatišje a tišim, vel a dušim, quod spinae et fruteta nil aliud sinant succrescere. — Sel a pošlem, vel sem šl praeterito, ivi. — Želod a želim, quia Japides glandibus vescebantur, et id eo eis esca desiderabilis; želode, quasi escae, videlicet ex glandibus paratae, receptaculum. — Šepast, quasi že otše pasti. — Špel (lingua), slavenske špel lingua slavica, dialectus, a pojem, spejl cano, accentus. — Štacuna, štacunar, et per syncopen štacnar, a stojim infinitivo statí, quia ad nundinas stare primitus, sicut modo in suis tabernis sedere solent, eosque germ. Buden- Ladensitzer vocant. — Štokanda a stokam, quia in custodia detenti gemunt; stokanda germ. Stockhaus. — Župán, etiam sine sibilo zupán, hebr. et chald. sav senex a radice subh canescere et Slavico pan (dominus), significaret ergo zupan quasi sub — vel condominium: communiter sunt iudices pagorum suorum, qui germ. Schulze dicuntur; hebr. schophet iudex; Scapini, quasi Scamnini (a scamnis) Schöpfe, Chefe in jure Saxonico dicuntur; unde carnioli similitudinarie vocant župáne Schuhfleck, quasi in sustentaculum et commissuram adhibitum. — Ziba erat idolum veneris priscis Slavis, unde zibel, ziblem. — Skaldič a skala

(petra) Druidae, Bardi; cf. Koluger, koledneki. — Slapot ex pošlem, vel grem praeterito poslal, šl, et pôť quasi poslân pôť. — Solata, germ. Salat. quasi sale condita herba. — Solza a sol, quia lacrymae salsae sunt. — Soržeca, ex erž permutato e in o, et pšenica ommissa media syllaba. — Stejska Vindis aquaeductus ad molendinum; Carniolis râke.

Tavlam simplex duntaxat in compositis viget obotavlam se: infer. Sax. taueln, usurpant pro zaudern. — Temé a gr. θεμελιον fundamentum per antiphrasin. — Terska, a res et kôlem diffindo. — Tok lat. sic ita. — Tôler germ. Thaler, von Joachimsthale, ubi hanc monetam primus comes a Schlick communi omnium acceptance et laude anno 1518 in magna copia cudi curavit. — Tork a terem, quia Mars omnia frangit et devastat. — Tovarš, a varijem, quasi custos alterius; melius est enim duos esse simul, quam unum Eccl. 4, 9.

Vavpet quidam deductum vult ab upyem clamo, quia laborantibus angariam continuo inclamat et ad laborandum perurget. — Vigred vindicum ad similitudinem nograd; Carnioli habent vert. — Vice igaotae quidem radices; quo tamen non obstante, non vides, quomodo quidam Vindi derivatum velint a germ. Hitze, et ideo etiam ita scribunt Hize, ni forte illi insistant, quod animae in purgatorio igne ut aurum purgentur. Abundet, pace mea, quisque suo sensu. — Urême dubio procul ab ura, quod tempus horas absorbeat. — Uržoh vindicum et in Carniola prevaluit a germ. Ursache, rejecto vocabulo arřeč.

Werv aliis berv; ita et Wesnica aliis Besnica, et Basnica; wile a lat. vigiliae et exequiae mortuorum. — Wogam Poppovitsch praetendit esse germ. folgen obtempero, quasi folgam. — Wręg, unde germ. Berg per metathesin. — Ydria nomen civitatis deductum a gr. Hydrargyros Quecksilber, propter celeberrimas Mercurii fodinas. — Cavfam ab illyrico ufam spero, quasi za ufam despero, incipio spe cadere; germ. super. zaufen. — Cesar hebr. cascher a r. caschar rectus. — Čelada, a čelu, quasi frontis praesidium aut tegumentum. — Čotara a sod (dolum), quia est majus vas accedens ad dolium. — Čuk, a voce čuk čuk, quam avis ejulando edit: Bononiensibus giu. — Čunata gall. cabinet; quidam deductum putant a čujem vigilo et germanico Nacht, quod contrariam innuit significationem; quis enim in cubili de nocte vigilat? Radicem prodit vox priscis germanis usitata, et a Slavis mutuata: Kemnate a kamen, quasi kamnata; similia enim cubilia ruri ex lapide aedificantur, etsi domus caeteroquin ex lignis et tignis sit fabrefacta.

IX.

Razun doslej opisanih knjig jezikoslovnih je zložil otec Marko mnogo bukev in bukvic prostemu ljudstvu na korist, nekaj duhovnega nekaj posvetnega zapopadka, in nektere so se tudi zelo razširile

med narodom; na pr.: „Bukuvze sa rajtenge. L. 1781. — Mathia Schoenberg Oppravk tega zhloveka, katirega je is Nemshkega na Kraynsku prestavel Novus, Lublanske teh delovneh Modrine Tovarsh. V Lublani na utrato Mihelna Prombergerja, gmajnmejstnega buklarja. L. 1781. v 8ⁱ str. 316. — Kmetam sa potrebo inu pomozh, ali uka polne vesele in fhlostne pergodbe te vasy Mildhajm. Utisnenu na Duneju, per Christ. Grofserju 1789 v 8ⁱ str. 442. — To je prevod „des Becker'schen Noth- und Hilfsbüchlein's für Bauersleute, od. lehrreiche Freuden- und Trauer-geschichte des Dorfes Mildheim.“ — Na drugi strani poje kmetom:

»Te buqve so s premislekam	Zna v dobri voli skus ostat',
Tok narjene samem kmetam,	In en premožne mož postat'.
De, kar njih bere, in tok stry,	K veselu tud za otroke
Ohhrane zdravje, um zbistry:	Mersk' ene pilde vzam' v roke:

Če se z njih kaj učé, s tabó,
Tok greval tebe kop nabo itd. —

„Kratkozhasne Uganke inu zhudne Kunshte is Wele shole. Od Petra Kumrasa. Na Duneju 1788. 12ⁱ 48 str.“ — Tako je časih podpisoval si nalašč narobe ime (Pater Markus). — Bere se, da je po njegovem prizadevanji oponovila se bila družba „Academia Operosorum“ t. j. Lublanska teh delovneh Modrina, v kateri je bil Marka s primkom „Novus“ tovarš prav deloven, vendar se to skazati ne dá. — Tako se tudi bere, da je on dajal na svetlo „Pisanice od lepeh umetnost“, kar pa spet ni res. Čudno je to in znamenito, da v njegovi drugi „Kraynski Grammatiki“ l. 1783 se na zadnji strani med njegovimi deli (Werke von nämlichen Author) bere tudi: Skupspravlanje Kraynskeh Pisaniz lepeh umetnost, Wyteska pesm itdr. per J. F. Egerju, 1780 inu 1781. in 8; — v „Bibliotheca Carnioliae“ pa on sam to delo pripisuje Teržičanu Feliksu Devu, bosemu Avgustinjanu, kjer str. 28 piše: P. Joannes Damascenus a nomine Mariae Carn. Neoforens., Ant. Felix Deu cognominatus, Augustinianus Discalceatus, Philosophiae et Theologiae Lector Labaci, inter Academicos operosos Labacenses dictus: Utilis, Poësi vernaculae excolendae se dedicavit; morbis podagrae, chira-grae, calculi et tabis miseriis afflictus, vires morborum versificando le-viabat. † 7. Novembr. 1786. Labaci. Varia ejus Poëmata impressa sunt Labaci typis Egerianis in 8. maj. Ejus.

»Skupspravlanje Kraynskeh Pisaniz od lepeh umetnost
a) Lubesn Joshefa Rimsk. Zesarja etc. 1779. b) Novu lejtú etc. 1780. c) Milo Pogovor med Savo in Donavo od smerte Mar. Teresije, svitle zesarize etc. 1781. d) Composuit et alia pro annis 1782 et 83, quae inedita remanserunt et Me-caenatem alterum expectant. Ejus symbolum, seu Academicum Lemma fuit: Pungit et unguit Utilis.«

V resnici se v véliki knjigarni Ljubljanski hrani zvezek z nad-pisom: Skupspravlanje itd. l. 1779 v 8ⁱ listov 8 brez stranic;

L 1780 listov 30; in z naslovom: *Pisanice od lepeh umetnost na ta lejtu 1781 listov 28.* — Poleg teh pri Egerju stiskanih (in nekterih nemških) je v tistem zvezku napisanih 17 listov z geslom: „*Visitat, non vitiat*“ itd.. in iz povedbe Markove ter iz nekterih opombic rokopisnih je razvidno, da to so P. J. Damascena Deva Poëmata pro annis 1782 et 83 inedita. — V stiskanih je podpisov celih kaj malo, na pr. Dev. J. N. gr. Edling (cf. Bibl. Carniol. pg. 17); Jur Kletwod (?); Pavl Ritter (?) naznanjenih na pr. F. D. in P. D** (cf. Damasc. Dev pg. 28); J*. M** (Mihelitsch Joan. pg. 36); N. (Naglitsch Martin. pg. 37); W. V. ali samo V. (Bibl. Carn. pg. 59), kjer je zaznamnjat Marko tole:

»Vodnik (P. Marcellian.) Carn. Schiskanus. Ordinis Minor. Observant. S. Francisci Reformat. talentum suum in Poësi Carniolica probavit sequentibus: a) Mila Pesm pejta P. Marku Avgushtinarju Diskalceatu sa odhodno, kader je v lejtu 1775 is Lublane na Dunej shl. b) Kraynske Modrine (Academiae) shaluvanje nad smertjo Marie Teresie premodre Zesarize etc. Lab. typ. Egerianis, in 8. maj. extat quoque cum priore et sequentibus. c) Sadovoln Kraynz. d) Klek in collectione elegantiorum litterarum Carniolicar.« —

Mihelič Janez Kropar (Carn. Kroppensis, Parochus in Radzhah) je v „Mili pesmi, katiro je k hvalli teh pregovorov pejl,“ hvaliti jel tudi p. Marka na pr.:

»Ta je meni peržgal leto luč, 'nu lušt mi naredil,
Zvestu pošlušat', al tud' Kraynske modrice pojó?
Ktir' si je vzel bil naprej to Kraynsko špraho ottrebit'
'Nu je od nje nam na dan Kraynsko Grammatiko dal.
Koker je zbrisan ta bil, k' je znešl pot z' Labirinthu,
Kjer je Klovčec rezvil, 'nu po niti vonšl:
Koker je kunštnu stare dervesa take sturiti,
De s teh suheh verhov frišna mladika rase:
Ali plevevno nivo napravit', de rase pšenica,
De se sama respne, inu se čista gosti:
Toku znajden je Ta, k' je Kraynske jesik tok vednu
Noveč pod regelce dijat, 'nu ga rihteg uči.
De b' le skorej vondal kaj več od tega jesika,
De b' le oblubo končal, ktiro nam tukej daje«. itd.

In koj za to se nahaja v *Pisanicah* vseh treh tečajev edina pesem, o kateri se more terditi, da je res Markova (Pater Marka Diskalceat), na čast Kroparju Miheliču, Jasonu Kranjskemu, in se prepisana v Gajici glasi:

Witestka Pesm

katiro je zložil P. M*. D*. unemu za odgovor, katire je njemu na čast hvallo teh pregovorov pejl.*

Kajzenglas? ktir' sé skuz votle doline rezlega
Lesëm k nam doli, perjetu iz hribov gorenskeh,
Kjer Hromak v oglju podnevi, ponoči polega,

S tem' svoj'mi topí perst, jen tega bellega vovka
 Pod Kladuvam jedernu na majhene kosce pokuje.
 Ke napnó, tok že sam svoje besede namore
 Šlišat' nobedn; tak hrup mehi, voda, kolesa,
 Jen ogn, jen kladuvu, jen kleše, jen birgle, vretena
 Dellajo. Se tam ki teh Krajskeh Vitezov pesme
 Kujejo? Kjer ni neč koker vse vmazane Fante
 Vedit' rezbijat', 'nu žgati v sajasteh luknah?
 Kujejo ki ondi leti zlate žeble za Kojna
 Vseh Pevken? tekó ki njih sreberni studenci
 Otdod? al ki sem h kotlu vročino gasiti
 Hodejo? al ki tam teh Modreh Sonce stanuje?
 Be skor navirijel, ak be se Jasena zarji
 Sem nabliskalli, jen zgovorne reke natekle
 Iz visok' Častite Glave, katira še víza
 Po stari Sirski, jen Palestinarski šegi,
 Njega jesik je z več koker stu pregovar'mi mazan:
 Pef pesm, jen tavžent on zna: pripovist pak tri tavžent,
 Od Cedra na Libanu, jen od usakega drevca,
 Od tic, od červov, od kač, od sledne živalle,
 Od rib, od zlahtneh zelš noter da izopa rajmno,
 Katir' iz zida rase, kmal' eno povedat'
 Nam vé. Gdu je ta? nili on en brat Salomonov?
 Ja! več ked Salomon. On je en Kristusov Jogr,
 Ke le v perglihah govori ta modre Bellinež,
 Ked de b' po citrah svoje vezane pesme prepeval.
 Pojdi štet' zvezde, pojd' pesk na morskemu bregu
 Zbirat, al grabit tu suhu listje po borštu,
 Al fraško cenit, al sirkove zerna prerajtat
 Na skedn, iz žlico vodo iz jizera plati.
 Vse boš ti poprej sturil, koker une besede
 Lepeh pregovorov v to Farško besago pogatil.
 Tolk' ona derži, de le več v sebe požira,
 Ni nekol sita, ke dná nobenega nima,
 V nje najdeš, kar je lepše ked rože dušeče,
 Čistu čez zlatú, bel svitlu ked sonce rumenu.
 Take pšenice nekjer ni, ne tok sladkega grozdja:
 Koker so pesme, katire Krajske duželle
 Pevke po gojzdeh, po pojlu prepevajo zmirej.
 Vse je noter v en rog zmašil Mojstr pregovorne,
 Ter je zapiskal v njega berž eno za drugo;
 Tu so začelle vse Krajske Modrice plesati,
 V rajah vertiti, de vse se je treslu pod njeme,
 Ter vpile toku: Ta je samega Travnega Pana
 Premagal! Kuj mu eno krono na glavo denite
 Z erdečeh gartrož, jen Lorbarjevega pirja:
 S te pišve glasam vse drevja, vso žvino za sabo
 Vlečeš naš Jason. Kaj otšeš drugega še več?
 Le vkaži, kar 'tšeš, al daj kar otšeš imeti,
 Kmal boš ti šlišal, kok' Krajska tica zna pejti.

Ona bo pešla toku, koker se njo ti naučil:
 Ti se Krajnske Jason Ti se me k temu podvizal.
 Buh Te je dal: Buh večne Te živi nam še kaj dalej.

X.

Ker se je o prečudnem patru govorilo in pisarilo marsikaj, spisal sem dosedanje sestavke največ tako, da po njih kaže se otec Marko sam. Imel je sicer naslednikov mnogo, med temi so bili na pr.: F. J. Repež, In. in Fr. Tauffrer, A. Conti, M. Redeschini, J. N. grof Edling, J. Dev, J. Mihelič, M. Naglič, J. Fanton de Brunn, M. Crabat, D. Zakotnek, J. Sellenko, A. Clementini, A. Linhart, celó B. Kumerdej in J. Japel, in poleg drugih tudi V. Vodnik. Vzbudil si je bil po svojem pikrem samolastnem delovanji vendar nekaj nasprotnikov, kateri so je presojevali in popravljali sim ter tje pikro.

Pervi, kateri se je oglasil zoper prvo njegovo slovnico koj l. 1768, bil je učenik jezičnik Matija Čep (Choep) na Dunaju (gl. sost. IV.). — O drugi je brati v Bibl. Carn. 18: Fanton de Brunn... in correctiorem P. Marci Carniolicae Grammaticae editionem submitit Ms. „Carniolis, quae sint leges, ratioque loquendi, In lucem dederas pridem, Patriamque bearas Grammatica primus: quam nunc pro jure paterno Correxisti Auctor, quamquam auctam mittis in orbem. Laudo Novum Patriae quod fers Novus ipse proboque Munus.“ Quod tamen Censor D. Scheel novam Grammaticae Carnioliae editionem adprobans, eidem Grammaticae in typo praefigere non admisit.

Drugi je J. Žiga Popovič, r. v Studenicih poleg Celja l. 1705, u. blizo Dunaja (Berchtoldsdorfi) l. 1774, kateri je razun nekterih dokaj dobrih jezikoslovnih spisov zapustil v rokopisu: e) Crisis über die kraynerische Grammatik des P. Marcus Augustin. Disceat. cui haec praemittit: Nihil unquam egregii tentatur, cujus primus conatus calumniis non impetatur. (Bibl. Carn. 43). — Rokopisov njegovih nekaj dobil je bil Vodnik.

Tretji, kateri je zavračal nekoliko samolastno pisarjenje Markovo, bil je Jožef Hasl, r. v Celju l. 1733, iz tovarštva Jezusovega, u. v Dolu pri sv. Jakobu l. 1804, v bukvicah „Sveti Post“ v Ljubljani l. 1770, kjer v predgovoru opravičuje svojo besedo sklicevaje se na pisavce stareje nasproti novejim Markovim (na pr. s, sh pa f, fh; i, j pa y; l pa ll; en brummi n. brumne zhlovk itd.) ter piše proti koncu: „Navzemi meni za zlo, če sim se kje al v besedi, al pak v provpisnosti zalejtel. Misli, de jest nisem noben Vučenik tiga kraynskiga jezika (to meri na Marka), ja de nisim enkrat en rojeni Kraync, ampak le en Slovenc iz Celanskega mejsta na Štajerskemu itd.“ — Da to otcu Marku ni bilo kaj po godu, vidi se iz opazke njegove k omenjeni knjigi (Sveti Post): „Est Quidragesima sancta P. Gabr. Hevenesi in vindicam potius, quam Carniolicam

linguam (sive orthographiam, sive grammaticae leges, interpretationis periphrasticae modum spectes) sed his non obstantibus in bonum usum plebis versa etc." (Bibl. Carn. 25).

Četerti je bil Oswald Gutschmann, r. v Grabšteni na Koroškem l. 1727, iz tovarštva Jezusovega, u. v Celovcu 1790, kateri v bukvicah „Christianfke Refnize l. 1770 v Zelouzi" natisnjenih, str. 237 — 246 nasproti p. Marku razlaguje, kako naj se piše slovenski: „Anmerkungen über die windische und krainerische Rechtschreibung, welche nicht von einem einzigen Kopfe ersonnen, sondern aus Anweisung u. Einstimmung solcher Leute, die in der slavisch, böhmisch, kroatisch, krainerisch, u. windischen Sprache eine genügsame Kenntniss besitzen, sind angefertigt worden" etc. Pripomogel je k boljši pisavi tudi po svoji slovnici l. 1777 in dokaj dobrem slovarju l. 1789. O njem pravi p. Marko: „Additae ad calcem hujus libelli (Christ. Refn.) Grammaticae Carnioliae P. Marci animadversiones criticae, non ad Carniolicam sed ad plebejam Carinthio-Vindicam linguam accommodatae . . . Multum et diligenter incubuit ad corruptam Vindicam linguam regulis subjiciendam; num vero expectationi satisfecerit, ipsi Vindi Eruditi, si non suae, saltem latinae linguae potentes Gramatici juxta fundatae Grammaticae (t. j. Markove!) regulas censeant (Bibl. Carn. 23)!"

Peti je bil Valentin Vodnik, kateri je, kakor tudi Bl. Kumerdej (r. 1738, u. 1805) in J. Japel (r. 1744, u. 1807) z drugimi predstavljavci sv. pisma vred, s prva pisaril skor popolnoma po Markovo. Napačnost tega pisarjenja razkazuje v „Lublanskih Novicah" l. 1788, kjer v spisku, „Povedanje od flovenfkiga jesika" oménivši slovnice Bohoričeve l. 1584 in Hipolitove l. 1715 v listu 25 pravi: „Bohoričova Grammatika se je razgubila, Hypolitova je premalo med ljudi peršla. Sleherni pisavec je krajnsko pisal, kakor se mu je zdelo; nobeden ni gledal na eno stanovitno vižo, vstavo ali red. Pisarji poprejšniga stoletja so se dosti držali po Bohoriču, al v sedajnim stoletji so rili naprej, inu z krajnskim pisanjam delali, kakor prešič z meham. — Oč e Marka en minih bosih Augustinarjov klostra na dunejski cesti v Lublani rojen pred mestam vidioč to nadlogo, je spisal eno novo grammatiko v leti 1768. On je imel v bukviši tiga klostra Bohoričovo, inu Hypolitovo grammatiko, vunder drugači je napravil svojo, njo na dan dal, inu rekel: de do njegovih časov še nobene krajnske grammatike ni bilo. Al potle smo zvedeli, de on je imel poprejšne grammatike; zatorej naj gleda sam gori, kako si je upal neresnico govoriti inu pisati. — L. 27: Očetu Marku smo hvaležni za več reči. On je spet branje med ludmi raširal, od trideset let se skoro vsaki pastir inu pastarica brati naučila. Dosti bukv je med ludi dal; jezik semtarkje v bukvah očistil, omečil, inu lepši perrezal. Al nekatere reči zastopnim niso dopadle: on je namreč stare mejnike

brez uzroka prestavil; od starih grammatik odstopil; pisal, kakor Lublanski predmestnani govore; ni gledal na čistiši jezik polancov, inu daleč od Nemcov stoječih starih krajnskih zarodov. On je preveč nemčoval, namesti de bi bil slovenil. V enkatereh besedah je brez potrebe hravatil, v drugeh premalo unajne Slovence čislal, ker je lahko inu treba. — Eden njegovih jogrov (t. j. Vodnik sam) spozna, de se je dosti od njega naučil; vunder sedaj vidi, de je potrebno tudi stare grammatikarje poslušati, kateri so pred njim pisali. Od tot pride, de oče Marka per nas nobeniga nima, kir bi se po njemu popolnim deržal; prestavlavci svetiga Pisma inu drugi učeni od njegove viže odstopajo, inu se bližajo starišim pisarjam v jeziki inu v pisanji. — Iz tiga sklenem, de bi dobro bilo, skoro eno grammatiko inu Besediše viditi, v katerih bi se krajnski jezik v svoji čistosti najdel, stari mejnik le iz potrebe prestavil, govor po tih naukiah perrezal, kakor so ga drugih jezikov učeni lepotili, inu se nič ne zapletalo, temuč izrekovanje za užesa, pismo, inu za pesem perlično naredilo.“ — To je Vodnik tudi storil nekaj po svojih pesmih, nekaj po „Pismenosti“ l. 1811 in drugih spisih, kakor je zahteval od njega na pr. Dobrovsky v pismih l. 1804 in 1806, Ž. Zois itd.

Šesti, kteri je vzlasti hudo zdelal ubozega Marka, je Jernej Kopitar (r. 1780, u. 1844). V slovnici svoji l. 1808 piše o njem v vvodu str. XLIII—IV, pa str. 127 — 149, kar sem po Metelku povedal v Jezičniku IX — XI str. 128. 129, in „po njej so se bolj in bolj ravnali Vodnik, Ravnikar in vsi drugi naši razumni pisatelji, in morebiti še nikoli nobena slovnica, pri nobenem drugem narodu, ni toliko zboljšanja storila kakor ta v slovenščini.“

Sedmi, kteri je dejanjsko poravnal veliko p. Markovih' krivd, bil je slopeči pisatelj Matevž Ravnikar (r. 1776, u. 1845 — pr. Zgodbe sv. pisma l. 1815 itd.), in za njim osmi bil je profesor Frančišek Metelko (r. 1789, u. 1860) v besedi in spisovanji, vzlasti po slovnici „Lehrgebäude der Slowen. Sprache“ l. 1825, kjer v predgovoru str. XXIII do XXVII razsodbo o Markovem pisarjenji ponavlja po Kopitarju, o čegar gramatiki je pisal že prej Dobrovsky: „Allerdings wird diese Grammatik in der krainischen Literatur Epoche machen, und des P. Marcus willkürliche Neuerungen werden bald vergessen seyn.“ Isto velja o Metelkovi.

Deveti, kteri je zaznamnjel p. Marka ostro pa resno, je učeni Matija Čop (r. 1797, u. 1835), kteri v knjigopisji, po J. Jirečku v „P. J. Šafařík's Geschichte der südslaw. Literatur“ l. 1864 priobčenem l. str. 23. 24 o njem pravi na pr.: „Marka Pohlin, der fruchtbarste, aber auch sprachincorrecteste krainische Schriftsteller . . . ziemlich unwissend . . . mehr als billig ehrgeizig: Seine eben so unnöthigen als grundlosen Neuerungen fanden indess doch einen starken, wenn gleich nicht allgemeinen Eingang. In neuerer Zeit hat besonders Hr. Kopitar in seiner Gram-

matik alle Blößen und Missgriffe des Paters mit schonungsloser Strenge aufgedeckt, und für die Zukunft unschädlich gemacht.“ — Česar ni dosegel bil še Kopitar, Metelko itd., doveršil je vitez Fr. Miklosich po učenih spisih svojih na pr. „Radices linguae slovenicae veteris dialecti“ l. 1845, po slovnica in slovarjih staroslovenskih, vzlasti po knjigi: „Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen“ l. 1867 itd. itd. — „Das Verdienst, durch seine zahlreichen Schriften die Leselust seiner Landsleute geweckt und unterhalten, so wie durch seine willkürlichen Neuerungen andere zum Selbstdenken oder schärferer Prüfung veranlasst und hiemit auf den raschen Entwicklungsgang der Sprache und ihres Studiums im Vaterlande bedeutend eingewirkt zu haben, bleibt ihm nichtsdestoweniger ungeschmälert“, spričuje v omenjeni slovstveni povéstnici slovénski bi-stroumni Matija Čop.

Po vsem tem je laže razuméti slava, v kateri je deloval nekdaž Pater Marka Pohlin, in hvala, katero mu je popeval „eden njegovih jogrov“ t. j. Vodnik Valentin v pesmi l. 1779 natisnjeni v „Skup-spravljanje Kraynskeh Pissaniz od Lepeh Umétnost“ in tu v Gajico prepisani:

Mila Pesm

pejta

*P. Marku A. D. za odhodno, kader je
v' lejtu 1775. iz Lublane na Dunaj šl.*

Od W. V*.

Strašn, in temne je dan, k'tir' nam naše veselle odterga,
Katir' nam trošte skazi, katir' nam reke suši.
Šlišete! Tihu! — jest šlišem en glas, k'tir' od Duneja pride,
Krajnske Modrice kaj bo? — Marka vaš Krajan'k gre preč,
Marka vaš Krajan'k gre preč! Oh! o! krajnske Modrice jokajte;
Njega pokorš'na velli. Gdu je ta, k'tir' ga derži?
On se napravlja, on jemle slavú, ter berž rajzati more,
Kuj en navošliv voz njega odpellal nam bo.
Take besede sem jest tihu krajnskem Modricam povedal;
Vergle so citre kje preč, ter zdihuvale toku:
Dunej grumeče! zakaj ti nam našega Krajan'ka jemleš?
Ta dan tedej nej bo mejd praznečne dneve dijan.
Nekar nobena živina nahodi k' studencu, nobedn
Koker pastir ta dan (dans) s' pašo živino napas'.

Kojn! tudi dans ti nahodi na dapadejočo planino,
 Inu nobedn zvečer čede nagoni na dom.
 Bodemo v črnemu krilu zavite bejzalle po temneh
 Gojzdeh, na citrah pak b'do strune nam pokale preč.
 Krajnske Modrice toku zdihuvale so; ti pak naš Krajan'k
 Srečn pojd', srečn tam živ', srečn tud' pridi nazaj.
 Peršl bo tudi en dan, k'tir' bode te zupet perpallal;
 Pojdi le srečn! ti boš naše bel želle zažgal:
 Bodemo tebe veliku iz vekšem vesellam prejelli,
 Boš tud' ti Krajan'k spet naš, bomo štemalli te bel.
 Boš živel tud' per perhodnemu svejtu koker en Kraj'nek,
 Buh daj! de Tebe le skor' videjo moje oči.

Valentin Vodnik.

A.

Prošna na Krajsko Modrino.

Druži se k' men' Krajske Modrina d'žele,
Jen' zapejt prov cverstu men' daj povêle;
Stur' sê vredna v' meni zažgati žele
Pesem pejt Krajsko.

Al se men' zdi? — Al je mordej resnica?
Že leti ta modra prut' men' Divica,
Men' podâ nje bela kod sneg ročica
Pišvo postransko.

Za dar Tvoj vsa hvala bod' Teb' Bogina,
Daj še spevoreškega pit' men' vina,
Ter bom žverglal, dokler ta pišv iz drina
Se narezkole.

V.*

I. Ta pesem se Vodnikovim vsém staviti sme na čelo. Perva njegova, o kateri se vé, bila je sicer „Mila Pesm“ P. Marku A. D. za odhodno l. 1775, natisnjena l. 1779, v hvaležni spomin učeniku, od kterega se je bil, kakor sam pravi, dosti naučil. V njej se ozira v preteklost in doveršuje nekako tedanjo dobo v slovenskem slovstvu; v pričujoči pa se obrača v prihodnjost ter prosi Modrino ali Muzo sebi notranje vnême, piščali postranske in pesniškega vina, vedoč, da poezija je dar nebeški. Po tej torej pričtenja Vodnik novo dobo v naši književnosti, sam sebi nekako prerok, češ, žverglal bom, dokler se mi piščal ne razkolje. Razklala se mu je, in to — silovito.

Valentin Vodnik.

„Rojen sim 3. svičana 1758 ob 3. uri zjutra v gorni Šiški na Jami per Žibertu iz Očeta Jozefa, inu matere Jere Pancè iz Viča. Dedec Juri Vodnik je rojen v Šent Jakobi uni kraj Save, se je perženil na Trato

pod Goro nad Dravkami k hiši Žibert. Potle kupi hišo v Šiški na Jami, ime seboj pernese v leti 1730, vmerje 1774 star osemdeset inu pet let. Je rad delal inu vino pil. Večkrat mi je sam pravil, kako sta on inu njega oče Miha hodila na Hravaško, kupčovala s prešičmi, vinam inu platnam, zraven dober kup v ostarih živel. Večidel Vodnikov je pozno starost doživelo; dva brata inu ena sestra mojga dedca so mene dosti-krat pestovali, inu potle hvalili, kader sim pridno v šolo hodil.

Devet let star popustim jegre, luže, inu dersanje na jamenskeh mlakah, grem volán v šolo, ker so mi oblubili, de znam néhati, kader očem, ako mi uk nepojde od rôk. Pisati inu branje me je učil šolmaster Kolenec 1767; za prvo šolo stric Marcell Vodnik franciskanar v Novim Mesti 1768 inu 1769. Od 1770 do 1775 poslušam per Jezuitarjih v Lublani šest latinskih šol. Tiga leta me ženejo muhe v kloster k fran-ciskanarjam, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z oblubami zavežem; al 1784 me Lublanski škof Herberstein vun pošle, duše past.

Krajnsko me je mati učila, nemsko inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francozko, inu sploh slovensko. Kamenje poznati sim se vadil 1793.

Z Očetam Marka Pohlin Diskalceatam se iznanim 1773, pišem ne-kaj krajnskiga, inu zakrožim nekatere pesme, med katirmi je od zadovol-niga Krajnc komaj enmalo branja vredna. Vselej sim želel Krajnski jezik čeden narediti. Baron Žiga Zois inu Anton Linhart mi v leti 1794 naročita, Kalender pisati; to je moje prvo delo, katiro tukaj vsim pred oči postavim, de se bodo smejali, inu z menoj poterpenje imeli. Če bom živel, očem še katiro noro med ludi dati; naši nastopniki bodo saj imeli kaj nad nami popravlati, inu brusiti.

Pisano na Gorjušah v bohinskih gorah 1. Rožnicveta 1796.“

Tako je popisal dotlej svoje življenje Vodnik sam ter prepisal z lastno roko na prvi list „**Velike Prati**ke“ l. 1795 — 97, ktera se terdo vezana shranjuje v knjižnici Ljubljanski (Prim. Pesme Val. Vodn. l. 1840 str. 129 — 131; Novice l. 1844 str. 139 itd.).

„Nekatere pesme“, ktere je zakrožil Vodnik vsled znanja storjenega z M. Pohlinom, so v „**Pisanice od lepeh umetnost na tu lejt**u 1781“ natisnjene: „Prošna na Krajnsko Modrino; Krajnske Mo-drine žalovanje nad smertjo Marije Terezije premodre cesarice itdr. („Kajzene černe oblak od polnoči vleče? — De v ko-reninah tvojeh Jožef berstí“); Zadovolne Krajnc; Klek („Kader noč se s černem krilam — Na us volne svejt sprosti: — Bulš' je vso noč dobru spat', — Ked iz Anko zjutrej vstat'. Vid. Vodnik. Pesni l. 1869 str. 53—59.) — Ker Vodnik sam pravi, da je med temi le „od zado-volniga Krajnc komaj enmalo branja vredna“, naj se pokaže tu v prvi svoji obliki l. 1781:

Zadovolne Krajno.

Men' sonce iz straže Hrovatske gor' pride,
 In' na Korathanu za hribe zajide,
 Iz Burjo me štajerc po zimi hladí,
 Iz Jugam mi Lah po lejt' čelu putí.

V vsakemu lejtú jest žajnem pšenico,
 In' ajdo; lan sejem za lepo tančico.
 Kaj maram, men' rase na pojlu zadost,
 Ni sile trebuha za kruham men' nost.

Jest sukno imam iz fin fina Pad'vana:
 Maruška pak raš nos' iz prav'ga mezlana,
 Moj prustóf ked pirh lep erdeče škerlât;
 Al moderc je nje us sreberne, in' zlat.

Okrogle rad plešem, z nogame perdâjam
 Glas godcam, ter se na dva cepa sem majam,
 Al Špela za mano prav ročnu drobní,
 Stopine pobira, se v rinke vertí.

Spehove jest žgance zravu kislega zela
 Štemam, kader pridem od težkega dela.
 Klobasa je dobra, tud' dobrè je sok;
 In', kar se še cmare na ražnu okrog.

Useler imam za vse židano volo:
 Al' deni me v žovd; al' pak pošli me v šolo;
 Iz eno besedo, jest sem korénâk;
 Zdej delam, zdej baham, zdej pijem tobak.

*

Horac brez Mecena bi patrona
 Javalne do Kvebeka slovil:
 Brez budil Sigmunda Zois Barona
 Vodnik znan Slovencam bi ne bil.

Čbelica III, 51.

II. Ker je za cesarja Jožefa nastalo bilo več samostojnih duhovnij po deželi, je razun družih tudi Vodnik l. 1784 poslan iz samostana šel v pastirstvo, in služil duhoven pomočnik najprej v Sori, potem v Gradu ali Bledu, kjer je soznanil se z baronom Zoisom, in v Ribnici, od koder je na le-tega priporočbo prišel za duhovnika v Koprivnik, in l. 1796 k sv. Jakobu v Ljubljano.

Baron Žiga Zois (r. 1747, u. 1819) in Anton Linhart (r. 1756, u. 1795) mi v l. 1794 naročita, Kalender pisati; to je moje prvo delo, pravi Vodnik sam, in sicer:

1) **Velika Pratika ali Kalender** za tu lejtú 1795 ali MDCCXCV. Stiskan per Jan. Fridr. Egerju. V' Lublani, se najde per Wilhel. Heinrichu Kornu. — V mali čveterki ima v sebi: V' temu Lejtú se Lejta taku štejejo. Popisovanje Svetle Cesarske Žlahte. Predgovor od Kalendra. Dnevi v tednu. Po soncu. Prosenc ali Januar. Ozvezdje. Premenenje

na Luni, Soncu inu Dnevu. Vinska mera. Svičan ali Februar. Sušec ali Marzius. Mali Travn ali April. Velki Travn ali Majnik. Roženevet, Kresnik ali Junius. Mali Serpan ali Julius. Velki Serpan ali Avgust. Kimovec ali September. Kozapersk ali Oktober. Listovgnoj ali November. Gruden, Božičnik ali December.

Potem: Hišne opravila za vsaki mejsic, v Prosenci, Svičani intd. — Popisovanje Krajnske dežele: „Krajnska dežela je enu Vajvodstvu, sliši skuzi erbišno Estrajskimu Vajvodu, kateri je tudi zdaj Cesar. Ona leži med Koratanam, Štajerskim, Krovatskim, Liburnjo, Teržaškim morjam, inu Furlanio. . . . Krajnci imajo svoj lastni jezik, kateri od slovenskiga izvira, inu je v žlahti z Hrovatškim, Pemskim, Polskim, inu Moškovitarskim. Krajnski jezik se na mnogo sorto v vustih tih prebivalcov skoraj v vsaki vasi drugači zavija . . . Za vučenost so v Lublani male inu visoke šole, tudi v Novim mejsti nemške inu latinske. Po farah so normal-šole. Veliku Krajncov zna krajnsku brati, škoda, de nimajo več dobrih krajnskih bukuv! Gospoda je večdejl nemške rodovine, kmetje pak slovenske. V zaderžanji, jeziki, živeži, oblačili je kraj od kraja razločen, inu skoraj vsaka vas ima druge šege, inu se hoče z drugih norca delat . . . Posebni kraji so na Gorenskim: Lublana, nekadaž Emona, poglavitno mejstu cele dežele. Stoji na Lublanci, katera jo po sredi dejl. V Lublani prebiva okoli enajst tavžent ludí; je dosti lepu zidana; ima štir predmejsta. Ona je sedeš deželiskiga Poglavarstva, inu enega Vikši-Škofa. Je en dober kraj za kupčio . . . — Od spoznanja tiga vremena.

Krajnc, tvoja dežela je zdrava,
Za pridne nje lega ta prava,
Pojle, kupčija, rude, gore,
Nogradi, gojzdi tebe redé.

Imaš za vuk zbrisano glavo,
Prov čedno, in' terdno postavo,
Sreča te iše, vum ti je dan,
Najdel jo boš, če nisi zaspan.

Vse tebi natura ponudi,
Le vzeti od nje nezamudi.
Leniga čaka stergan rokál,
Palca beraška, prazen bokál.

Semni Krajnske dežele. Cesarska zapoved od Semna, dana v lejtu 1770 ta 14. dan. mal. Serpana. Ob nedelih, inu zapovedanih praznikih se ne smej nikjer semn ali terg deržati; ampak, kader v' take dni pade, se ima na en delovnik prestaviti, kateri je poprej, ali potler. Tamkej, kjer je semn skuz več dni, se imajo nedele, inu prazniki skuz delovnike namejstiti. Ti dnevi pak, kateri niso več zapovedani prazniki, se imajo semni inu tergi ravnu taku namejstiti, kakor z družimi delovniki itd. —

2) **Velika Pratika ali Kalender** za tu prestopno lejtu 1796 ali MDCCXCVI. — Po predgovoru od kalendra nahaja se v prvi obliki na pr.

Novu letu se voši.

Navada je novu letu vošiti,
 Al res, al z jezikan, more se st'riti,
 Delovcam nese bogate dari,
 Prat'karje v časi tud kaj doleti . . .

— — — — —
 Gospodi, nu kmetam polno mošnico,
 Deb' lohka za pratko dali petico,
 Aku pak ima per vlskim obstát,
 More jit trebuh moj k herbtu vasvát.

(Vid. Pesme 1840 str. 8—11; Pesni l. 1869 str. 34—36.)

Vsaki mesec posebej nahaja se ob kraju namesti „Vinske mere“
 a) Epigram na ta Mejsc na pr.: „Kratek je pust; ročnu pobal'ste žene;
 Kratek je ples; kvatre zakonske dolge. — Če boš po zim' klobas suhih
 hranil, Se boš po lejt' muham lahku branil; pa b) Vganovavka na pr.:
 Kaj imamo taku dolgu, dokler jišemo, kadar pak najdemo, nimamo. —
 Pomlad dišim, Po lejt' hladim, Jesen redim, Po zim' gorim“. — Hišnu
 opravilu: Počeno lončeno posodo zacelit. Pomoč kadar se n'hoče puter
 v' pini vmésti. De se mleku ne vsiri. V vodo globoko vidit. Mrovle
 od drevja odgnati. Pomoč, de pšenica ne bode snetjava. Jesih lahku
 hitru narediti, inu dolgu brez kana obderžati. Žajfa iz praprata. Od
 gollobov, inu gollobnaka. Krompir ponoviti, kadar nerodoviten postane.
 Bogate zaloge v zemli ležé; Nevtrudni kopači mačka
 dobé. — Kratkočasne pergodbé. Od zdraviga, inu nezdraviga lufta. Od
 Vremena. K'ter je po sili prerok kislega zela, Ta se naturi
 lahko v krošno podela.“ — Popisovanje te zemle, na pr.
 „Zemla je en dejl vsiga volniga svejta; zakaj skuzi besedo: ves volni
 svejt: se zastopjo vse zvezde, inu karkol zvunaj zemle svoje bitje ima.
 Zemla je okrogla, kakor druge zvezde; nje okrožnost se per mraknenju
 tiga mejsica vidi, ke ona takrat okroglo senco na mejsic meče itd.“ —
 Podvučenje od rajtanja. — Pergodbé. — Podvučenje od nebeških perkazen:
 Rosa. Slana. Megla. Oblaki. Dež. Maverca. Snejg. Toča. — Posebni mit-
 telni: Oderte drevesa zacelit. Železu pred rujo obvarvati. Kerte pregnati.
 Mole iz žita pregnati. Pomoč, kadar se en vud spahne. Černe mole iz
 žita pregnati. Semni.

3) Velika Pratika ali Kalender za to lejto 1797 ali MDCCXCVII
 — V tej se ob kraju bere na slednji strani spet: a) Napis na ta Me-
 sec na pr.: „Ak' Vincenca sonce peče, Pravo vince obzorí; Rad po cvičik
 birt poteče, De le mošna zableši. — Ak' nebó v grudnu germí, K' let'
 velik' vetrov bučí, Deb' le hujga nič ne strili, Kakor prave norce brili;
 pa b) Vganovavka na pr.: „Kaj je per jedi narból potrebno. — Zakaj
 je na kmetih vekši hlebec za dva reparja, kakor v mestih“? — Hišna
 opravila: Po lejtu meso ohraniti. Smerdliva jajca spoznati. Osénce pre-

gnati. Svinc, inu cin brez zgube topiti. Pomoč, kader od tobaka jezik opáhne. Šilkrote zdrave ohraniti. Posebne vmetalnosti. — Podvučenje od rajtanja. Od vremena: Zjutrajna inu zvečerna zaria. Kader ima luna koló. — Popisuvanje te Zemle: „Morje okoli vse zemlje derží, zato so vže večkrat se v barkah okrog zemle pelali; so veliko nam popred neznaneh dežel inu otokov, ludi, žival, inu zeliš najdili; vender še ni vse razodeto . . . Europearji govoré šest poglavitnih jezikov, kateri imajo vsak svoje odraselke. Ti šest poglavitni so: Latinsko, Nemško, Slovensko, Ogersko, Gregsko, Turško“ itd. — Kratkočasne Pergodbe. Gospodinske opravila. Odgovor na Vganovalke. Semni. In pred tem poslednjim razdelkom je natisnjena v popravljjeni obliki vzlasti po Zoisovih nasvetih (v prvi in zadnji kitici) na pr.:

Začóvolni Krajnc.

Od straže Hravaške
Men sonce gor pride,
V vinograde Laške.
Na večer zajide.

Z Beneškiga murja
Jug čelo poti,
Od Štajerjov burja
Per del' me hladí . . .

Za vsako povéle
'Mam židano volo:
Al branit dežele
Al hoditi v šolo.

Povsod se prav maham,
Ko čverst korenák,
Zdej delam, zdej báham,
Zdej piem tobák.

4) **Kuharske bukve.** Iz Nemškiga preslovenjene od V. V. Lublana. Natisnene per Kleinmajerji skuzi zaklado Andrea Gassler na tergi Nro. 190. 1799. m. 8¹ str. 176. — To je četerta knjiga, ktero je slovenski spisal Vodnik. S sliko knjigi primerjeno in geslom: „Narbolši jedí — Za lačne ludi“ ima „Predgovor“ spredej in „Kazavec“ zadej, vsaki po sedem listov brez naznanjenih strani. V „Predgovoru“ piše na pr.:

„Ne le samo navada, ampak tudi spodobnost je, da ženske kúhajo. Žene so skerbniši za snažnost, iz njih čednih rok je vse perjetniši, one se znajo urniši obrátati, imajo bol ojster pokus, bistriši poduh za razločiti, kaj bolši, kaj zdraviši. — Možkim naj ostane učena zdravilska kúhina v' apothekah. Kuharji so preveč brihtni otli biti, ženske premojstriti; al kaj je iz tiga vstalo? oni so znajdeli umne mešanja, al nevarue za zdravje; pod zavitemi inu komaj zastoplivemi besedami vpelali eno silno čedo nezdravih jedilov; z ptujmi imenmi kuhinski jezik Nemcam inu Slovencam zmešali; tako daleč, de nam dan današni skoro ni mogoče unajne kuharske bukve zastopiti.

Krajnice se kuhanja težko uče, ker nezastopio pomenik francoskeh, anglejskeh, laških inu nemških besedí; posebna nadloga je po deželi zunaj mesta, tam ga ni človeka, kir bi skrivno zastopne besede razložil nevajenem slovenkam. Torej sim si perzadel začetik ene krajnske kúhine v roke dati mojem rojákinam. One imajo čast, de so narejavke zdraveh, dobro dišečeh, inu snažneh jedi; tedaj jeh nagovorim: sturite

tudi ve čast vaši kuhini, de jo bote v lastnim slovenskim jeziki zastopile, govorile, inu ohranile. Ako nisim morebit vse prav po krajnskimi zadel, bodeti ve popravile, inu za en drugi perhodnikrat povedale, kaj imam prenarediti, kader se bodo te bukve drugič natiskvale. Sledna vmetnost ima svoje lastne besede; tudi ve imate svojo vižo kuhinske stvari prav imenvati, tedaj bodete narbol znale mojimu slabimu perčetku popolnimo naložiti. Čemu besede krasti? Al ni slovenski jezik zadosti premožen? . . .

Dalaj imam zavolo krajnskiga jezika, v katirim so te bukve pisane, oppomniti: jes sim gledal na narbol znane med slovinci najdene besede, de bi vsim zastopen biti mogel. Kaderkol ene krajnske bukve na dan prideo, ima sledni kaj čez jezik godernāti: enimu je preveč po hravatski, drugimu preveč po nemški, inu tako naprej; jes pravim: mi moremo krajnske slovenske besede poiskati semtertje po deželi raztresene, inu na to vižo skup nabrati čisto slovenšino. Skušna me uči, de ni lahko stvari najdi, katira bi se v enim al saj drugim koti prav po slovenski ne imenvala; če je pa kaj novič znajdenih inu starem slovincam neznanah reči, se znajo te po unajnih jezikih imenvati, ako bi jo mi ne mogli iz ene slovenske korenine karstiti.

Moje besede v teh bukvah so skoro vse krajnskiga slovenskiga roda z tim samim razločkam, de se povsot v naši deželi negovoré. Al ima pa zavolo tiga meni kdo kaj očitati? bom li drugam hodil imena beračit, kader jih doma najdem? nebomo li nikol naš govor popravili? Ako bi ta reč tako naprej šla, bomo doživeli, de se nebodo gorenc, dolenc, inu notrajni eden drugiga zastopili; eden se bo ponemšval, drugi bo sam na sebi ostal, tretji bo na pól Lah. Kdo bi potle Krajncam bukve pisal? Tedaj moremo eden drugimu podati, kar ima sledni dobro čistiga.

Katiri nemšujejo, pravio: fila, kar pa gorenci inu drugi po deželi budla imenujeo. Lublanec nudelbret, po deželi dila; hasobso ten riba nezastopi nobeden po stranskih krajih, kader pa rečem obarjena riba, me bodo zastopili. Take besede so nadalaj arenšmalc, to je jajca v masli; knedel to je gnedel; burfel to je kotčnek, kir je na štir kote vrezan; ajmoht to je mesnina v suki al v soki; roš to je mreža; einbund to je zavezana podvica ali potica; šefla kar je zajemnica ali zajemávka. Gorenc inu drugi pravio staklenca namesti flaša, ker je iz stákla to je iz glažavne. Namesti taler pravio dilca ali krog; mavrah je smerček; pušel je snopek ali zvezik.

Libra ali funt je noviga znajdenja starim neznaniga, v tim se rajši veržem po latincih inu lahih, kir imajo besede bol lahke za izreči, kakor Nemci; ravno tako bi jes rajši rekel brodet kakor ajmoht. Per mestih so našem slovenkam, katire se pridejo kuhat učít, narbol smešne besede,

kader v novič slišio, postavim: einrirati, oblavširati, gori djati, abtribati, durhšlagati; kar bi se vuner lahko po slovenskim reklo: zasúkati, obariti, iztrebušiti, vmesti ali vmeti, precediti.

Spoznam, de nismo še per zadni popolnómosti čistiga kuhinskiga jezika. Narlaglaj bi meni v ti reči pomagale gospodine po deželi, kir so narbližej per izvirki neskaženiga slovénstva. Zatorej perporočim inu prosim, de bodo pervimu začetku dobrovolno perzanesli, moje perzadevanje poprávili, ter slovensko kuhino v en stanovitni red inu versto djali.

Lublana 1. dan mali travna 1799.

Valentin Vodnik.

*

Je kaša zavrela,
Se terga kej nit?
Moj sosed kaj dela?
Sim barat že sit.

Al vumnosti jmajo
Po svejti kej več?
Al drujga kej znajo,
Ko hruške sam peč?

Od tega Novice
Lublanske povdô;
Za nov lejť potice
Še take ni blô.

To pesmico imajo na čelu 5) **Lublanske Novice** Jann. Fridr. Egerja, kterih prvi list (Nro. 1.) je prišel na svetlo v Sredo 4. dan Prosenca 1797 in kterim je pozneje V. Vodnik vezanim v prvem tečaju z naslovom „Lublanske novice od vseh Krajov celiga svejta“ napisal naslednji rojstni list:

»Oče Marka Pohlín me je Krajnsko pisati učil 1773; al od takrat sim iz lupine zlezel, inu se v' teh novicah drugači iz vsih dosedajnih krajnskih pisalcov norca delati začnem. Eger me je nagovoril, rad sim moje tumpasto pero njemu v' štero posodil; se kremšim, se pačim, inu gledam, kako bi naš jezik narbol po drugih že osnaženih europejskih jezikih perrezal. — Bravec! ti boš sodnik.«

Lublana 30. rožnicveta 1798.

Izhajale so Novice te na pol pole v mali osmérki. — „Pričeoče Novice se dejlé vsako Sredo, inu Sabboto. Velajo skuz celo Lejto 3 fl. Po ces. kr. Pošti prejete 6 fl. Na drobno 3 kr. nemškiga števila.“ — Donašale so razun novic iz vseh krajev v pristavkih vsakoršne razglase ali oklice od sodne gosposke, žitno ceno, loterio, umerle. V 4. št. se bere: „Pričeoče novice govore od takeh reči, za katere se dobro ve, de so se res pergodile. Tudi nepoberajo vsako kvanto od vojske; temuč rajši povedô, kaj se po drugih tudi kej godi. Perporočim taistim, kateri jeh jemlo, nej še drugim pergovore; de jeh bodo jemali; inu de bom mogel shajat.“ — Nr. 13. pravi: „V' Nedelo na Cesarjovga rojstva god so tukaj v Lublanskem theatri eno pesem po nemško peli, inu v nej svitlimu Cesarju srečo vošili. Ta pesem je po krajnsko taka:

P e s e m

na

Cesarjev god.

Bog obvari Cesar Fronca
Srečo, zdravje Bog mu dej!
Lubeznivga našga Fronca
Nebo vari vekomej.

Njega dni nebodi konca
Svitlo sonce njemu sej!
Bog obvari Cesar Fronca
Srečo, zdravje Bog mu dej! itd.

III. Nro. 40: Oznanilo za šole. „Perhodni petek na 19. velkiga Travnja se bodo šole na Lublanski visoki šoli začele. Kateri študentje so tedej domu šli, nej se zdajci povernejo. Novicarji so prošeni, jim to oznanit, inu bravci, jim povedat.“ Lublana 15. d. velk. Travnja 1797. — Grofsauer Rector. — Nro. 46—48: „Lublanske novice so pol leta doživele, inu mislijo še dalej svojo srečo skusit. Dozdej se muja komej plača; vender boljši je nekej, kakor nič. Zahvalim za pretečeno dobrotu, inu prosim perjatle slovenskiga jezika, de nej pomagajo te novice perporočuvati. Ker je v kratkem pol leta ven, nej gledajo vsi jemalci za drugiga pol leta spet naprej plačat. Kateri jih po pošti prejemlejo, ti plačajo na bližni cesarski pošti 3 fl. — drugi pak 1 gl. 30 kr. v' moji hiši na Polanah Nro. 3. v' Lublani.“ — Nro. 83: „Slovenski jezik je v prvih ali koreninskih besedah nekaj podoben Armenskemu inu Perziskemu. Še bol so si med seboj podobni gregski, latinski, nemski, inu slovenski. To pokaže, de so ti rodovi nekidaj v narpervih časih skup rojeni notri v sredi Azie. Počasi so Gregi, latinci, nemci inu slovinci se ven iz Azie v Europo širali, inu Armence, inu Perze v Azii popustili. Mati ih je odstavila, oni so iz zibeli ustali, inu govorit začeli.“ —

Nro. 84 se prične pod naslovom „Povedanje od slovenskiga jezika“, ktero se nahaja sim ter tje v raznih listih in je ponatisnjeno nekaj v Novicah l. 1858 št. 5—7. Tu naj se vzlasti o jeziku posnamejo nekatere reči na pr.: „Kader so Slovenci iz Azie svoje zibeli ven šli pruti Europi, niso bili sami, temuč je bila še le osnuva štirih velikih jezikov ukup, to je Gregov, Latinov, Nemcov, inu Slovincov. Počasi so več po sveti vidili, rodove gmerali, rodovi med seboj blebetali, inu se v besedah eden od drugiga dalšali; tako dolgo, de je jezik štir velike verhe pognal. De so ti štirji verhovi iz eniga jezika, sam jezik razodeva; postavim slovenec reče: mati, nemec mutter, latinec mater, greg meter itd. . . Gregi inu Latini so bližej poldne ostali; Nemci inu Slovinci se bol pruti polnoči od sonca naprej derli . . . Nemec je pred Slovincam v Europi naprej tišal, inu še zdaj od Azie dalej stoji; Slovenec je zadej ostal, inu je po teh deželah, katere smo uni dan imenovali. Nemec pomeni toliko, kar mutec. Slovenec ga ni zato mūteca imenoval, kakor bi neznal govorit; ampak zato, ker ga ni zastopil, inu je bil slovincu, kakor

mutast, po tem, kader sta dal časa razložena živila, inu sledni svoj jezik razložila. Slovenci pak so se tako imenovali, ker so se med seboj zastopili, inu si lahko eden drugimu slovo dajali; zakaj slova med vsim drugimi Slovenci pomeni besedo.“ — „Zdej pridemo (Nro 85.) na same Slovence, kateri se ali od slove inu slovesa, ali pak od selenja inu preselovanja tako imenujejo; nemorem prav za terdno reči, zakaj nisim bil takrat zraven. kader so jeli to ime sebi dajat. Druge ljudstva so ih drugači imenvale“ itd. . . „Rod, kateri se je nar dalej pruti pol dnevu podal, je bil krajnski imenovan, to je nar na kraji stoječ; ker je na meji laške dežele. Krainci smo tedej narkrajni (Nro. 86), nar dalaj od drugih slovincov, kateri so zadej pruti polnoči; mi smo mejači pruti laškim. — Iz tega, kar je do sedaj rečeno, spoznamo, de Slovenec je sploh ime vsih ljudstvom tiga jezika na enim prostori od pol milliona na štiri vogle mil. Potlej pa pridejo posebne imena slovenskiga roda od dežele, v kateri prebiva.“

„V gradiši se je ta mestia začela, Luba, ali Lublana imenovat, ker je na lepim inu na lubim kraji, per vodi inu per poli ležioča. Dolenci še dan današni v več krajih pravio Lubléna, ne Lublana; de si lih je Lublana tudi prav, od besede: lublam, to je: za lubo rad imam. (Nro 91.) — „Vse kraje ni mogoče razločit, od kod imajo svoje imena; nekatere so od nemcov prevernene, nekatere imajo stare slovenske imena, katere se zdej nezastopio, zvunaj le od taistih, kateri se na slovenskiga jezika nauk s pridam podado . . Kateri bi rad krajnskih imenov pomenik zvedel, mora na moškovitarskiga jezika znanje se podat. Krajnski jezik je moškovitarskemu narbol podoben; bol kakor vsem drugim slovenskim izrekam. Moškovitarji so dosti besedi ohranili, katere so se per nas pozabile, inu iz navade peršle (Nro. 92).“

„Stari bukviski jezik ima veliko podobnost z našim krajnskimi. Bukviski se taisti imenuje, v katerim so bukve od nekidaj pisane. Čerke niso latinske, ampak cirilske inu glagolitske; to je: stare slovenske. Te imajo podobo z grekiskemi. Tukaj v Lublani se najde več sort bukv tiga bukviskiga jezika, so namreč mašne bukve, sveto Pismo, brevirji, besediša, pesme, druge pisanja inu grammatike, to je: jezikov navuk; od kateriga bomo en drugi krat več govorili, naše krajnsko pomankanje bogatili, inu po bukviskim popravljali, kar smo se od stare korenine na stran zašli. Popred moremo govorit od navád, inu lastnóšt nekidanih slovincov, de bomo po časi perpravleni, zastopit, kar se bode od nih jezika reklo (Nro. 94).

„Te dni je eden rekel, de krajnskimu jeziku besedi manka, de je vbog; inu je nekatere nemške besede za skušino postavil, od katereh meni, de ih nemoremo po krajnsko reči. Besede so te: augenscheinliche Klarheit, ich meine, ich wähne, ich halte dafür. Ta prva beseda ima

en koš bogastva v krajnskim, inu se pravi: očitnost, razločnost, zapopadljivost, razglednost, vidnost; očitni razločik, vidioča očitnost, razgledno pokazanje, vidno razodenje, s perstam pokazanje; iz teh besedi se lahko z rokami prime inu vidi, kako bogat je krajnski jezik. Druge tri, katere po nemsko zgoraj stojé, se tako prestavio: menim, sumim, za tako čislam, domišlam, meni se zdi, se dozdeva, natolkujem, imam za resnici podobno, za prav štejem, moj sum na to letí. — Krajnski jezik je sam na sebi bogat, le ljudje so révni na besedah; zato, ker premalo spomina imajo na to, kar ih je mati učila (Nro. 100).“

V št. 94—96 naznanja natiskavic J. Eger: Zadne tri leta sem natiskoval eno pratiko z imenam: Veliki Kalender; al nisim mogel izhajati, bila ludem predraga; zatorej bodem eno majhino pratiko pod imenam: Mala Pratika namesti une velike vundal . . . Perporočim to mojo perložno nosno pratiko, ker je lepa, dobri kup, inu za per sebi vedno nosit, perpravna“. In v št. 96—100: „Staro leto grede h' konci, pričioče Novice se tedaj perporočajo svojem perjatelam dalaj za perhodno novo leto, de naj ih še zanaprej podperajo. Kateri ih jemlejo, so prošeni, de plačilo za pol leta pošlejo; inu kateri ih žele na novič dobivat, naj svoje imena napovejo. Po pošti prejete velajo itd.“ —

6) **Lublske Novice** l. 1798 imajo na čelu:

Za novo leto.

Deb' zlomil si glavo

Kaj vošit nevem

Lan tlačil sim travo

Al letas jo smem?

V št. 3 piše Vodnik: „Te novice se zato novice imenujejo, ker po celi gorenski strani nad Krajnam tako govore, in sploh med seboj pravio, kader kdo pride od dalniga kraja: kajzene novice perneseš! Kaj se v novicah bere? Drugi slovinci inu Moškovitarji zeitenge imenujejo novine; al novina per nas pomeni novo nivo; zatorej se rajši deržimo imena, kateriga nam gorenci v roke dado. Vem, de na krasu inu v Gorici pravjo nevestam novice: al to je iz laškiga posneto. Ako bi vunder kdo eno bolši besedo vedel, kako bi se novice drugači prav krajnsko rekle; je prošeni, de bi povedal inu dober svet dal; dokler ni kaj bolšiga, ostanemo per starim gorenskimi imeni.“

Nekiteri bi radi imeli, de bi se več v teh novicah pisalo inu zraven posebni listi perkladali; al prosim ih, naj ne zamerio; zakaj delo se neplača zadosti, inu do sedaj grede vse na upanje, de s časam bode več jemalcov. En sleherni, lahko prevdari, de za dva sto rajnš se nemore dva inu petdeset pognov natiskovat; brez tiga, de je po verhi treba vunajne novice kupovat, popir za pokrove dajat, inu dosti stopin sturiti.“

V Nro. 4 pa: „En rojen Krajnc nedá miru, inu v onim pismu piše,

de krajnski jezik je vbog, zato ker nekateri ljudje dosti nemških besedi namesti krajnske govore. Ako bi taka velala, bi nemci bol pomankliv jezik imeli, kakor mi; zakaj nemci vsaki dan eno veliko silo francoskeh, latinskeh, inu laških besedi v ustah nosio. Po celi Europi je taka navada, de sosedje od sosedov besede brez prave potrebe jemljejo; al to je ena spačena navada, inu v bukvah nesme biti, temuč bukve se morejo v čistim jeziki pisat. Nesmemo tedaj pisat: fajn, falar, faler, fant, favd, ferš, flaša, flika, furman: ampak: tanek, ali lep, ali vséčen, steber ali podpora, pregrešenje, mladeneč, gubà, srovi ali presn, ali hladni ali nov, staklenica, zaplata, vozník. De pa slovenski, latinski, nemški inu grekiški jezik so v koreninah eden drugimu podobni; je zname, de od ene matere iz nekidanih časov pridejo; ne pa, de eden drugimu kradejo. Sicer se bomo tožili, kdo je tat; inu bode narpred prašanje, kdo bo za sodnika mogel biti? zakaj slovenski narod je trikrat tako veliki, kakor nemški; Latinci inu Greki pa so pomerli.“

„Moremo spet kaj od nekidanih Krajncov povedat, pravi v št. 5. Slovenci so rade ptuje pod streho jemali, inu ih gostovali . . . Krajnci so pisat znali (l. 6), preden so bili ločeni od slovincov na unim kraji Donave . . . Slovenci imajo dvojje čerke, ene se imenujejo: Bukvica, druge kjurilica; bukvica je v navadi per slovincih ta kraj Donave; kjurilica uni kraj Donave . . . Navada besede malati je bila po celim sveti, preden so bile čerke znajdene (l. 7). — Krajnci z latinskemi čerkami pišemo; je še le navada od dva sto in štirideset let, kar je Primas Trubar en Lublanski korar tako pisat začel. Popred so Krajnci z glagolitskem čerkami pisali, kakoršne imajo še današni dan korarji v Bakri, Senju inu v Dalmaciji. (l. 14). — Glagolitski jezik je nekidani čisti slovenski jezik. Sedaj ga noben slovenec popolnim na tanko nezastopi; vunder je tak, de bi se ga v kratkim vsi slovinci lahko zastopit navadili, ako bi se duhovno opravilo po njemu imelo (l. 15). — Kdo inu kdaj je glagolitske čerke znajdel, se na tanko nevé. Modri možje so te misli, de per eni glihi pred trinajst sto letmi so bile znane, to je okoli petiga stoletja po Kristusovim rojstvi. . . Zlasti si je perzadel vero inu jezik pogmerati en grekiški mašnik Konstantin, kateriga so kristiani Zirillus imenovali. Od tiga Zirilla so zirilske čerke, katere so po celi Moškovii še današni dan v navadi (l. 19) . . . Krajnci so pisali po glagolitsko notri do šestnajstiga stoletja . . . Od tiga časa krajnci po latinskim a b c pišejo kakor tudi Hrvatje, Dalmatinci, inu sploh Slovenci, kar ih je bliže Laške dežele (l. 20) . . . Ob časi Primaža Trubarja je več drugih Krajncov krajnske bukve z latinskemi čerkami pisalo. Adam Bohorič . . . Pater Hyppolytus . . . Oče Marka . . . (l. 23. 25. 27). —

L. 45. 46.: Oznanilo. Znaprej neperpusté opravila vsaki teden dvakrat novic dajati, bolši pa je nekaj, kakor nič; tedaj od perhodniga

mali serpana bom delil Novice v tedni enkrat, to je sleherno sabboto... Zaupam dobiti še več bravcov kakor dozdam, zlasti, ker je cena majnši, postrežbo pa še bol zvesto oblubim, inu ludem bo ravno prav hodilo v Sabboto kaj brati, kader delapust na večer oddihljej pernese inu k branju vabi... L. 61 d. 1. kimovca: „Ta teden sme prejeli pismo od eniga nepodpisaniga človeka, pismo je dano na pošto v Razdertim 15. dan velki Serpana; v tim pismi se toži, de od Bonaparte nič nepišemo, ker vender Lublanske nemške novice, Teržaške inu Beneške novice dosti vedo povedati... Dalaj nam to pismo očita, de prazne reči pišemo, de malo povemo, kako naši soldatje marširajo, de pišemo kar so drugi ludje že pozabili; de od Basvan Oglu nič nevemo, inu druge take stvari. Mi pa porečemo, de Dunejske dvorne novice ravno to pišejo, kar mi... Prosimo, naj nam nikar nobeden z praznimi pismi v roke nesega, temuč, katirnu resnične stanovitne naznanja nedopadejo, naj rajši naše novice pusti. Per naši revšini nimamo denarjov, praznih pism brez imena plačovati; kir pa vunder oče nam kaj pisati naj pošle svoje pismo porto franco.“ —

L. 71: En Nemec na Duneji gospod Denis, je na čast Nelsona naredil eno kratko pesm po Nemško inu po Latinsko, katiro mi tukaj s kratkemi besedami kraincam po našim jeziki preložimo;

Če manka desnica
Se tebi ni bat
Zadost je levica
Francoze požgat.

L. 74. Oznanilo. Unidan je bil tem novicam en cedelc perložen, kir se oznani, de Modrostne bukve stariga Testamenta so v krajnskimi jeziki naprodaj per vedovi Anna Raab na starim tergi Nro. 109. nezvezane kup je 30 kr. — Zdaj se te bukve vsim slovincam perporoče, ne le, ker so polne dobrih svetih nauk, temuč tudi, ker so v lepim čistim slovenskim jeziki pisane; v takim jeziki, kakor ga krajnci po deželi govore, kodar še niso spaceni od nemšine. Prestavlavec teh bukv nekaže zmirej z perstam, inu negovori, kakor postavim nekatiri, kir očejo enako Nemcam reči: ta hlapec je vzel to sekiro, je šel na to dvoriše, inu je te derva na te polena razsekal; prestavlavec je vse take inu druge nepotrebne besede venspustil; inu se deržal po tim, kakor stoji vera po krajnskimi v sakristiskih bukvah, ker je tako pisano, gmajno svetnikov, odpušanje grehov, gorivstajenje mesa, inu večnu življenje. Te reči povem zavolo učenih, katiri bodo moje novice brali. Dalaj so dostikrat besede jest, je, o, ti, mi, venpušene, kirkol niso potrebne, inu med čistimi Slovenci nenavadne.“ In l. 76—78.

Oznanilo.

»Novo leto se perbližuje, tedaj se oppomnio, katiri želé novice zanaorej

prejemati, če naj se al per meni podpisanmu, al na bližni cesarski pošti oglašio, inu za pol leta naprej plačajo. Za pol leta se plačuje en goldinar, po pošti pa dva goldinarja. Se perporočim za obilno jemanje.«

Joän. Friedrich Eger
na Polanah Nro. 3.

IV. 7) **Lublanske Novice** l. 1799 imajo na čelu v 1. listu navadno vošenje novega leta, katero se popravlja v 2. z opombo, da „per vošnji novega leta se je stavlavec v natiskarii zmotil, on je ene napek besede postavil, katire veliko nezastopnost naredé; zatorej moremo danes popraviti, kar je zadnič kriviga.“ In v tretji obliki je vošenje pripisal poznej Vodnik v vezanem tečaju nasproti prvemu, ki se zapored glasijo:

a)	b)	c)
Se vsak veselí	Ob novimu leti	Se noviga leta
Se dobro godí	Se vsak veselí	Vsak veselí:
Dolg' oče živeti?	Dolg' oče živeti	Dolg' hoče živeti?
Vesev naj živí.	Vesel naj živí.	Vesél naj živí.

Nato pripovedujejo Novice vseskozi od vojske, sedaj srečne sedaj nesrečne. L. 23 pišejo na pr.: „Sleherna reč ima enkrat en konc, sama stanovitnost ga nima; ona dočaka konc vseh reči. Esterajci so bili dolgo inu več let nesrečni na vojski, al vuner vselej stanovitni v lubezni proti svoji domovini, stanovitni v nadlogah, stanovitni v serčnosti. Sovražnik je menil, de cesarski so stanovitnost zgubili, de pobežé kakor strašlivi zajci; on jih tedaj letas popade, prvič enmalo nazaj podere, misli požreti; al njegova sreča ima enkrat en konc itd. . . Ludem na sveti se permeri, de na en čas oslepé (l. 24). Kaki zmikavt jih premoti, oni mu verjameo, menio per njemu dobiti vso srečo. Tako se je godilo Laham, inu Piemontejcam; ti so na en čas francozam verjeli, jih za odrešenike šteli, mislili skuz francoze dobiti nebesa na zemli. Sleparya le en čas velá, pride luč, pride pamet nazaj, takrat mine vse zapelanje. Človek ni stvarjen, de bi se s pametjo kregal, dár pámeti se časi enmalo skalí, pa se spet verne. Ludje, katiri so pod težkim jarmam požrešnih generalov inu francozkih komisarjev zdihvali, so se zbrihtali, prejemleo zdaj naše cesarske vojšake, kakor svoje prave odrešenike, vedôč, kako srečni so bili pod starmi njih dobrotlivmi gospodarji itd.

Ena nova perkazen je za nas krajnce (l. 26), de so Rusi naši stari bratje peršli nas ne le obiskat, temuč tudi pred sovražnikam branit. Pred poldrugi tavžent letmi so prvi Slovenci v te naše kraje peršli, oni so bili od Rusov inu drugih slovincov roda; od tiga pride razložik, zakaj mi lahko zastopimo rusovski jezik; oni so namreč slovinci, inu korenina, od katire so naši očaki rojeni. Daleč uni kraj Donave so se zaredili, inu počasi lesem stegvali, dokler je nar krajni rod na kraj laške dežele perderl, inu tukaj se naselil, ter deželo imenval Krajno.

Zdaj vidimo z očmi, kakišne mogočne inu velike brate mi po svetu imamo, katiri so naš slovenski jezik vselej čist ohranili. Proti letim se imamo bližati, kaderkoli očemo jezik čistiti. Pa se tudi od njih učiti, kader je treba deželo pred sovražnikom braniti. Ako oni silno daleč pridejo, zakaj bi mi tukaj blizo nepomagali, se sovražniku zoper staviti. . . Kazaki — kar zastopiti morem, se oni zato tako imenujejo, ker v kazen na vojsko gredejo. Namreč oni sami sebi nepravijo Kozak, temuč Kazak. . .

Čigavi jezik bo dopovedal vse vesela, katerè so Lublančani v nedelo obhajali zavolo doblene Mantove. . . Na večer je bilo po celim mesti razsvitleno. — Turska muzika je do polnoči okrog hodila, pred rothovžam na velikim tergi je bil feierverk, veseli ogin. Ludje pa ukali, vivat (naj živi, živ inu zdrav bodi) upili, vesele razganali, de se je vse razlegalo. Na oknih so bila vse sorte napisanja po latinsko, nemski inu tudi krajnski. Med krajnskimi je bil en napis: „Mantova naša, Prazna bo flaša, Pernesi ga je.“ En drugi napis: Mantova Carjova, se rada podala, bo naša ostala. Mi pa na dobleno Mantovo skup zapojmo:

Premočna Mantova

Srečo ti vošimo

Ti si čast Krajova

Nam pa mir prosimo.

Ponedelk so se pelali Lublančani z muziko gori po Lublanci na sto čolnih do Ižice, tam so na travi večerjali, po mraki se nazaj vozili z lučmi inu baklami itd. . . — Od Princ Karlina (št. 42). Eden, kateri je večkrat okoli njega, ga toku popiše: on celo zgodej vstane, eno malo moli; po tem pak gre k maši; do desetih se on v svojo kamro podá; po tem do 11 pridejo k njemu Generali, inu Adjutanti po povéle. Po ednajstih on obiskvanja gori jemle. Koker dvanajst bije, more jesti na mizi biti; eno žensko pak nikoli k jedi nepovabi. On ne pije ne vina, ne kafeta. Po jedi gre on do dveh se sprehajat. Če na poti koga kmeta sreča, se z njim pogovarja: skori vselej pravi k njim: moj Lubi! mi smo vam pač k nadlogi. Vojska je res en hud otép; prosite Boga, da bi nam skori mer dal. On celo malo govori, se nikoli ne razjezi; kar se pergodi, al dobro, al hudo, toku se on toku zave, ravno koker bi bil že vse naprejvedil. Če večkrat ga eden vidi, več popolnemasti nad njim najde — inu toku dalej.“ — V spremenjenih manj prijetnih čerkah in v manj pravilni besedi pripovedujejo Novice, ktere se od št. 41 zovejo „Marie Therezie Egerce,“ kaj se je godilo po svetu, in v l. 47 vabijo v naslednjem oznanilu:

»Četerto leto se perbližuje, v katarim bodo te novice še dalaj živele. Jes podpisana oblubim, de bodo moji bravel bol postreženi kakor zadne dva leta. Začela sim perstavka dajati, katira so bila tulkokrat obetana! sturila bom kar bo narveč mogoče narbol nove inu resnične pergodbe oznanvati! tedaj se perporočim jemavcam, de naj obilno te časinge kupio, inu svoje plačila do perhodniga 15. grudna ali na poštah po 2. fl. — al per meni 1 fl. — za pol leta vlože.«

Therezia Egerca.

Zdi se človeku, da se je Vodnik odslej vredništvu odmikal, in da so naročniki se pritoževali, kajti l. 50 ima v pristavku tole oznanilo: „Eni se pertožio, rekoč: te novice niso resnične, one so prepozne, inu lažnive. — Jes pišem po dunajskéh dvornih inu cesarskih oznanilih; če kdo mēni, de te niso res, naj se vzdigne, inu skaže očitno; al naj gleda, kako bo zvižal! Druge nemške časinge so tudi tem enake, inu pisma tudi taku govoré. Tedaj neterpim neslanih pisanjov na mene, v katirih se mi laž očita od neumnih ludi, katiri so od drugih prebrisanih nalaš z lažmi postreženi bili. De pa krajnske pozniši prideo, ku nemške; ni drugači mogoče, ker Nemec precej lahko iz nemških pism natiskuje; jes pa morem popred iz nemškiga prestavljati, pisati, inu še li potle čerke za natiskvanje staviti. Delo je večí, plača majhina; vuner, katirmu nedapade, naj me rajši per miru pustí, ker vem, de po vsi moči hitro inu resnično pišem.“ — Da vendar tedaj Novicam osoda ni bila mila, spričuje naslov, ki ga je celemu tečaju poznej napisal Vodnik, v katerem pa svest si boljše spomladi poje preroško:

Smo stare Novice
Negódne drobnice,
Nam dobri so kotje
Za délat napótje;

Se bomo zmedile
Iskavca dobile.
Pretekla bo zima,
Zastojin nas íše:

Nobeden nas nima,
Ko jez in Bukviše.

8) **Lublanske Novice** Marie Theresie Egerce l. 1800 so prihajale vsako saboto na dan, in v prvem listu imajo na prednji strani ta-le napisa:

Preteklo je let
Oblubim ga spet
Pervošim po verhi
Saj petkrat deset!

Nemorem lagáti
Ne letas ne lan'
Kir neče me brati
Naj dene na stran!

V manj lepi obliki in manj pravilni besedi morebiti po nespretnih stavcih ali čerkarjih pišejo na pr. v l. 2: „Ozerk na pretečeno leto 1799. Lepe pergodke nam kažejo zamerki pretečeniga leta. Tolkein lepih del inu drage vmetnosti, tolkein števila hvale vrednih vojšakov! tolkein človeške lubezni posebnih inu dobrih deželá se spremina inu svitli iz zagreba stariga leta! Med timi sto letami nobeno leto tolkein gosto zadrugim vojšakov nešteje koker ta kir je pretekkel, pa tudi nobeno leto se raspertena inu neraspertena lubezen deželá ni tako natanko iskazala koker v zadnimo. Zmeram je bila v zadnimo leto nar veči vojšakost malopridnosti nasproti, v tih nar terših stiskah inu v nar žalostniši nadlogi je kralvala zmeram nar veči vojskna serčnost. Komej je bila ena dežela iz velike velike vbožnosti potegnena že je bila ena druga skos krive obvarvance v govt razdianja inu potrenja veržena itd. — Velki pondelik je bil boj v gradiši med žnidarji inu šribarji (l. 16), v velikonočne ne-

dele jutro je en žnidar vmerel, inu eden na smertni postell leži, inu eniga šribarji je boj na rotouš zaperl, inu še eden drugi v' pokorni hiši ali cunthauzi v želesje tečí. V Nr. 25 je brati na koncu:

Spet se bliža drugiga pol leta čas, ob katirim je treba za te novice denarje vložiti. Se perporočim, de se jih dosti inu še pred koncam tiga mesca oglasi; sicer ako jih bode malo, bom mogla od vundavanja tih novic ob novim leti nehati. — Per meni se plača za pol leta 1 fl. — Na pošti 2 fl. —

Theresia Eger vedova
na Polanah Nro. 3.

Razun nekterih naznanil, žitne pa kruhne cene (tariffa) in lotterije so donášale Novice le sporočila o vojski. „Dan na dan gredo tu skozi soldatje na Laško... V kratkim bodo naše armade spet napolnene, tukej per nas ih grozovitno v žold love, ali novinci se nebranio veliko, zato kir nobeniga razločka per lovlejno nedelajo. Vse more k vojski, štacnarski sinovi, šribarji ali pisarji, postopati vsi, žnidarje, z eno besedo vse zunej študenta (l. 34). Bo mir, ali vojska? še zdaj (l. 36) nevemo povedati. Pisma hodio iz Pariza na Dunej, iz Duneja v London, inu nazaj; sledni lahko vidi, de to se ne pusti čez koleno prelomiti. Usaka reč ima svoj čas; vuner menim, bomo danes teden od tiga kaj bol razločno vedeli... Ni mir, temuč vojska je (l. 37). Tako nam oznani dvorna dunejska časnica. —

Juri Veba krajnc iz Moravške fare major per bombarderjih je od svitliga Cesarja povišan za Barona, deslih kmetiškiga stanu se je vuner dobro obnašal, učene bukve od merjenja pisal, inu skuzi te stvari milost pred Cesarjam zaslužil. Majnši šole je slišal v Lublani, potlej pa na Duneji se dalaj prebrisal (Nro. 39). — Pravdni doktorji bodo zanaprej li v cesarskih deželah študirati mogli, ojestro sprašani biti, tri leta per enim vajenim doktorji se vaditi, spet ojestro sprašani še li doktorstvo zadobiti, če se znajde, de so pošteni inu dobrozaderžni. Ako bi kdo očitne krive pravde zagovarjal, vinke, zavijače, zamude delal, en tak bo ob službo djan. Katiri besedni doktorji pa se bodo prav inu vestno obnašali, naj imajo upanje, de per cesarskeh službah se bo na nje narbol spomnilo (Nro. 41). — Dvojna jeza nam zagrina večerni in polnočni svit, za črnim koltram zad zasiple treš nu toučo za deželo posmertit, tudi nasaja delečave rev, nasreče, inu jezere milih solz, gorje deželi ako se to neispreletí (Nro. 48). — Pemski duh v velikim plemeno za deželo gori, pemci so perpravleni zmeram za nih krala se skusiti, oni nam kažejo posnemik, kar so že z' davnej v stariših vojskah pokazali, nih imena bodo v zmeram terpeče bukve vtisnene, inu lepotile nih goreči duh za deželo (Nro. 52.) — Na koncu v št. 51. in v poslednji 52. je brati:

„V prihodnim lejto nebodo krainske novice več ven dajane.“

B.

Grem visoko pit Savico
 Lepih pesmi hladni vir,
 Mojstru pevcev na zdravico
 Naj mi teče ta požir.

V. Da je Vodnik tako verlo napredoval v slovenščini in pisati jel bolj v narodovem duhu, k temu je pripomoglo najprej to, da je prišel bil sam med narod, služil duhoven sim ter tje med slovenskim ljudstvom; znanje in prijaznost storil z bar. Zoisom, kateri mu je stregel z besedo in v dejanji, s knjigami in pisanji; potem lastna vaja in veselje po „Pratiki, Novicah in Kuharskih bukvah;“ največ pa vendar to, da je l. 1798 postal učenik poetike t. j. v najvišem razredu tedanje gimnazije, kjer je razun veronauka učil vse predmete, vzlasti „helensko, latinsko, tevtonsko“; živo pečati se jel s klasiki ter po njih likal in bistril si duha in besedo slovensko. Prav res se je nova doba pričela tedaj v njegovem življenji. Bil je tudi v odboru, kateri je presojeval novo poslovenjevano sv. pismo (1784—1802), kteremu početju sta bila na čelu sloveča J. Japel in Bl. Kumerdej. V sedanjem veku pa se prikaže Vodnik ves nov, nekako po novoletnici v Novicah še ne natisnjeni:

1801.

Sto let doživeli,
 Na nov omladeli,
 Od perviga spet
 Začnemo živét.

1802.

Veselo se kaže
 Nov' létašni dan,
 Mi serce ne láže
 Ne létas ne lan'.

Kakor se razodéva Vodnik v prejšnjem stoletji še učenec M. Polhinov; tako se kaže v veku sedanjem učenik mnogim, premnogim novim učencem. In prvo delo, katero je v tem stoletji dal na svetlo, to je:

9) „Pésme za pokušino.“ V' Lublani, natisnene per Joanezu Recerju. 1806 v m. 8ⁱ str. 46 in „Kazávic“, kjer se naštevajo naslednje pesmice: 1) Pésma na moje Rojáke (Krajnc! toja zém!a je zdráva...; Za vuk si prebrisane glave...; Glej stvarnica vse ti ponudi...); 2) Na sebe (Grem visoko pit Savico... s podobo spredi); 3) Zadovolni Krajnc (Od straže Hravaške — Gor sónce mi pride... Pa delam, pa baham, — Pa piem tabák); 4) Novo léto (Naváda je vóšit — Nov' leto priti... Ako pak ima — Per lanskim ostát, — Pojde moj trebuh — Pod rëbra vasyát); 5) Napisi za mesce (Prozimec: „Kratki je pust, — Ročno pobašte žené, — Kratki je plés, — Kvatre zakonske dolgé... Režnicvét; Kimavic; Listagnoj; Gruden: „Kir po zim klobáse hráni — Se po létu muham brani“ cf. Pratika 1796); 6) Napisi za mesce (Prozimec: „Ak Vincenca sonce peče, — Pravo vince zazori; — Rad po cvičík oštir teče, — De li možna zabliši“... „Gruden bliska nu gromí,

— Drug lét vetrov dost bučí; — Deb li hujga nič ne strlí, — Zvunaj zrele norce brlí“ cf. Pratika 1797;) 7) Veršác. Narviši snežník za Triglavam, s podobo spredej („Na Veršacu doli sédi, — Neznán svét se teb odprè; — Glej med sivih pleš v' srédi — Zarod žlahtnih rôž cvetè... Pod velikim tuki Bogám — Breztelesni bit želím, — Čiste sape sréd mej krógam — Menim de na neb' živím);“ 8) Predgovor za Lublanske Novice 4. d. Prozimca 1797 (Je kaša zavrela, — Se terga kaj nit? Kaj sosed moj déla, — Sim prašati šit.); 9) Vošenje noviga leta 1799—1800 (Zdravi fantiči — Čedne deklíči — Majo živét — Vekoma lét.. Preteklo sto lét, — Oblubim jih spét, — Pervošim na dalje — Saj petkat desét); 10) Novo leto 1798 (Deb zlomil si glavo, — Kaj vošit nevé; — Lan' tlačil sim travo, — Še letas jo grém); 11) Novo leto 1799—1801 (Se noviga léta — Vsak veselí — Si več lét obéta — Vesel naj živí...); 12) Novo leto 1802; 13) Pravlica. Kôs inu Sušic („Kos prepeva, gnézdo znáša, — Lepi Sušic gori gré — Nasméóči kôsa práša: — Poješ tako zgódi že?... Kamer tvoja slà ti kaže, — Preveč nagli nimaš bit; — Stara Pratika se ne zláže: — Sušic ima rep zavít“); 14) Sraka inu Mlade (Sraka Mlade je svarila: — Preveč blizo hiš greste... Doživela kaj sim sróta? — Jajce več ku puta vé!); 15) Némški inu krajnski kojn; 16) Petelinca (Lepó sta ravnala — Ptelínčika dva itd.); 17) Plesár (Sim v' Lublan' — Dobro poznán — Mestu, Pred méstam, — Nu na Polán'... Naj raji spím, — Plesat učim, — Pravim, in lažem, — Norce lovím); 18) Star pévic ne boj se péti (Čebélca visóko — Gori v' planíne — Perlétna si vúpaš — Snežne na bríne?... Anakreon sivčik — Na gosli poje, — Mej lasce ruméne — Zapléta svéje.) — Vzlasti znamenita je pravljica, v kateri popéva tedanjo razmero med nemščino in slovenščino:

Némški inu krajnski kojn.

Némški kojn slovénmu reče:	Mene v' dobri verstí májo,
Brate kaj medlíš na cést'?	Men se trikat ovs ponúd',
Ti li noga, glava neče,	Čiste noge mi jegrajo,
Al se teb nelubi jést?	Vrat nosim ko labúd.

Krajnska pára milo pravi:
 Tud bi lahko jes bil tak,
 Al tepejo me po glavi,
 Lačni morem stati v' mlak'.

To je v slovstvu novoslovenskem prva knjižica, o kateri se reči smé, da je klasična, da je umetna, pa v duhu naroda slovenskega. Ravnal se je Vodnik vsled šolskega nauka najprej po ptujih vzgledih latinskih in nemških; poznej pa je popéval v domačem duhu po slovénških pravljicah in povéstih. Nabirati je jel narodne pesmi, in l. 1807 dá na svetlo prof. J. A. Zupančič (Suppantšitsch) staro slovensko „Pegam in

Lambergar“ v nemški prestavi z naslovom: »Das Turnier zwischen den beyden Rittersn Lamberg und Pegam. Ein krainerisches Volkslied mit einer deutschen Uebersetzung. Laibach, 1807. Eger. 8. S. 23.« — Nahaja se ta pesem v mnogih oblikah, in v nemškem predgovoru o jeziku in narodnem pesništvu slovenskem pravi Zupančič: »Die gegenwärtige Ausgabe ist nach einer Abschrift veranstaltet, die mir mein würdiger Lehrer und Freund, der Herr Professor Vodnik mittheilte«. Ponatisnjena je po tem Vodnikovem spisku skoro prav na tanko 10) „Pegam pa Lambergar“ v Berilu Miklosičevem za VIII. gimnazijski razred str. 98—102 na pr.:

Tam béli Dunej mi stoji,
Na Duneju kaj se godi,
Me dobro poslušajte vil!
Je v' srédi mesta trática,
Na trati raste lipica,
Dunej hladi nje sénéica,
Pod sénco míza rúmena,
Okoli mize stoli pa,
Sedi na stolih góspoda,
Med nimi Cesar govori:...

— — — — —
Mu reče tako svitli cesar:
»Junák ti, moški Lambergar,
Kaj češ imeti za tvoj dar?«
Pa Lambergar odgovori:
»Na Kranjskim imam tri gradi,
De b' moji, prosim, lastni bli!«
Pa cesar tako govori:
»Kar češ imét, nej se zgodi,
Kar dolgo li tvoj rod živi!«

VI. Spoznavši napake učenika svojega M. Pohlina — sklene Vodnik vzbujevan po Zoisu rojakom svojim spisati dobro slovnico in pošten slovar, in res neutrudoma nabira za slovar, ktere ga je oménil že l. 1802 „Brünner Tagblatt Nro. 63“ in v katerem je dal kratko sporočilo l. 1806 „Laibach. Wochenblatt Nro. 25. 26“, ter spisuje slovnico, ktero doverši v nemški besedi l. 1807. Kako ga tedaj skoro v norcéh Kopitar prehití s svojo slovnico, in kako mu je to po njegovem odhodu na Dunaj potolažen po baronu Zoisu popravljaj Vodnik in doveršiti pomagal, pripoveduje Kopitar sam v svojem lastnem opisovanji (Gramm. der Slav. Sprach. Kop. S. 388; Slav. Bibl. Mikl. 1851; Koledarč. Bleiweis. 1855 str. 24; Kop. gesamm. Schrift. Mikl. 1857. Selbstbiographie itd.)

L. 1806 je bil Vodnik latinskim šolam predstojnik, dokler jim l. 1807 prefekt postane sloveči Fr. Hladnik (r. 1773, u. 1844). Tedaj so preravnali nekoliko šolstvo, in po novem načrtu naj bi se povéstnica pričnjala učiti z zgodovino domačo. V ta namen spiše Vodnik knjigo, in prefekt Hladnik izroči spis njegov vladi s pristavkom, da je dobro jedro, in res poterjena za šolsko knjigo pride na svetlo: 11) *Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz*. Wien, k. k. Schulbüch. Verschleiss. 1809. 1812. 8° S. 58. — Knjiga ta je spisana sicer v nemškem jeziku, toda s slovenskim peresom in — srcem, po dobrih virih, ki se ob strani naznanjajo. Po Vodnikovi smerti jo je prof. Richter pomnožil do l. 1820 in natisnjena spet v zalogi šolskih bukev na Dunaju v 8° S. 84 l. 1825 je rabila učencem druge latinske šole do l. 1848, in obžalovati je, da se nauk ta o lastni domovini pogrša še zdaj po srednjih šolah. Da si je Vodnik časih potožil, da

ne zná pisati prav po nemški, je vendar krepka tudi nemščina njegova. V dokaz bodi, kar piše str. 22—24 na pr.:

- 2) Herkunft, Sitten und Verfassung der Slawen in Krain, Görz, im Triester-Gebiethe und in den umliegenden Gegenden.

»Die Slawen sind in der Geschichte ein neues Volk. In der zweyten Hälfte des VI. Jahrhunderts treten sie aufgeführt von Jornandes, Prokop und Menander, aus dem Scythischen und Sarmatischen Gemengsel hervor, und fangen an unter der Regierung des Kaiser Justinian über die Donau in das Reich der Römer einzubrechen. Jetzt sind sie nach dem Raume, welchen sie bewohnen, das allerausgebreitetste Volk auf der Erde. Ueberhaupt wohnten sie vorhin jenseits der Donau, unweit vom Ufer derselben, in unermesslichen Räumen. Schon Ermanrik König der Ost-Gothen besiegte um d. J. 376 einen Theil der Slawen, unter welchen auch Wenden (Venedi, Venadae, Veneti) vorkommen. Ein Zweig von diesen Slawen, welche der Deutsche Wenden oder Winden nennt, nahm beständige Wohnsitze an der obern Drave, Save, Kulpa, am Sontius, Timavus, und am Meerbusen von Triest. Der Abkömmling dieses Stammes nennt sich noch bis auf den heutigen Tag einen Slawen (Slovénez). Im engsten Sinne zwar werden nur die Steyerischen und Kärnthnischen Slawen Winden (Slovenzi) genannt; jedoch erkennt sich in der weiteren Bedeutung auch noch der Krainer an diesem Gesammtnahmen, wenn die Rede von seiner Herkunft und Sprache im Gegensatze des Deutschen ist; der Italer nennt ihn einen Slawen (Schiavo) und in der übersetzten, im Jahre 1578 zu Laibach gedruckten Postille Spangenberg's, wie auch in andern spätern Krainischen Büchern wird die Krainische Mundart Slovenski jesik genannt. Alle Slowenzen im heutigen Inner-Oesterreich reden nur eine Slawische Mundart, Slowensko; nur die Slawen in Istrien sind Chorwaten. Noch bewahren beyde manches Eigenthümliche ihrer alten Vorfahren.

Liebe zum Ackerbaue, zum Hirtenleben, zur Bienenzucht und insgemein zu den Geschäften des friedlichen Lebens zeichnete den Slowenzischen Stamm ins besondere und überhaupt alle Slawen aus; daher ihr so ungeheurer und ausgebreiteter Anwuchs. Einfach war ihre Kost, Kleidung und Lebensart. Sie wohnten in schlechten zerstreuten Hütten familienweise. Ein jeder verfertigte sich selbst alles nothwendige Geräthe; man findet wenige Handwerksleute unter ihnen.

Sie betheten nur Einen Gott an, den Urheber des Donners und den Herrn des Himmels.

Von der ältesten Verfassung der Slawen ist uns wenig bekannt. Im Frieden wurde jede Gemeinde vom Supane (shopàn, dem Ältesten) nach einigen einstimmig angenommenen Gesetzen in Ordnung gehalten; im Kriege wählten sie einen Wojwoda (Herzog) Staraschinen (Feldhauptleute) und andere Kriegsvorsteher unter verschiedenen Benennungen, die sich in den Familiennahmen noch erhalten haben. Daher hatten sie keinen allgemeinen Regierungsplan, keine zusammenhängende Streitkräfte, und im engeren Sinne genommen, gab es keinen Slawen-Staat. Einzelne in dringenden Gefahren zu Wojwoden gewählte Männer erwarben sich ein bleibendes Vertrauen, und eine der königlichen ähnliche Macht (Kral, König).

Seit den ältesten Zeiten bestimmte das erworbene Eigenthum und die damit verbundene Macht, welche vom Ansehen stets begleitet wird, die Eigen-

schaften des höheren und edlern Theils der Einwohner dieses Erdstrichs. Unter dem ost-gothischen Könige Theodorich waren im Noricum und an der Save schon eingeborne Familien (Provinciales), die einen Mittelstand zwischen dem Landesherrn und dem Volke ausmachten. Diese konnten sich unter den Slawen erhalten haben, weil wir sie unter Karl dem Grossen wieder finden.

An den bisher aufgestellten Zügen erkennt sich noch unser Slowenez, obwohl er im folgenden Zeitraume durch die Einwirkungen des Feudal-Systems und der christlichen Religion allmählich aufhörte, ganz das zu seyn, was er einst war.«

Proti koncu pravi str. 57. 58. na pr.: »Seit der zweyten Hälfte des letzten Jahrhunderts verbreitete sich unter dem Landvolke aus eigenem Triebe zur Belehrung die Kunde des Lesens und Schreibens in der Landessprache. Diesem Triebe gaben die Deutschen Schulen einen neuen Schwung; nun ist das Lesen und Schreiben in der Windischen und sogar in der Deutschen Sprache, so wie auch das Reden in zweyen und mehreren Sprachen nicht mehr selten. Windische Bücher finden überhaupt, besonders aber Erbauungsbücher, und die von Japel, Kumerdey, und andern übersetzte Bibel eine gute Aufnahme.

So streben Krain, Triest und Görz unter dem rastlos an dem Glücke seiner Völker arbeitenden Landesvater Franz I. zu ihrem erhabenen Ziele, der Veredlung, empor.«

Bil je Vodnik že l. 1806 tudi meščanskim stražnikom duhovni pastir, in kedar je čim dalje tim hujše pritiskala vojska s Francozom, jel je pesnik svoje rojake vžigati za na boj ter jim je v smislu nemških Kollinovih prosto, pa v narodnem duhu zložil: 12) **Pesmi za Brámbovce**. 1809. 8^l str. 16. — So pa téle: 1) Pesem brambovska (Presvetli Cesar vabi nas — Na domovine bran . . . De se perséga naša bo — Povsót razlegala); 2) Molitva brambovska (Mogočni Bog! — Tvoj dih je stvaril sonca nove . . . Ko pléve ga skropi tvoj pñh — Vsliš nas Bog!); 3) Perséga (Pred Bógam smo — Kir pregleda serca vse . . . De z' božjo močjo dopolnimo — Perséžemo!); 4) Estrajh za vse (Ako li će — Je bil Estrajh in bo za vse. . . Bit će, bit će — Estrajh za vse); 5) Brambovska dobra volja (Kár smo mi brambovci — Več nismo cágovci . . . Ko nazaj pridemo — Poroka bo). — Pesmi te imajo spredej „Predgovor“, spisan v nevezani, jako krepki besedi, ki je ponatisnjen na tanko v Pesme Val. Vodn. str. 71—74, prim. Vodnikove Pesni str. 99—100, in se glasí na pr. proti koncu:

„Bomo li roke križam deržali inu nemarno glédali, kako ptujci hočejo naše stare lastíne jemati, naše dežele med seboj deliti, nas pod svoj strah silit? — V' takih nevarnostih se skaže, kdo je mož; kdo rajši to vaga, kar je manj; kdo raji blago inu življenje zgubi, kakor svojo čast inu samosvojnost. Komur je tako per sercu, ta ne govori mehke besede, ampak iz polniga serca mu tečejo iz ust goréče pesmi, ktire junake k' junaštvu vžgejo.

Péli so nekidaj naši očaki, inu Turke pobfali; peli so, inu pod Sisek tekli Hassan Baša v' Savo potopít; inu će je Turk do nas perdèrel, so ga pognali, de so komaj nektiri razbojniki svoje pete vnesli.

Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se z' petjam k' pravimu junaštvu, k' brambi našiga svetiga Cesarstva; kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!"

VII. Za francoske vlade postane Vodnik „vódia latinskih, prvih in delovskih šol“, uči zgodovino, zemljepisje, časih talijanščino, in ker je ukazala se slovenščina v prvih, pa tudi v srednjih šolah, jame spisovati v ta namen potrebne knjige in dajati jih zapored na svetlo. Perva tedaj priobčena knjiga se imenuje: 13) **Abeceda za Perve šole**. V' Lublani. Natisnena per Leopold Egerju. 1811. 8°. str. 32. — Narejena je po dotlej navadnih abecednikih s kratkim toda bolj pravilnim berivom na pr. Zapovdi božje in cerkvene; Jutrina in Večerna molitva, pred Šolo, po Šoli; Djanje vere, vupanja, lubezni; Obžalvanje Gréhov, Naprejvzetje; Kratki navuki k' lepimu ino čednimu vedenju p. Boga se boj; delaj pošteno; nikoger se ne boj. Hudi razgledki kazé dobro vedenje. Kdor se enkrat zlagá, se mu več vera ne dá. Kar ne moremo popraviti, terpimo volno. Sturi se, de te bodo za možá volili. Ne jezaj se brez potrebe. Per gostju bodi po redkim. Jegraj žogo, ne kupčaj pa nikar itd. Kratke perpovédanja. Radoveden otrok; Bogaboječi, Gospodarski, Molčeči, Nespametni otroci. Polsko délo. Živinska reja. Čebelarja. Preja. Tkanje. Razdelenje zlogov v' večzložnih besedah. — Tkanje: „Tkalic snuje klobčiče na rémo, sturi snutik, ga navie na šipno vratilo; sedi v' statvah, stopa na podnožnike, snutik odpéra z' berdmi, skozi odpéranje méce suvalnico; v' ktiri je vótik; gostí platno z' grebenam, ino tka. Tako tudi suknár tka sukno iz vovne.“ —

14) **Keršanski Navuk za Illirske Dežele** vzét iz Katehizma za vse cerkve Francozkiga Cesarstva. Se najde per H. W. Korn Bukveprodajavcu. 1811. 8. str. 133. — Na čelu ima: Izpis iz pervopisa Cesarske skrivne pisavnice v' poslopju Tuillerie 4. dan malitavná 1804: „Napoleon sklene na naznanje Ministra za češenje Božje, de bode za vse cerkve katolške celiga cesarstva napovédan ta keršanski navuk“ itd. — Zgodbe svete na kratkim (str. 5—14). — I. Keršanski Navuk v 1. delu po Apostolski veri (str. 15—38), v 2. Keršansko Vedenje po Zapovdih božjih in cerkvenih (38—59), in v 3. delu Češenje Božje po Molitvi, sv. maši, zakramentih (59—97). — V 2. delu ima pri 4. zapovedi prašanje: „>ktire dolžnosti imamo posebno proti Napoleonu Pervimu, našimu Cesarju, proti njegovim naslédnikom, zakaj? in poznej je knjižici, ki se hrani v knjigarni gimnazijski, na čelo pripisal Vodnik sam: >Pag. 43. quarta interrogatio cum ejus responso, pag. 44. duae interrogationes cum responsis, item pag. 45. duae interrogationes cum responsis dealeantur, et sempiternae dentur obliivioni.“ Konec tega oddelka str. 98 je pa natisnjeno: Ta Keršanski Navuk je prečastiti Lublanski Škof po imenu Anton v' zboru svojih zvolenih Duhovnih preglédal, popravil ino poterdil, 2. dan Kimovca 1810.“ —

S „Keršanskim Navukam“ v zvezi je potem: II. Sosednji Navuk (str. 99—112), kateri uči, kakšine dolžnosti ima človek proti sebi, proti drugim, posebnim človekam; dvorne dolžnosti, mestne ali lepobonašne t. j. snažnost, dvornost itd. — III. Polski Navuk p. Polsko delo sploh. Zemljina natura ino nje pobólsanje. Gnoj ino Délo. Zélai sadež ino Vertje. Travniki. Germovi ino Drevje. Vinska Terta ino Vino. Logi ino Lés. Živali. — V Sosednjim Navuku piše na pr. str. 103—105:

Pr. Kako se popólnimajo dušline smóshnosti?

Od. Ravno tako, kakor teléne. Te smoshnosti so: *sposnánje* tiga, kar je refnizhno; *spomin* na to: kar smo sposnali; *hotenje* tiga, kar je pofhtáno ino prav. Sdaj pa s' vednim vurjenjam po navuku modrih se dobé te tri rezhi, ktire so terdnost ino jakost ali hrabrost nafhe dušhe; ino ta terdnost inu kripkost se ne ohrani drugazhi, ko s' pomozhjo tresnosti v shelah ino straših, s' ogibanjam pregréh, ktire naf neréfhivo seboj vlézhejo.

Pr. Kaj so strafti? (*passiones*.)

Od. *Straft* je sledno nagnenje ino sledna fla, ktira naf tare, stréla ino stanovitno góni proti kaki nam perferzhni rézhi. Ako je ta rézh sa réf dobra, je tudi straft dobra; ako je slobna, je slobna tudi straft. S' nafhimi letmi rasejo ino koreninio v' naf nafhe strafti, ino teshko jih je bersdati. Treba je tedaj fe váditi v' mladosti zhes nje gospodváti ino jih rávniti k nafhimu dobizhku.

Pr. Ktore so slobne ali hude strafti?

Od. Ene so proti nam obernene, druge proti ludem. Med perve shtejemo vse nesmérne flé, kakor je poshréfhnost, prevelka lubesen pozhutnih flasti, ino tišta nefitošt sheléti to, kár se ne móre dosežhi po pravizi, te so strafti, ke naf delajo nesadovólne s' nafhim stanam, ino nefrezhne. Med drugo versto shtejemo narpred jéso, ktira naf pahne v' sledno nesméro, kader nam vsame svetlobo nafhiga vuma, ino naf stréfe. Potlej je sovrashstvo ktiro, kader lómi ino tare nafho dušho, v' nji raspufha strup shalošti, ino naf perpravi ob sladkoto blishniga lubésni. Nevófhlihost ali nevfhézhnost nad drugih frezho nam opelíni shivljenje s' grísenjam ino vjédanjam, ter naf vódi k prasnimu veselju nad ptujo nadlogo. Napuh, ki naf déla sovrásh drugim, de se v'ím pergnúfimo. Lakomnost, ktira nam jemle sladost drugim dobro shuríti, naf nagiba se lózhiti od sofédnje drúfhine s' ludmi, de shivimo polni tefnote ino straha bres vshitka dobrót, ktire nam Bog daje.

Pr. Kako se je tim straftam ogibati?

Od. Ni drugé pomozhi, ko vedno váditi se v' zhednostih *tim greham nafprot-nih*. Vadi se, dokler si mlad, méro dajati svojim shelam, svojim flam, ter verjami, de doséshesh gospodarstvo zhes svoje strafti. Lenoba ino nevédnost sta svir v'íh pregréh. Rad delaj; rasvetli vum v' tih rezheh, ktire ti je treba véditi; bodi tresen per vsakimu djanju: tako boš h zhédnoften ino frézhen.

15) Pismenost ali Gramatika za Perve Šole. V' Lublani. Natisnil Leopold Eger, 1811. Na prodaj v' šolah. 8. str. VIII. 190. — V predgovoru, kjer je še nekaj jezikoznanskega klasja, kar ga je za seboj bil pobral, povezal v snope, pravi: „Dosti po némško in latinsko pisanih gramatik

je med ludi danih, ktire Némcam in drugim Europejcam kažejo slovén-ski jezik pisati in govóriti; slovensko pisanih pa za domačo potrebo nič več ne poznam, ko sami dvé, Smotriskovo in Lomonósovo za Rose in Serbliane. Ptujce smo tedaj vučili našo besédo znati, sebe pa ne. Od tód pride, de nimamo skoro nič vučeniga perdélka. Zatórej je prav pri-gla zapoved našim mladenčam dati v' roke pismenji navuk, kir jim bo kazal svojo domačo besédo izrekvati in na pismo dévati.

Porečeš: čemu pa mi bo? sej znam po naše govorit. — Govorit znaš, al spravno govoriti in pisati morebit ne. Nemci, Lahi, Francozi, dajo svojim otrokam narpred svojo domačo pismenost za pervi vuk, des-lih znajo némško, laško, francozko. Za kaj? — za to ki je treba začéti vse navuke z' tisto besédo, ktiro nas je mati vučila. V' ti se otroci lahko in hitro navádio pismenje znadnosti. To je perva stopna k' vsim višjim vučenóstam. Veséli tedaj naj bodo mladenči, de jih od začétka ne sili-mo z' ptujimi neznanmi besédami.

Rés je, de tudi tukaj nenavadne imena na dan pridejo; al per no-vimu vuku so nove beséde potrebne, in té niso neznane, ker so vzéte iz drugih žé vsim znanih. Vsako délo ima svoje glasne znamina, ktire so čudne, al morebit sméšne tim, ki niso tistiga déla. Kdor ni malnar, ne vé, kaj je polza, šiška, péstrana, pàh, terličnik. Kdor ne déla rudo v' Bohinu, méní, de je v' Kolobocii, kadar jih sliši med seboj govorit: pod starcovim témenam začne stena gnati, jama pride v' razor, potlej na lukne, sprédni rob ométa, rób stisne. Tako ima tudi pismenstvo svoje iména, ktire ne ležé na klópi, temoč gori na polici. Ne zmišlam si jih sam, Smotriski in Lomonósov m' jih dajeta v' svojih bukvah. Né-kaj malo takih serbskih imén sim persilen mémo pustiti, ktirih korenine so per nas clo neznane. Namést tih dam naše druge take, de jih bodo tudi Serbliani lahko razumili; tako si bomo roke podali, in eden k' dru-gimu brez težave v' šolo hodili.

Pismenji navuk bo našo slovénšino zbrusil, zlikal in obogátíl; vas mladenče pa perpravil, de se bote drugih jezikov ročno navučili: zatorej glejte narpréd svojiga dobro poznati. Ne sméte méniti, de žé znate, kar še ne znate. V' kratkim pa bote vidili lép sad vašiga truda; jez bom, zna biti, nove domače perdelke lépih vumétnost doživel.“ Gotovo bi jih bil, ko bi na tej podlagi bili napredovali. Konec predgovora pa piše: „Zdaj prosim, de dobri priatli naj bodo zarés dobri, in me tímčasi do drugiga natisa tih bukev opomnio, kar m' imajo reči, de bom znal vse pomote popraviti in to delo do verha pergnati.

To pismenstvo sim v' letu 1807. po némško spisal, zdaj ga dam svojim rojakam v' našo besédo prestávlenga.“

V' Lublani na Krésni dan 1811.

Valentin Vodnik,
vodia latinskih, pervih in délovskih šol.

Tedaj ga je nada novih domačih pridelkov v vedah in lepih umetnijah tako bila navdušila, da je zapel svojo osodno pesem: 16) „Iliria oživljena“, ktera je koj po predgovoru pismenosti bila pridejana, in ktero je v izvirni besedi pa v latinski pesnikovi prestavi: „Illyria rediviva“ ponatisnil tedanji vladni list „Télégraphe officiel“ 61 št. 31. julija 1811 s primernim pristavkom (... »une ode nouvelle on il peint l' Illyrie renaissant à la voix de l' Empereur Napoléon... et la version litterale que l' auteur lui-même — M. l' Abbé Vodnik, Directeur du Gymnase de Laybach — en a donnée en latin. Le style de la pièce originale est, au jugement des connoisseurs plein de mouvement et d' énergie... L' Amour de la patrie respire dans chacun de ses vers et c' est un feu sacré qui échauffe, anime la pièce entiere« cf. Gesch. Krains v A. Dimitz IV. 8, kjer ste obé str. 352 in 353 na tanko ponatisnjeni).

Pismenost sama ima pet delov, in v A) se razlagajo Čerke, v B) Besede, v C) Vezanje, v D) Izobrazenje Besed, v E) Glasova Mera, in v F) Prepone. O glasovi meri pravi na sklepu: „Pevcam vender ne jemlemo njih starih pravic, ktire jim dovólio, de smejo večkrat na stran mahniti in se po posebnih krajov izréki rávnati. To pa bodo sami védili, de naj se varvajo samopášnosti. Kar smémo v' majhinih pesmicah, ta, se mi zdí, nam per viših pesmah ne bo vselej péla“. — In po preponah je str. 167: „Pomnja. Vsako delo ima svoje besede in imena, ktire drugi ne znajo, ki niso tistiga dela. De boš tedaj pismenske besede poznal, perstavim tukaj njih pomén.“ In na to nasledva, str. 168 do 187:

Pomén pismenjih beséd po abecednimu redu.

Na pr. Beseda, vocabulum, besédica, particula. — Dih, spiritus, gos, di, spiritus asper; doba, aera, tempus opportunum, tempus. — Glast sonus, glasen vocalis, sonorus, glasnik, litera vocalis, glasova mera, prosodia. — Istje, substantia, istno ime, nomen substantivum. — Kluka, circumflexus (Gallis usitatus), klukast vdar, accentus circumflexus; kopito, modulus; kratka signum abbreviationis. — Lice, persona (apud verba et pronomina), ličen, personalis. — Naklon, modus; narečje adverbium narékama pišem, Diktando schreiben. — Obhod, periodus, obhódnji, periodicus; obraz, forma, zemlin obraz, mappa mundi, deželni obraz mappa geographica, morski obraz Seekarte. — Pismo, scriptura, scriptum, epistola; pismenji grammaticus - ca - cum, pismenstvo, pismenost, pismenja znadnost ars grammatica, Grammatica, pismenic ein Grammatiker. (Smotriski imenuje čerko pismik al pismén, Lomonosov pa bukva); potis, potisk der Nachdruck, emphasis; pravilo, regula. — Réz, comma. — Samo čist, samo edín, simplex; snova, snutik, materia, der Stoff, Urstoff, argumentum; sojoč, ens, substans, sostvo, sost, substantia, entitas, sósten substantivus; strok, oratio seu periodus. — Zjanje, hiatus; z' osredkam mediate; zréka dialectus. — Tok, theca conditorium, das Futteral, die

Holfter. — Vsôst, universitas. — Cislo numerus, čislam aestimo, habeo rationem itd. —

Pervo poskušnjo, slovnico pisati po slovénski, storil je J. Zelenko, čegar gramatika (zrekliviše) je popolnoma v duhu Markovem na eni strani nemški na eni slovnski vrvnana prišla na svetlo v Celju l. 1791 z naslovom: „Slovenska Grammatika, oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre.“ itd. — Pervo čisto slovnsko in v krepkih izrazih dal nam V. Vodnik, kakor v vezani tudi v nevezani besedi naslednikom res vodnik, začetnik znanstvenega imenoslovja, katero so sprejeli Metelko in drugi. —

VIII. Ker so v latinskih šolah francoščine učili se po slovenščini, pride v ta namen na svetlo knjiga: 17) **Počétki Gramatike**, to je Pismenosti **Francoške** Gospoda **Lhomonda** izsluženiga vučenika per visokih šolah v' Parizu. Za latinske francozke šole v' Illirii. Prestavil Vodnik. V' Lublani, per Janezu Retzerju Natiskavcu. 1811. 8. str. 118.

Predgovor je ta-le: „To malo gramatiko je za francozke mladénče zložil Lhomond skušeni vučenik, ktir v' kratkimu predgovoru te svoje Pismene Znadnosti opominja rekoč:

Kadar otroke vučimo, imajmo pravo méro, kaj ino kolko razvumiti premórejo, to je, ravnajmo se po njih zamóžnosti.

Nikar jim veliko na enkrat ne kážimo; vlivajmo navuke po samimu, kakor točimo tekoče stvari v posodo z' tesnim vratam kaplo per kapli; če več natákamo, kar ima pojátine, gréde čes ino razlíamo.

Tedaj je tréba dajati navuke porédama; ne smémo méniti, de že véjo to, kar še ne vejo, ino nimamo prej govoriti od zadniga konca prédén od perviga.

Naše besede per vučenju perlíčimo mladénškimu vumu. Za nje še niso dolóčki posébani ino perrèzani; rajši jim tako perpovdujmo, de lahko vse z' roko otípajo.

Skušnja dvajsetih let, pravi Lhomond, me je vučila poznati mladénšino, ino kaj je za njo prav. Po tím se ravnám v' mojih bukvah, ino želím, de bi mladénči v' svoji dragi ino lubi stárosti nič več solze ne točili per svojimu pervimu vuku.

Z' timi besedami vučeniga Lhomonda, vam Vučeniki! tukaj da slovnski tolmač te lepo spravne bukve, de po njih mlade vučite iz Slovenškiga Francozki jezik znati.

V tej knjižici se nahaja v XI. stavi, kjer razklada zlóžno mero po glásovem opéranji in po kolkšnosti zlógov, znano geslo vse Vodnikove pesnije. Proti koncu XI. stave pravi: „Zlóžna méra lépsa skladanje in branje; tedaj od nerodne zmesé dolgih in kratkih zlogov govor škriplje po všésih, kar poslušavcam duh in vum žali. Boileau je že davno lépo méro perporočal:

Le vers le mieux rempli, la plus noble pensée.
Ne peut plaire à l'esprit, si l'oreille est blessée.

Naj pésen umétna,
Naj mérjena bó,
Nikdar ni prietna,
Ak žali vuhó.

Na poslednji strani je brati tale „Pomnja“: »Opomnimo mladenca, de narbol slováci natiskavci so nekaj let lesem začeli prenaréjati pravpismost in prepóne, in so nove šege per ti réci v' bukve vvedli. Niso namreč akolihi majhine stvarce v' nemar pustili, temoč so z' modrim premislikam tudi per tih mervicah svoje bukve olépsali. Tako so zginile tiste velke čéde vejic, tiste kraže, tiste lišpane začétné čerke, in lepótice ktire so jih tako silno opíkale in okrázale. Sicer še niso med seboj ene misli in eniga obraza; za to bi se lahko zdéla pomóta per enih to, kar je per drugih lépa novína, kar pa še niso vsi poterdili in vpeláli. Predolgo bi bilo tukaj po versti praviti vse te ponavlanja. Kaže pa, de se smémo deržati tiste šege, ki nam je narbol všéc. Sploh je rés, de te novíne so pravpismost in prepone scístile; tedaj lahko najdemo pravo pót, če se po narlépših na svitlobo danih bukvah ravnámo.«

Vse te knjige je spravil na dan Vodnik l. 1811; kolika delavnost! Koj naslednje leto pa pride na svetlo: 18) **Abecéda** ali **Azbuka**, Das ABC-Buch, L' Abécé. Natisnena per Recerju za zaklado pervih šól 1812. V' Lublani na prodaj per Vilhelmu Korn. 8^a str. 16. — V predgovoru francoske slovnice Lhomondove pripoveduje že zlate resnice, potrebne učenikom, vzlasti v sedanji dobi; tako moder je tudi „Ogovor na Vučenike“ v tej abecedi, ki se glasí:

„Starši bi radi, deb' otroci berž znali némško, francosko, laško in vse druge navuke. Tudi vi Vučeniki bi radi tó. Al vi ste skusili, de kdor se iz perviga prenagli, se kmali vpéha. Tedaj kdor hoče perhitévati, začne per znanih rečéh, ktirih se otroci hitro navádio: iz tih jim potlej kaže druge neznane; in tako pridejo od stopne do stopne v' kratkim daleč. Máterna beséda je otroku narbol znana; perva stopna tedej je, ga v' domáčimu jeziku vaditi pisat in brat.

Ker pa v' naše šole ne hodio sami Krajnci, dam otrokam v' roke trojo abecédo, slovénsko, némško in francozko, de bomo vsakiga v' svoji besedi nar préd zvúрили. Potlej pojde dalje; in Krajnc se bo iz francoz-kiga lahko navadil latinsko, laško, špansko; iz némškiga dansko, švedsko, anglejsko; iz krajnskiga hrovaško, serbsko in vse slovensko. Tako bodo naši mladenči, če bodo pridni, v' kratkim znali po vsimu svetu pisma pisati, in povsód po opravkih hoditi.“

Lûblana 24. dan grudna 1811.

Vodnik.

V abecedi tej ima na zadnje pred „1 kat 1 je 1 — 9 kat 9 je 81“ očenáš po naslovu tudi v treh jezicih, slovénski, némški in francoski, in v poslednjem je čítati na pr. takole:

»Au nom du Père, et du Fils, et
du saint-Esprit. Ainsi soit il.

Notre Père, qui êtes aux Cieux, que votre nom soit sanctifié; que votre règne arrive; que votre volonté soit faite sur la terre comme dans le Ciel; donnez-nous aujourd'hui notre pain de chaque jour; pardonnez-nous nos offenses, comme nous pardonnons à ceux qui nous ont offensés; et ne nous laissez pas succomber à la tentation; mais délivrez-nous du mal. Ainsi soit il.«

19) Deutsch-Windisch-Lateinisches Wörterbuch. **Slovar Nemško - Slovensko - Latinski.** Verfasset von Valentin Vodnik Professor des zweyten Jahres der Humanität am Lyceo zu Laybach. — To delo, ktero je imelo biti največe in najslavnejše Vodnikovo, je napovedal „Télégraphe officiel“ 27. junija 1813 v št. 51 ter je prinesel prvo polo na ogled, z nemškim predgovorom in z enim listom slovarjevim, vabeč k naročevanju. Delo samo, pravi v vabilu, je dotlej dognano, da se v dveh mesecih pričeti more natiskovanje. Nastavljeno je bilo najprej na 60, potlej na 80 pol v veliki osmerki in v dveh delih, ki bi donatijena stala 8 gl. Naslov v listu vabilnem je preménil pisatelj sam potem v „Deutsch-Slowenisch (n. Windisch)-Lateinisches Wörterbuch“.

Besede je pobiral največ med narodom Vodnik sam; porabil vse prejšnje slovstvo; privzémal iz sorodnih jezikov slovanskih; za nove reči stvaril izraze po pravilih, ki jih je povedal bil v predgovoru k pismenosti svoji. Kar domačega imenoslovja o kmetijstvu, rokodelstvu, gorništvu, sorodovinstvu itd. ni sam nabral, obetali so mu ga prijazni učenjaki, in hotel je imena te na pr. do 550 sadik ali cvetic, rib, rudnin, tičev itd. pridejati še slovarju v pristavkih. Kjer koli je bilo mogoče, pristavil je tudi latinski izraz. O obsegu in naslovu slovarjevem izvirno piše sam na pr.:

„Dieses Werk enthält den reinen slowenischen Sprachvorrath der Wenden oder Winden in Krain, in der Steyermark, in Kärnten, Triest und Görz, so weit das Auffammeln der Wörter dem Verfasser nur immer möglich war, welches so weit geglückt hat, daß sich über dreißig Tausend deutsche Wörter mit möglichster Annäherung an jene Präcision, die man an Schellers und Adclungs Wörterbüchern zu loben pflegt, in das Windische übersezt darin befinden. Ueberdies sind die deutschen vom Windischen abweichenden Redensarten nebst den verschiedenen Bedeutungen des Wortes durchgängig mitgegeben worden . . .

Warum dieses Wörterbuch mit dem allgemein slawischen Rahmen Slovar, nicht aber mit einem neugeprägten Worte benennt worden, ist der Beweggrund, daß gleichwie andere grammatische Kunstnahmen aus den alten slawischen Grammatiken genommen wurden, man gleichfalls diesen sonst überall, nur bey uns nicht völlig bekannten Ausdruck, des Strebens nach einer unter den slowenischen Mundarten litterarisch erwünschten Verein-

fachung und Annäherung wegen, lieber einführen wollte, zumahl da sein Stammwort slovo in einer freylich nummehr engern Bedeutung allhier noch lebt, und folglich sein Abkömmling leicht wieder aufleben kann. — Warum Slovénski, Windisch? — Weil der Verfasser bemühet war, sein Wort nicht nur aus Krain, sondern auch aus allen benachbarten slowenischen Provinzen zu bereichern, und die sehr unbeträchtlich abweichenden Mundarten derselben zu ihrer eigenthümlichen Einheit zu bringen, vorzüglich aber desswegen, weil hier nicht von der Dertlichkeit, sondern von der Sprache, welche Georg Dalmatin auf dem Titelblatte seiner in dieselbe übersetzten Bibel slovénski jezik nennt, die Rede seyn kann . . .

Laybach den 15. Juny 1813.

Valentin Bodnik.

Slovarjeva oblika naj bi bila taka-le:

Slovar

Nemško-Slovénski-Latinski.

Deutsch - Windisch - Lateinisches

Wörterbuch.

A.

Aal, der, d. i. ein falscher Bruch im Tuche zléma. Ein Fisch, ugor. Inn. Kr. S. die Fische im Anhang . . .

Aas, das, merläd, mertváčina, d. i. Luder, mèrha, cadaver . . .

Ab, d. i. hinab, dōli, deorsum, d. i. weg, proč, ab, de.

den Hut ab! klobuk dōli! odkri se! depone pileum!

Hand ab, roko proč!

auf und ab, gōr in dōli, sursum deorsum.

d. i. hin- und her, sēm ter tje, ultro citroque.

auf und ab, d. i. ungefähr, vèc al manj, plus minusve.

ab dem Wege, iz pōti, de via.

ab den Augen, iz pred oči, e conspectu, ex obtutu.

Greuel ab den Götzen, stud nad maliki . . .

Abba, oče, oča; pater, abba . . .

Abbild, das, posnétik, poobráz; effigies, d. i. Vorbild, predpodoba; imago . . .

Abänderlich, nach allen Bedeutungen des Verbi, prenarédliv, prekōncliv, zatèrliv, sklánjaven.

Abänderung, die, prenarédba; mutatio.

Deklination, sklánjanje, declinatio.

Abarbeiten, glatt machen, obdelujem, obdelam; elaboro, expolio.

d. i. los machen oddelujem, oddélam; auch odtém oder odtném-tmi und tni-éti-él-ét.

die Schuld abarbeiten, izslužam, izslužim dolg; pecuniam debitam penso laborando.

d. i. sich entkräften, zdelujem, zdelam, se, labore frangor.

d. i. abnützen S. Abnützen . . .

Abbitten, prósim za zaméro, oder prosim za odpušanje; deprecor, veniam peto . . .

Abbrechen, I. v. a. 1. durch Brechen absondern; überhaupt, lómim, odlómim, dlz. lómlen, defringo.

2. den Ast entzwey, prelámam, prelómim; prelómlam, prelómim; frango.

3. Blumen, Früchte, tèrgam, odtèrgam und vtèrgam; decarpo.

4. vom Stamme, durch einen Riss, odkrehújem, odkréhnem; céhnem, odcéhnem itd. itd.

C.

IX. Kedar je Kranjska postala spet avstrijska, premení se nekoliko tudi njeno šolstvo, in Vodnik je bil imenovan l. 1813/4 za učitelja zgodovine in zemljepisja; pa mora koj naméstovati v razredih humanitetnih t. j. v sedanjem 5. in 6. več predmetov, prosto podučevati talijanščino, pobirati šolnino itd. —

Obhajali so tedaj zmagoslavje nad Napoleonom, in v ta namen je zložil Vodnik 20) „**Mirov god**,“ 11. dan serpana 1814, pa „**Premagova veseljica**“ 1814, po slovénski, po némški pa prof. Zupančič (>Lied in der Landessprache zum Friedensfeste in Krain am 11. July 1814: a) >Holde Knaben, zarte Mädchen« etc. gedruckt auf die Schleifen der ein Ballet tanzenden Kleinen, u. b) >Die Herrscher haben die wilde Lust« etc. der tanzenden Jünglinge und Mädchen), ki se glasita izvirno:

Mirov god.

Pubiči, punčike
 Pul'te marjéte,
 Zlatice, zvončike,
 Dans mirov je gód!
 Splétajte véncike
 Šmarnice, kokale,
 Krésnice, pojdemo
 Mirívcu naprót!
 Trósili, véncáli
 Gaz Premagávčovo
 Mil'mu porečemo
 Zdrav dôšel Franc bod!
 Tvoje smo cvétice,
 Se ti poklónemo,
 Pónižno prósimo:
 'Smil se sirót!

Premagova veseljica.

Cesarja sta vgnala
 Hud vojskíní krik,
 Francozu pa dala
 Právičen mejnik.
 Mladenče vuhájo
 Kdar stavio mejó;
 Nas plésat ravnajo,
 Nam godce dájó.
 'Spomin bo; kdaj zmóte,
 Kdaj spór je minúl,
 Kdaj mir nam dobróte
 Na zemlo izsúl.
 Plesajmo, pozablén
 Pobèr se prepír,
 Vukajmo, povablén
 Z' nam rajat si mir!

Pod vsaktero podpisan je Vodnik. (cf. Pesme str. 48—51; Pesni str. 32. 33.) — „Proti koncu šolskega leta 1814 zasvetila se je Vodniku nada na nekoliko višo stopinjo dospeti in okolnosti svoje prav po volji si izboljšati. Stolica občne zgodovine na liceji je bila izpraznjena in za njo je prošnjo vložil 29. julija. Sklicuje se v njej poleg drugega na to, da je za Francozov kot ravnatelj in učitelj nesebično skerbel za šolstvo in si prizadeval kolikor mogoče obdržati je pri avstrijskem šolskem načrtu. Na zadnje pravi, da bi dobivši zaželeno mesto brez škode za zgodovinski uk mogel se lotiti trgovcem, obrtnikom in posebno mladim duhovnikom zelo koristnega podučevanja v slovenskem jeziku, in mogel bi drugič potem tudi svoj že davno pričakovani nemško-slovénski slovar na svetlo dati, in tako s tema dvema rečema, ki ste najbolj njegovemu

srcu prirastli, koristiti domovini. Licejsko ravnateljstvo je Vodnika na prvem mestu priporočilo gledé na njegove zasluge, na njegovo zgodovinsko znanje, katero je deloma že v svoji kranjski zgodovini pokazal, in posebno gledé na ponudbo oskrbovati tudi slovenskega jezika stolico, katero bo treba osnovati, „ker le tako bodo začeli izobraženi stanovi se za ta jezik zanimivati in ga kot pripomoček v izobraževanje naroda rabiti.“

Meseca septembra je bil konkurs za vnovič ustanovljeno stolico italijanskega jezika z letno plačo 300 gold., in edini Vodnik se ga je udeležil. Vsled tu pokazanega znanja ga je licejsko ravnateljstvo živo priporočilo za to mesto. Tako je upál Vodnik, da če mu spodleti pri zgodovinski stolici, mu bode vsaj italijanska izdatno izboljšala položaj.

Ali nenadoma se mu vse lepe nade poderejo. Organizujoča pridvorna komisija je vse, kar je bilo dozdej po odhodu Francozov v Iliriji ustanovljenega, začasne določbe smatrala in pripravljala spremembe. 18. marca 1815 pride ravnateljstvu usodni ukaz: cesar je zapovedal, da se naj profesorja Vodnik in Pesenegger ali po veljavnih postavah v pokoj deneta, ako nista več zmožna za službo, ali naj ju za kako službo izven Ilirije, kjer ne bi imela nič opraviti z odgojevanjem mladine, nasvetujejo; zato da naj se primerna izjava zahteva od njiju. O vzroku te nepričakovane spremembe nobena listina nima besedice.“ (cf. Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije, po listinah in pismih shranjenih v njenem arhivu, v Jahresb. d. Obergymn. Laib. 1875. prof. M. Pleteršnik.)

Milo je potem bráti, kako so ubogega Vodnika sedaj v službe postavljali pa spet odstavljali, hvalili pa spet žalili, rabili pa ne plačevali itd. — Tako je na pr. za talijansko stolico l. 1815 drugič, in l. 1816 tretjič naredil konkurs, pa je — dasi za-njo priporočan — ni mogel dobiti stanovitno. — Sredi leta 1815 je prosil, naj mu dajo vsaj toliko pokojnine, da bo mogel živeti in svoj nemško-slovénski slovar izdati. — Od l. 1806 je slovénil Vodnik cesarske nemške ukaze in deželnega vladarstva razglase in razpise (Patente, Currenden, Circulare itd.) predstavljaj v „deželni jezik“ ter je dobival za to kar kranjski tolmač (als krainerischer Translator) 100 gld. na leto. To sitno in časih prav težavno delo so mu milostno pustili tudi poslednje leta. L. 1817 je poslovenil 32 takih ukazov in razglasov in poprosil, naj mu deželno vladarstvo za to delo, „s katerim sem si, kakor sam najbolj čutim, velikrat hudo ubijal glavo“, nakloni dobrotno nagrado, in — dali so mu 60 gld. V tej prošnji je podpisan Vodnik „Provisorischer Prof. der It. Sprache am Lyceum“, ker to so mu bili dovolili, da je podučevati smel laščino, vendar le začasno kot naméstitnik. (cf. Jezičnik IX. str. 5, 6.)

V tej potrebi je delal, kjer je mogel, da si je kaj prislužil in polajševal svoj revni stan. Tedaj je poslovenil 21) **Babištvo** ali Porod-

ničarski Vuk za Babice. Pisal dr. Janez Matošek ces. kr. vučenik poročničarstva na visoki šoli, ino zdravnik v poročnišu. V Ljub-lani 1818. 8^l str. 247. Natiskal za vtrošik pisavčov, Jožep Skarbina bukvočis, ima na prodaj pisavic.

Predgovor se bere takole: „Pogrešali smo, jez in moje vučenke, dobroga berila od poročniških navukov. Postavljen vučenik navuka poročniškiga sim si vse prizadeval vstreči volji naših velcih oblasti, de našim babicam naj dam v roke poročničarsko berilo. Jez slovenščino znam od mladiga, pa le Česko, tukajšnih slovincov zreke pa spervič zadosti znal ne sim; tedaj silna potreba babicam koristnih bukev me je primorala pa Nemško spisati tole berilo, in tolmača jiskati. Dali so mi se pregovoriti gospod vučenik Balant Vodnik znani slovenčan, de so mojo Nemško ino Česko besedo tolmačiti se lotili. Zgol samoč po njih se je zgodilo, de v devetnajstimu veku pride na dan Poročniča v pokmetški Krajnšini, za katero oni so vsi živičino vneti.

Krajnšina bogata je; bogata ino čista na kmetih; pa kmalo bode še v mestu, sej po predmestih je vže od nekda. Imena poročničarskih stvari so vzeta iz vust naših babic, mater ino vučenih zdravnikov; ne sva si jih iz persta sesala, to de znana so samim tem, ki v teh rečeh imajo kaj opraviti.

Besedo sva stavila tako, kakor se je zdelo, de naše babice nama bodo narlaglej pravo misel vjemale; bravka naj veda, de ne besedica, ne besedna verstica ne brez nič je raven tako in takole stavljena; pazno naj bere, vuma naj jiše, naj ne vstavi se, dokler mu ne pride do dna. Nekterih navukov sim po verhu zadeval, kateri so mervico višji nad ba-bičnim vumam, pa vedajo naj, de sim hotel našo zreko bogatejšati, in pa po deželskim zdravnikom kakšin vuk memogredoč jim migniti. Imena, kar se jih po našmu Kraljestvu povsod enako ne zrekovala, ki ne so vsim znana; tudi imena vnovič keršena, so posebej spisana, ino po Nemško tolmačena. De med novmi roji bi nič ne bilo spačka, ne hčem terditi, pa kerstiti je bilo treba rojenčika, mu dati ime, tsevede narbol njemu spristniga. Prašaš: sta le svoj dotecklej dosegla? — I taka je le! svojo moč sva skusila; kdor pa gorši zna naj mahne jo le; snutik sva navlekla, naj le derzno kdor hoče zaloči kaj bolšiga; sej ne sva vsega do konca dognala.“

Pod tim predgovorom, pisanim „Na visoki šoli v Ljublani maliga travna 1818“ natisnjen je sicer „Pisavic“; beseda slovenska pa je — Vodnikova. V njej se vidi, kako je v smislu Ravnikačevem (Zgodbe sv. pisma 1815.) trebil in bogatil „pokmetško Krajnšino“ tudi Vodnik, o katerem M. Čop (Šafačik. Gesch. d. südslaw. Lit. I. 32) piše: »Seit den letzten neunziger Jahren des vorigen Jahrhunderts wurde er als der vorzüglichste krainische Schriftsteller betrachtet, als der Mann, von dem für die krainische

Sprache und Literatur am meisten, oder vielmehr alles zu erwarten wäre. Vollends nach Kopitars Entfernung nach Wien stand Vodnik allein da, und war der einzige Gelehrte, zu dem man in dieser Hinsicht Zutrauen hatte. — Prav Vodnik je bil menda, kteri je v „Laibacher Wochenblatt 1817, 4.“ sicer brez imena o tem, kako naj se čisti in lika slovenščina, dal bil „Ein Wort an Freunde der Sprachkunde“ (Eingesandt von einem krainerischen Philologen), kjer pravi na pr.:

»Jedermann wünscht, dass man seine Sprache ja nur in der Mundart seines Landesbezirkes in Büchern schreiben möchte. Die Erfüllung dieses Wunsches ist unmöglich, da es Legionen verschiedener Mundarten in einer jeden lebenden Sprache gibt; daher lasst uns einen billigen Vergleich treffen, und annehmbare Capitulations-Punkte vorschlagen. — Den einen und ersten Punct geben die Griechen und Lateiner an: sie wollen nicht Barbarismen begehen; folglich vermeide man sie in jeder Sprache.. — Ein zweyter Punct..: ein jeder Scribent besitze sein Recht in seiner örtlichen Mundart zu schreiben. Auf diesem Wege werden wir Originale erhalten, die Sprache bereichern, sie ausbilden, und bey uncultivirten Dialecten die künftige Zeit der Sichtung hoffnungsvoll erwarten. — Mein dritter Punct..: dass der Ausdruck derjenigen Mundart überhaupt gelten soll, welche den ächtesten und treffendsten besitzt. Dieser Punct beschränkt zwar jedoch nur die Zügellosigkeit, kommt aber allen im Einzelnen zu Gunsten.. Ich erkläre ihn durch Beyspiele.... Schreiber dessen hat sich seit jeher zum Gesetze gemacht, und es niemahls gebrochen — er wolle handeln, nicht schreyen; schreiben, nicht Geschrey machen; forschen, sich selbst verbessern, nicht lärmern« etc..

Kdo ne vidi v teh besedah Vodnika samega? — Prav res je: „Dolgo so pisarili slovenščino po nemški t. j. v tujem, nemškem duhu. V sedanjem veku še le je to napako poravnal — Ravnikar, slovenščino djal na pravo kopito — Kopitar, vsem svojim naslednikom o slovenski pisavi dal gotove vodila — Vodnik. In sram ga bodi zdaj vsacega, kteri slovenski piše tako, da mora človek misliti po nemški, ako ga hoče razumeti po slovénski!“ (Jezičnik V, 48.)

X. In žverglal bom, dokler se mi ta piščal iz drina ne razkolje, je prerokoval Vodnik sam sebi l. 1781 v prošnji na Kranjsko Modrino; razklala se mu je nagloma l. 1815, in to silovito, kadar je dejan bil profesor v pokoj! — »Nach der Wiedereroberung der illyrischen Provinzen wurden Vodniks Verhältnisse getrübt . . . Nichts desto weniger gab er auch in dieser schwierigen Lage seine begonnene Unternehmung nicht ganz auf, erheiterte sich daneben mit Dichtkunst und beschäftigte sich zugleich mit der Entzifferung aller im Umfange Krains sich vorfindenden römischen Denksteine« .. piše M. Čop. — Pri tem preiskovanji mu je pomagal učeni Francoz St. M. Siauve, družnik keltiške akademije v Parizu. — Da je Vodnik v tem času veljal za izvedenca v starinstvu, priča to, da je dobil 14. julija 1818 po deželnem poglavarstvu nalog, preiskati mosaik, kateri se je bil našel pri prenarejanji kapucinskega terga.

Vodnik je že tedaj, ko je postal bil učitelj zemljepisja in zgodovine,

in vzlasti, kedar je spisoval domačo povéstnico, jel potovati po slovenski deželi od kraja do kraja ter preiskovati stare spomenike, in nekaj jih je opisal že v omenjeni knjigi. Posebno pa je s starinoslovjem bavil se sedaj na starost v pokoju, in delo njegovo se nahaja pod naslovom: 22) *Römische Denkmähler in Illyrien* v „Laibacher Wochenblatt zum Nutzen u. Vergnügen 1818“ po razdelkih: a) „In Laibach; b) Im Felde bei Laibach; c) An den Ufern der Save“ v Nro. 11. 12. 14. 21. 23. 25. 26. 29. 30. 34. 37. 38. 39. 43... — Pričel je to razlaganje z besedami:

„Dem verehrten Publikum gibt Professor Vodnik über die in Laibach zu Tage geförderten römischen Denkmähler einige Nachrichten und nimmt sich vor dieselben über alle Denkmähler in ganz Illyrien fortzusetzen;“ — in vredništvo spremlja to naznanilo z naslednjo opazko: Vodnik — »dieser ehrwürdige, unermüdete Slavist, Alterthumsforscher und Historiker Krains; — dafür ihm jeder biedersinnige Geschichtsfreund im Inn- und Auslande vielen Dank wissen wird, besonders da es derley Männer wenige, derley Arbeit in Krain aber ungemein viel gibt.« — Opisoval je Vodnik rimske spomenike po Ljubljani in okrog Ljubljane strogo znanstveno brez kacih dovtipnih opazek, ktere je prav rad delal; kar v §. 29 št. 43 pri spomeniku v Lescah nenadoma, kakor za slovó — ali labud nico — spregovori, kar je popéval v osodni Iliriji oživljeni svoji, takole:

Hier bemerke ich, dass der Name Ribulo in der römischen Sprache barbarisch, das ist, ausser griechisch u. lateinisch klingt; in der Slavischen hat er eine Bedeutung. — Wie unvermuthet kommst du hier mit deinen Slaven angestochen? — wird mich Jemand fragen. — So, weil ich keinen vernünftigen, keinen in der Geschichte gegründeten Anlass finde die Hauptländer der heutigen grossen Nationen mit anderen nunmehr völlig verschwundenen Urvölkern zu bepflanzen, und nachher aus der Ferne durch andere ganz neue anbauen zu lassen. Die Cimbern u. Teutonen bauten ihr Deutschland, und bauen es noch; die Oenotrer u. Italer ihr Italien ebenfalls seit jeher, die Hellenen u. Pelasger ihr Griechenland, und so die Sarmaten u. Scythen u. Illyrier ihre den schreibenden Griechen und Römern einst unbekannten unermesslichen Wohnsitze. Rom reitzte sie, die Deutschen u. Slaven, war ihnen lange an Waffen überlegen, und endlich erfuhr es, in was für mächtige Nester es gestochen habe, um welche es unbekümmert gewesen war, woher sie wären, was sie seyen, was für ein gemeinschaftliches Interesse sie für ihre gegenseitige Erhaltung belebte und zur Gegenwehr verband. Allmählig wurden die einheimischen Namen der Völker bekannt, die sich am Ende bey uns nur in Deutsche und Slaven aufklärten, welche letztere der Deutsche Winden, Viniden, Wenden, Wandalen nannte und welche schon frühzeitig ihre Vindonissa, Vindelizien, Vindobona u. s. w. hatten. Die in den Zeiten der sogenannten Völkerwanderung wandernden Völker

waren Eroberer, wollten Befehlen u. Geniessen, nicht das Land bauen, daher liessen sie die arbeitende Gattung Menschen als gehorchende und Genuss erzeugende Geschöpfe fortbestehen, sie vertilgten kein Urvolk. So handelten schon vorher auch die Römer: nur die, welche Waffen führten, wurden bis zu ihrer Unterwerfung bekriegt, u. allenfalls getödtet; das gemeine Volk blieb bei seinem Daseyn. Die meisten Nahmen der Völker in der alten Geschichte sind schwankend, relativ, unbeständig; daher verschwinden sie aus der Geschichte, aber das darunten verstandene Volk bleibt. Dacien war ursprünglich ein Slawisches Land, denn die Wallachische Sprache (die Rumugnische) ist halb slavisch, halb lateinisch; folglich Getä waren Slaven, eine Erscheinung, welche ich Geschichtsforschern wohl zu beherzigen empfehle. Germania Magna u. Teutonia sind keine vollkommene Synonyma. Wir Illyrier sind neulich keine Franken gewesen, u. wären es auch nicht geworden seyn, obwohl sogar aus dem gemeinsten Volke viele französisch sprechen erlernt hätten, wenn wir unter französischer Bothmässigkeit geblieben wären. Wir waren und blieben Slowenen. Wenn also in dem Illyricum, Vindelicien, Noricum, Pannonien u. andern Cisdanubianischen Ländern unrömische, undeutsche Nahmen vorkommen, so folgere ich, dass man dieselben in der slowenischen Sprache zu suchen eine Ursache von Haus aus habe, und den Ribulo unter den Slaven finden dürfte. (Die Fortsetzung folgt.)

To so poslednje besede, ki jih je Vodnik dal na svetlo; znamenita — prav res — labudnica njegova. — V št. 52 napoveduje sicer vredništvo, da „Laib. Wochenblatt“ imenoval se bode v prihodnjem letu „Illyrisches Blatt“ in da se vanj sprejemalo bode vse, kar koli je v zadevi z Ilirijo, in vabeč pisatelje pravi: »Der unermüdete Veteran der vaterländischen Alterthumskunde, Hr. Prof. Vodnig möge jüngeren Talenten hierin zum Muster dienen«; toda že v 4. listu l. 1819 prinese „Illyrisches Blatt“ namesti njegovega nadaljevanja o rimskih spominkih le njegov „Nekrolog“ z naslednjim začetkom in sveršetkom:

„Krain hat einen schätzbaren Gelehrten und Schriftsteller verloren: Am 8. Jänner 1819 gegen zehn Uhr des Abends starb Valentin Vodnik, Priester und provisor. Professor der italienischen Sprache plötzlich am Schlagflusse im 63. Jahre seines Lebens.“

Als Mensch und Priester wurde Vodnik ob seiner Frömmigkeit, Bescheidenheit, Dienstfertigkeit und seines munteren Wesens allgemein geachtet und von denen, die ihn näher kannten, herzlich geliebt.“

Vmes v „Nekrologu“ prof. Richter, kateri ga je sostavil v naglici, češ, da hoče Vodnika opisati bolje, kedar dojde mu potrebnih poročil, pripoveduje nekoliko o življenji in delovanji njegovem in o vzajemnosti, v kateri so z njim bili na pr. P. Marko, Damascen, Japel, Kumerdej, bar.

Zois, Siauve, in v l. 8 priobčuje iz zapuščine njegove spomenik iz Vidma poleg Save proseč, naj kateri domoljubov nadaljuje, kar je hvalno pričel, a do konca dognati ni mogel — Vodnik.

XI. Kar je Vodnik premogel in kar si je bil napisal, prodalo se je na javni dražbi po smerti njegovi. Izmed vse ostaline nam najimenitniše je dvojce: a) Spévník ali Pesmarica t. j. pesmi, kar jih je bil ali sam zložil ali izmed naroda si zapisal ali poslovenil iz drugih jezikov, in b) Slovar. — Rokopis s pesmami ali a) Spévník kupil je tedanji licealni knjižničar Matija Kalister; za njim ga je dobil Mihael Kastelic. — Vodnik je pesmi svoje pilil, prenařeval, popravljal, prepisoval nekatere po dva-, tri-, tudi štirikrat, in spolnoval po trikrat Horacijev nauk: „Nonum prematur in annum!“ — Pa tudi Kastelic jih dolgo ni mogel pripraviti na svetlobo. L. 1830 jame po M. Čopu spodbujen vrédovati „Krajsko Čbelico“ in vanjo sprejemati i pesmi Vodnikove. Po njej priobči v II. bukv. l. 1831 pervikrat pomenljivi, sedaj obče znani Vodnikov „Moj spominik“ (str. 3. 4) in „Vinske Mušice“ (str. 5. 6). — V III. bukv. l. 1832 se nahaja: „Milica“ (str. 4—6.) in „Pésem od Ravbarja“ (str. 70—77), kakor jo je r. Vodnik zapisal. — V IV. l. 1833 so ponatisnjene „Iskrice“ preslovenjene iz Laškiga (str. 75—77) pa „Anakreonta“, greškiga pevca nekatere pesmi po slovensko, t. s. 1) Gosli; 2) Ženska moč; 3) Sreberni kozarec; 4) Vsi pijejo radi; 5) Lastovka (str. 78—82), in „Balade ino Pesmi“ med krajskim ljudstvom péte, od r. V. Vodnika zapisane, in sicer: 1) Voznik; 2) Samče; 3) Kralj Matjaž (str. 83—94). — V V. l. 1848: Ilirija oživljena (str. 3—6). — Vredoval je tudi pesmi Vodnikove ter jih vredil do l. 1839, toda samo v rokopisu, v katerem se zna roka (pisava) petéra, z nemškim predgovorom, kjer pravi: „Mancherlei Rücksichten und widrige Zeitumstände haben die Herausgabe dieser Gedichte so lange verzögert.“ —

Česar pa M. Kastelic ni mogel, to stori Andrej Smole (r. 1800, u. 1840), kateri v Gajici dá na svetlo: „Pesme Valentina Vodnika“. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik. 1840. m. 8¹. str. 131. — V tej zbirki, ktera je dokaj razširjena med narod slovenski, nahajajo se: »Na moje rojake; Zadovolni Krajnc; Novo leto; Versàc; Narviši snežnik za Triglavam; Pravlica; Kós inu Sušic; Sraka inu Mlade; Némški in krajski kojn; Petelinčika; Plesár; Star pevic ne boj se peti; Môj spominik; Bohinska Bistrica; Vinske Mušice; Samčè; Milica milena; Cvétje; Iskrice preslovenjéne iz Laškiga; Napis na Lubl. Nov. od l. 1802; Mirov god; Premagova veseljica; Na sebe; Predgovor za Lubl. Nov. 1797,—1798, 1799; Novo leto 1799—1802; Vošenje noviga leta; Napis na Knobelneve Pesme; Napisi za mesce 1796 in 1797. — Pesmi za Brambovce v l. 1809. Predgovor. Pesem brambovska; Molitva brambovska; Perséga; Estrajh za vsè; Brambovska dobra volja. — Anakreonta... nekatere pesni: Gosli; Ženska moč; Ljubezen pobeč; Slabic; Golobica; Neznana vojska; Sreberin kozarec; Vsi pijejo radi; Ljubezen

sužinj; Lastavca; Pomladi; Ljubezen pičen; Skeržák; Ljubeznove pšice. — Popisovanje Krajnske dežele (iz pratike 1795.). — V. Vodnikovo življenje (iz pratike l. 1795.). —

Po tej zbirki Smoletovi so mlajši Slovenci še le prav spoznavati jeli Vodnika, in mnoge njegove pesmi slovenskemu narodu zložene so postale res narodne. — Potem so ponatisnile sim ter tje ktero Vodnikovo Novice; na pr. l. 1844: Zadovolni Krajnc; Brambovska dobra volja; l. 1845; Nemški in krajnski konj itd. — L. 1848 pride „Ilirija oživljena“ pervikrat tudi po latinski na dan po Sloveniji l. 5. — L. 1854 priobči Bleiweisov Koledarčik slovenski str. 32 „Jeklenice.“ — Zg. Danica prinese l. 1858 št. 3 slovečo „Dies irae“, kakor je Vodnik jo poslovenil: „Dan poslédni pride sila, — Zemlja v prah se bo zvalila, — Priča David in Šembila itd. (cf. Janežič Cvetn. slov. slovesn.). — Nekaj manjših prinese tudi Vodnikov Spomenik l. 1859, vzlasti v P. Hicingerjevem sestavku: „Pregled Vodnikovih pesem“, kjer je po krajšem izdelku pervikrat natisnjena njegova „Ilirija zveličana.“ —

Čim bolj so tako spoznavali Vodnika Slovenci, tém bolj so zahtevali, naj se vendar pesmi njegove spravijo skupaj na dan. L. 1868 pridobi si na javni dražbi po Kastelicu omenjeni rokopis Matica Slovenska, in po njej se prikažejo na svetlo: „**Vodnikove Pesni.**“ Uredil France Levstik. Izdala in založila Matica Slovenska. 1869. Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani. 8ⁱ str. 146. — V zbirki tej se nahajajo nekatere pervikrat natisnjene ali po rokopisu nekoliko prenarejene v razdelku I: Različne pesni (na pr. Dramilo svojih rojakov; Ilirija oživljena, Illyria rediviva, Ilirija zveličana po daljšem izdelku; Mile mileni; Nelsonu; Veselje o dobitvi Mantove 1799; Leto 1814; Združenci 1813. do 1815. leta; Šole spet estrajške; Zahvala Petra Malega; Koprivniška cerkev; Napis Knobljevim pesmim itd.) — II. Basni. — III. Pesni iz Pisanic. — IV. Uganke. — V. Pesni, zložene po narodnih (Tekica; Ribič; Slavček; Miška). — VI. Pesni preložene (Anakreonta; Dies irae; Iskrice; Otožnemu vina; Petelinček; Pesen na cesarjev god; Uk estrajških vojakov 1813). — VII. Pesni brambovske v letu 1809 (Napitek). — VIII. Narodne pesni nabrane (Pegam in Lambergar; Ravbar; Nevesta kralja Matijaža; Lovec; Brašno; Mladenich samec; Voznik. — Kratke in poskočne.) — Rokopis, po katerem je vravnana ta zbirka, se hrani v Matici, ktera za obliko ni prevzela odgovornosti. Kar je v Smoletovi na koncu v opombi, „de so Vodnikove pesmi ino druge pisarije tukaj ravno tako natisnjene kakor jih je on zapisal. Nič se ni prenaresnilo, nič popravilo“ — se o tej, žalibože! ne more reči. —

Rokopis b) Slovar (Nemško-Slovénsko-Latinski) je kupil iskreni Matej Ravnikar, tedaj voditelj modroslovnim šolam, ter izročil ga prof.

Fr. Metelku, češ, naj spravi o priliki ga na svetlobo. Toda imel je s Spévníkom skoro enako osodo Slovar. L. 1848 ga prepustí Metelko tedanjemu Slovenskemu Društvu, a tudi to ga ni moglo doveršiti. Ob novem l. 1854 nese dr. Janez Bleiweis svoj „Koledarčik Slovenski“ prevzvišenemu knezu Antonu Alojziju Wolfu, in v razgovoru o V. Vodniku, čegar podoba z opisanim zaslužnim življenjem njegovim se nahaja v dotičnem koledarčku, pridobi kneza, da sklene na svoje stroške nekdanjega svojega učitelja slovar primerno pomnožen v nemškem in slovenskem delu dati na dan, kar je Bleiweis naznanil Slovencem koj v I. listu str. 4. v naslednjih besedah:

»Kaj veselo novico za novo leto zamorejo »Novice« povedati bravcem svojim, da namreč naš milostljivi gg. knezoškof so blagosérčno obljubili pripomoči, da pride toliko zaželeni slovenski besednjak Vodnikov na dan. Pomnoženo je veliko vredno in trudapolno Vodnikovo delo z mnogim lepim blagom, ki so mu ga pretekla leta dodali izverstni jezikoslovci vsih slov. okrajín, — ali prelepi zaklad je ležal brez koristi za občinstvo, ker ni ga bilo rešitelja, ki bi mu bil pomagal na dan. Hvala Bogu! presvitli naš knezoškof, ki se si postavili že marsikter veličansk spominek blagosérčnosti svoje v domovini naši, hočejo tudi rešitelj biti krasnemu delu, ki zdihuje že toliko let po belem dnevu. Modri gospod, živo spoznavši, da v omiko in povzdigo vsacega jezika je dober in potrebam časa dostojen besednjak prva potreba, želijo resno, da pride to delo kmalo na dan, in da bi se ne odlašalo iz strahu, da ni popolnoma, ker noben besednjak ne more doveršen biti. Domerodci! kaj ne, da je to vesela novica za novo leto! Slava presvitlemu knezu!«

Po nasvétovanji dr. Bleiweisovem je prevzel vredništvo v I. delu verli Matej Cigale, in po njegovem neutrudnem spisovanji je prišel s primernim predgovorom, v katerem se pojasnuje zgodovina in osnova slovarjeva, na svetlo: Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Herausgegeben auf Kosten des Hochw. H. Fürstbischofes von Laibach Anton Alois Wolf. Erster Theil. A—L. Vorw. XIII. 8°. S. 1—984. Zweiter Theil M—Z. S. 985—2012. Laibach. 1860. J. Blasnik. — V predgovoru so brati tudi te-le besede: »Leider sollte es dem hohen Mäcen nicht beschieden sein, die Beendigung des Werkes zu erleben, welches Er in der edelsinnigen, durch die denkwürdigen Worte Seines Testamentes bezeichneten Absicht, »die eines deutsch-slovenischen und slovenisch-deutschen Wörterbuchs sehnlichst harrenden Landsleute zu erfreuen«, begründet hat.« — Dozdéva se mi, da imá tudi „Slovénsko-Némški del“ osodo Vodnikovo, kajti do danes ga Slovenci še zastonj pričakujejo. Kaj poreče povéstnica, sodnica svétova, in kaj — sodba božja?!

Druge književne ostaline Vodnikove je nekaj prikazalo se na dan v Illyrisch. Bl. na pr. l. 1844 itd.; nekaj v Mitth. d. hist. Vereins na pr. l. 1848: Itinerarium 1808—1818; l. 1864: Vodnikiana „Münzbeschreibung“ etc.; l. 1861: Zwei Briefe Dobrowsky's an Vodnik 1806—1808 (popravi str. 33 O. Marko P. nam. 1804 in 1806); Zvon l. 1870: Pogo-vori iz Lukijana I. II. III. (Priobčil Fr. Levstik) itd. —

XI. Sicer je Vodnik naj lepši spominek postavil si sam, kar je povel pomenljivo tudi si sam na pr.:

Ne hčere ne sina Dovolj je spomina:
Po meni ne bo, Me pesmi pojo. —

Vendar so postavili spominek iz kamna mu tudi rojaki, kateri z omenjenimi lastnimi besedami Vodnikovimi stojí na grobu še sedaj s pristavkom: „Postavili 1819, popravili 1839 prijetli.“ — Pa tudi književnih spominkov so prijatelji, učenci in nasledniki postavili mu dokaj v slovstvu slovenskem nekaj v vezani nekaj v prosti besedi.

Pervi je Bl. Potočnik priobčil v Krajski Čbelici I. kratko pesmico

Vodniku per Savici l. 1829:

Mojstra pevcov si učila —
V grobu glas njegov molčí —
Ga, Savica! boš slavila,
Njemu naj tvoj grom doní.

Nato je dr. Fr. Prešern v Kr. Čb. III. med „Seršeni“ svojimi „Mojstru pevcov“ zapel jo sicer:

Preblečen sim minišič bil,
In rad sim pel, še raji píł; —

vendar je on prvi l. 1845 v Novicah št. 3. zložil mu tolikanj pomenljivo:

V spominj Valentina Vodnika.

V Arabje pušavi	In miro nabéra
Se tičik rodi;	Netruden vse dni,
V odljudni gošavi	Se vbada, se vpéra,
Sam za-se živí.	Za smert le skerbí.
So zvezde sestrice,	Germado 'z njih dela
Mu mesic je brat;	Perlétén samče,
Ni dano mu tice	Ko pride smert bela,
Si ljubico zbrat'.	Na nji se sožge.
Zanj družba ne mara,	Vun plane z plamena,
In on ne za njó;	Z svetlobo obdan,
V samoti se stara,	Slovec'ga imena
Mu leta tekó.	Tič Fenis na dan.
Nar slajši dišave,	Tak pevic se trudi,
Ki zánje sam vé,	Samoten živí,
Nar zlahtniši trave,	Se v slavi, ki zgrudi
Kadila dragé.	Ga smert, prerodí. —

Kakor v Čbelici omenja Vodnika dr. J. Zupan v svojih pesmicah o bar. Sig. Zoisu; tako se ga spominja v svojem glosarju po geslih njegovih tudi J. Koseski. Za Prešernom so preslavljali Vodnika mlajši pesniki slovenski zapored, na pr. M. Vilhar in Fr. Cegnar l. 1849; v

Koledi za novo leto 1855 Znojemski ali P. Hitzinger; l. 1858 J. Virk pa dr. Lovro Toman; l. 1859 A. Praprotnik; l. 1861 Gr. Krek; l. 1862 A. Umek Okiški: „Pevce Buditelj“; l. 1863 „Slovenija oživiljena“ — Vodnik, Cojz, Linhart — zložil J. Bilc; l. 1866. 1871 „Slovenija Vodniku“ in l. 1872: Na Koprivniku — Vodnik, Cojz, Majda — zložila Lujiza Pesjakova itd. itd.

Kar si je Vodnik sam prerokoval, in kar mu je Prešern popeval, da se Fenis — pesnik — v slavi prerodí; zgodilo se je o stoletnici rojstva njegovega, in k temu pripomogla sta poleg dr. J. Bleiweisa največ dr. L. Toman pa dr. E. H. Costa.

Pervi je sicer opisal bil Vodnika bistrourni M. Čop v „Illyr. Bl.“ 1828 in v „P. J. Šafařík's Gesch. d. südsl. Lit. I. 1864.“ O njem pisala je Carniolia 1838; povedale so marsikaj Novice; gl. 1843 št. 35, 36: „Vodnikovo življenje“ opisal Danecki (J. Kosmač); Vedež l. 1848 št. 20—23 Navratil; Drobtince l. 1849 M. Majar; Ljublj. Časnik l. 1850 J. Terdina; Slov. Bčela l. 1853 J. Valjavec; Pregled slov. slovstva 1854 A. Janežič; Bleiweisov Koledartik l. 1854 Dragotin Dežman; Ruska Beseda 1857—59 in Oesterr. Revue V. Klun; Česki Museum l. 1832—1834, 1863; Naučni Slovník in Pregled slov. literature 1863 J. Macun itd. itd. — Posebno na tanko se opisuje Vodnik l. 1858 po Novicah in vzlasti v „Vodnikov Spomenik“, na svetlo dal dr. E. H. Costa 1859 4°. XI. str. 268, kjer so raznoverstni spisi nemški in slovenski o Vodnikovem življenji in o značajnosti in o dobi njegovi, ter mnoge pesmi Vodniku v spominj in na hvalo itd. itd. —

„Kakor žvergoli v domačem logu slavul pesmice sladke, tako je naš rajni Vodnik svoje pesme prav po domače prvi pel, in je s svojim čednim petjem mnogo mladih pesnikov vnel, pisal je A. Slomšek v Drobt. l. 1862. Vse je Vodnika rado poslušalo od Soče do Mure, ob Savi in Dravi so se Vodnikove pesme popevale in ogrevale dobrovoljne Slovence. Bila je doba Vodnikova našega slovstva lepa spomlád, blagi Vodnik pa njeno solnce. Vbožček je rajni Vodnik živel, vbožec je vmerl, kakor je večidel pevcov osoda, alj njegov lep spomin po vsi slovenski zemlji sloví, kakor si ga je starček sam po svoje prav živo napisal itd. — In za stoletnico njegovega rojstva v zahvalni spomin (gl. Spomenik str. 211) mu je zapel Slomšek na pr.:

Ti svetla zvezda, Vodnik moj,
Si dalč pred menó hodil,
Pa bil sim zvest učenec tvoj,
Ker s' me prijazno vodil.
Prav po domače si nam pel,
In si tud' moje serce vnel,
Naj po domače poje,
In drami brate svoje ...

Kraljestvo nama bilo ni
Bogastvo tega sveta;
Slovenš'na bliša in časti
Slovencom na obeta.
Zaupam pa, de bođeva
V nebesih večno združena
Slovenca prav vesela
S Slovenci slavo pela.

Najbolje pa, kratko in krepko, je opisal našega prvega Vodnika v premnogh obzirih naš drugi Vodnik, dr. J. Bleiweis l. 1868 o njegovem godu v sledečem slavnostnem govoru (cf. Novic. str. 46. 47):

„Po sporočilu odbora čitalničinega došla mi je častna naloga, da s prologom vpeljem slovesno nocojšno „besedo“, ktere namen je, da hvaležnega srca čestitamo duševnemu očetu naroda našega — Vodniku — ob rojstnem njegovem dnevu.

Ravno 110 let je danes — slavna gospôda! — kar se nam je rodil Vodnik naš. Od tistihmal pa, kar smo 1858. leta obhajali stoletnico njegovo, stavi čitalnica naša spomin ta v prvo vrsto slovesnosti svojih, in sestrice njene — druge čitalnice po zemlji slovenski — nas hvalevredno posnemajo v tem obhajilu.

Ako nam kdo vprašanje stavi: kako to, da narod naš ravno Vodnika slavi tako posebno nenavadno, lahko mu damo odgovor ta: da hvaležnost naroda slovenskega do njega je neizmerna, kakor so neizmerne zasluge njegove za narod naš.

Neopravičeno bi bilo hvalisanje, ako bi kdo trdil, da Vodnik je najizvrstnejši pesnik naš, da je najbolji slovničar, najbolji zgodovinar itd. in da nimamo odličnejših pesnikov, slovničarjev, povestničarjev itd. — Ne to, kar imenujemo specijalno izvrstnost v tej ali uni stroki, ne to je, kar Vodniku daje vrednost toliko, — marveč to je, Vodnik sam je bil korenjak za deset družih, da je delal sam za deset družih izvrstnih, in to vse iz lastne moči, iz čiste ljubezni do naroda svojega, in ob časih taci, ko je še debela mēgla nemilega tujstva ležala nad zemljo našo.

Vélikí misijonar omike in rodoljubja bil je Vodnik domovini svoji, za ktero je živel, trpel, umrl.

Kdo gospôda moja! je prvi nam čistil jezik, dajal sosedu nazaj, kar je najetega v njem? Kdo je prvi svetu pokazal bogastvo, sladkost, krepost jezika slovenskega? — Vodnik!

Kdo nam je prepeval pesmi tako v narodovem duhu, kakor Vodnik!

Kdo je že v preteklem stoletji, ko so še po vsem svetu časniki bili bele vrane, izdajal slovenski časnik? — Vodnik!

Vodnik je bil, ki je prvi nam začel izdelavati vélikí slovár.

Vodnik je bil, ki je spisal povestnico naše domovine, ktere še dosihmal nikdo ni prekosil.

Vodnik je spisal slovensko gramatiko, kršanski nauk za šole in je bil marljiv pripomočnik pri prestavljanji pisma svetega.

Vladi je stregel s tem, da je bil translator uradnih razglasov.

In tudi kmeta ni pozabil, kteremu je v „vélikí pratiki“ svoji podajal gospodarske nauke, pa tudi gospodinj naših ne, — poslovenil jim

je „kuharske bukve“, in prof. Matošek je v slovenski jezik prestavil „bukve za babice“.

Vodnik je bil mineralog, arheolog, numismatik, profesor mnogih nauk, ravnatelj treh učilnic, — znal je zraven maternega svojega jezika več drugih slovanskih narečij in vrh tega še 6 drugih jezikov.

Človeku se v glavi vrti, ako vidi kaj je delal in stvaril na polji tolikostranskem. Če vé kdo — in tudi pri drugem narodu — za enacega možá, naj reče: kdo da je!

In ta izvrstni naš rojak ni bil sin mogočnih, bogatih starišev; rodil se je v borni bajtici na kmetih; šel je v šolo v prtenih hlačah; 17 let star postal je menišek frančiškan in mašnik, dokler ga ni čez 9 let škof Herberstein oprostil samostanskih zidov njegovemu duhu pretesnih in ga poslal za kaplana na deželo, kjer se je s pripomočjo dveh preblagih naših Zoisov začela razvijati delavnost njegova. —

Ker pa človek izvrstne možé rad tudi pozná po osebi, značaji, vedenji v družnem življenji itd., naj dodam še nekoliko besedi o tem.

Vodnik, mož srednje pa krepke postave, bil je priljuden, pohleven, pobožen pa rad vesel; marsiktero okroglo nam je zapel. Rodoljub z dušo in telesom, pa je tudi milo potožil, ko je videl, kakor v pravlici svoji pravi, kako se „nemškemu konju trikrat na dan oves ponuja, kranjsko paro pa po glavi tepó“.

Če tudi se je natolcevan po hudobnih jezicih vladi zeló zameril, da je zapel „Ilirijo oživljeno“ v prevelikem veselji, ko je narodu našemu v šolah došla ravnopravnost, in je bil zatega del prvi mučenec národnosti slovenske, bil je vendar vseskozi Vodnik zvest Avstrijan, Avstrijan kakor rodoljub, z dušo in telesom. Navdušene njegove „brambovske“ pesmi navduševale so narod, da je radosten v boj šel in kri prelival za dom in cesarja; — bil je Vodniku — kakor je v pesmah svojih rekel — „Estrajh za vse!“

Tako je bil Vodnik vzor pravega slovenskega rodoljuba, po katerem še danes Slovenci imamo geslo: vera, cesar, domovina!

Slavna gospóda! mislim, da kratke te črtice iz življenja Vodnikovega pričajo nam dovolj, zakaj da narod slovenski njega tako visoko ceni: naša hvaležnost je neizmerna kakor so neizmerne zasluge Vodnikove za narod naš.

In zato Ti, véliki naš Vodnik! zopet danes hvaležna domovina okrog glave ovija venec slave!

Res profetične so bile Tvoje besede, ko si rekel:

Ne sina ne hčere po Tebi ne bo,
Dovolj je spomina: Te dela pojó! —

XII. Da je Vodnik res duševni oče naroda našega, to je iz dosedanjega opisovanja pač razvidno, in kako napačno je, da se „Vodnikove ulice“ po nemški velijo „Wasser-Gasse!“ — Vodnik je otec poezije, a tudi proze slovenske. — Povedal sem, kako je vplival nanj prvi dobri slovanski jezikoslovec J. Dobrovský (r. 1753, u. 1829); kako je za slovenščino Vodnik vžgal Kopitarja (r. 1780, u. 1844), bere se v tega „Selbstbiographie“ pr. Mikl. 1851 in Bleiw. Kol. 1855; dopisal mu je bil nekdanj Vuk Stefanovič Karadžić (r. 1787, u. 1864). — Kar je verli M. Ravnikar svetoval na pr. l. 1815 o čisti prozi slovenski, to je dokazoval Vodnik že v prejšnjem veku na pr. l. 1799 itd. — Po njem se je vzbudil nekoliko Vodnik koroškim Slovencem t. j. U. Jarnik (r. 1784, u. 1844); po njem je posnemal J. Primic (r. 1785, u. 1823), L. Dolinar (r. 1794, u. 1863), Bl. Potočnik (r. 1799, u. 1872) itd. Kaki naslednik mu je bil Metelko z Metelkovci, glej Jezičnik IX — XI. —

Trojaci — v slovenskem pesništvu pervaci — občevali so med seboj l. 1818 — 19, kar je vsakemu rodoljubu jako znamenito, in ti so: V. Vodnik, Fr. Prešern pa J. Vesel Koseski. Popeval je J. Vesel l. 1817 po nemški, in l. 1818 zložil je prvi slovenski sonet, kteremu je za nemški „Trost“ Vodnik nasvetoval po slovenski naslov „Potažva“ (cf. Laib. Wochenbl., Bleiw. Koled. 1852, Vodnik. Spomenik itd.). Da je Vodnikova „Iliria oživljena“ in „Iliria zveličana“ mati Koseskovi: „Slovenija cesarju Ferdinandu l. 1844,“ kdo ne vé? — Po Vodniku navdušil se je dr. J. Zupan (r. 1785, u. 1852), M. Čop (r. 1797, u. 1835), A. Smole (r. 1800, u. 1840); po njem in z njim je delovati jel M. Ravnikar, Fr. Metelko, J. Zalokar itd. itd. —

Napoleon reče:	I Vodnik zapoje:
Iliria vstan'!	Iliria vstan'! itd.

In — Napoleon je šel, Vodnik pa je ostal, Marmont in Napoleon — oba sta šla, Vodnik pa je ostal — ter postal po pesmih svojih otec oživljeni Iliriji, pa Ilirijanom, pa Ilirski Danici (pr. Gaj in Gajevci; Stanko Vraz; Illyrismus u. illyr. Litteratur, sp. Fr. Afrić 1876 itd.). — Po Vodniku spreménil se je „Laib. Wochenblatt“ l. 1819 v „Illyrisches Blatt“, in so vanj dopisovali prijazni mu profesorji Zupančič, Richter, Heinrich, in je izhajal do l. 1849, kjer je naposled opisan pogreb Prešernov. — Koliko je poslej dobil učencev, naslednikov pevcev in pisateljev sploh, kdo pové? —

Vodnik je tudi mučenec slovenske narodnosti. Kdor pa pozná vse razmere tedanje, rad priterjuje pisatelju najnovejše zgodovine Kranjske, kteri (A. Dimitz IV, str. 354) piše: »Aus dem allem ergibt es sich aber auch bis zur Evidenz, dass Vodniks jedenfalls formvollendete, poetisch-schöne Hymne weniger eine Huldigung für Napoleon, als der schwärmerische Erguss nationalen Selbstgefühls, eine patriotische Phantasie war, für welche man mit

dem offenen, warmfühlenden, durch und durch edlen Poeten nicht ins Gericht gehen kann. Wenn dieses von seite der oesterreichischen Regierung nach dem Abzuge der Franzosen geschehen ist und der arme Vodnik deshalb in Zurücksetzung und Noth seine Tage endigen musste, so kann man darin eben nur ein trauriges Symptom der auf die Befreiungskriege gefolgt Reaction des Servilismus und der Demagogenriechei erblicken, welche unser Dichter nach kurzem Begeisterungsrausche vergeblich durch seine »Illyria zveličana« zu beschwören versuchte.«

Sloví prav res Vodnikova »Iliria oživlena«; sloví pa tudi njegova »Iliria zveličana.« — »Zveličana bodem — Zavupati smem itd.« popeval je že v prvi, in v njej na koncu je zapisal Vodnik sam, da nasledvati ima »Illyria magnificata — Slovenia zveličana« (cf. Koseski Slovenija 1844: Rudolf prvi je bil moj prvi v resnici zveličar). Nahaja se v Vodnikovem rokopisu poslednja vpisana v dvojnem izdelku — daljšem i krajšem. Nekatere verstice so v tej, nekatere v uni boljše zadete na pr.: »Iz Dunaja kliče — Ilirji glasno: — Slovenska beseda — Vučena naj bo« — in: »Iz Dunaja kliče — Ilirja vstan — Svobódnosti tvoje — Napočil je dan« itd. Pripisano je v krajšem izdelku: Zveličanja tebi itd. — Pervo je Vodnik sam dal na svetlo; kdo vé, kako bi bil vredil bil v ta namen drugo? — Ker ste te dvé pesmi (cf. Vodnikove Pesni strv. 12—17; Vodn. Spomenik str. 27. 28) tolikanj pomenljive — vesele in žalostne — osode bile Vodniku, naj sledite k sklepu njegovega pričujočega opisovanja v slovstvu slovenskem:

Iliria oživlena.

Napoleon reče:	Od nékdaj snežniki
Iliria vstan!	So najina last,
Vstaja, izdiha:	Od tód se je naša
Kdo kliče na dan?	Razlégala čast.
O vitez dobrótni	Je Galian hraber
Kaj Ti me budiš!	Na Padu, pred njim
Daš roko mogočno,	Dorašen je tresel
Me gori deržiš!	V' ozidju se Rim.
Kaj bodem Ti dala? —	Že močen na morju
Poglédam okrog,	Ilirjan je bil,
Izločit ne morem	K' se ladie tesat
Skor svojih otrók.	Je Rimic vučl.
Kdo najde Metulo	Počasi pa Rimic
In Terpo moj grad?	Na vojsko ravná,
Emona, Skardona	Se morja navaja
Sta komaj poznat.	Premaga obá.
Nazaj spet junake	Široko razgraja
Kdo bode mi dal,	Per sedem sto lét,
Ki jih se Spartanski	Al sprave sosednje
Je vajvoda bal?	Ni hotel imét.